

„Člověk má jeden domov ale bezdomovec sto.“

Romské přísloví.

Bakalářská práce na Katedře učitelství Husitské teologické fakulty University Kar-
lovy

Praha u Prof. PhDr. et RNDr. Marie Vágnerové, Csc.

Psychosociální bariéry v reintegraci bezdomovců

Psychosocial barriers to the reintegration of homeless

jméno: Mgr. Jakub Marek

studium: denní, řádné

ročník: 3.

akademický rok: 2009/2010

studijní obor: Sociální pedagogika

fakulta: Husitská teologická fakulta

škola: Universita Karlova

Prohlašuji, že jsem uvedenou práci vykonal samostatně s použitím uvedené literatury.

Praha, duben 2010

Jakub Marek

Na tomto místě bych rád poděkoval Prof. RNDr. et PhDr. Marii Vágnerové, Csc. za odborné vedení, za připomínky, za rady a za inspiraci při vypracovávání této práce.

Také chci poděkovat mé mamince JUDr. Marii Markové za trpělivost, kterou se mnou měla při zpracování této práce. Rád bych poděkoval všem, kteří se o tuto zapomenutou skupinu spoluobčanů zajímají a snaží se jim pomoci. Mám na mysli speciálně lidi z občanského sdružení Naděje o.s., mé kolegy, se kterými již několik let se snažíme lidi na ulici povzbuzovat v jejich nelehkém boji. Snad zde sepsané myšlenky mohou inspirovat kolegy v naší práci.

Obsah

Obsah.....	5
1. Úvod.....	6
2. Definice a příčiny bezdomovectví.....	8
2.1. Definice a charakteristiky bezdomovectví.....	9
2.2. Příčiny bezdomovectví.....	13
3. Psychosociální bariéry v reintegraci bezdomovců.....	18
3.1. Nezaměstnanost.....	18
3.2. Závislost na návykových látkách.....	23
3.3. Rozpad rodiny.....	30
3.4. Propuštění z ústavu či vězení.....	36
3.5. Sociální a zdravotní systém v ČR.....	40
4. Historie bezdomovectví.....	47
4.1. Bezdomovci od středověku až po rok 1948.....	47
4.2. Bezdomovectví od r.1948 do současnosti.....	49
4.3. Současná politika vůči bezdomovectví.....	51
5. Bezdomovci jako specifická subkultura.....	55
5.1. Rozdělení společnosti.....	55
5.2. Specifika subkultury.....	58
5.2.1. Vzhled a oblečení.....	58
5.2.2. Způsoby bydlení.....	60
5.2.3. Zdroje obživy.....	71
5.2.4. Denní rytmus a trávení volného času.....	88
5.2.5. Bezdomovecký styl v ročních obdobích.....	92
6. Bezdomovectví v kontextu vývojové psychologie.....	95
6.1. Mladí bezdomovci do 26 let.....	95
6.2. Bezdomovci v produktivním věku.....	99
6.3. Starší lidé a důchodci.....	101
7. Adaptační mechanismy na situaci bezdomovce.....	105
8. Kasuistiky.....	110
8.1. Let Havrana Muž 54 let- identifikace.....	110
8.2. Pan Smíšek Muž 60 let- rezignace.....	113
8.4. Dědek z Hradu Muž 64 let- autonomie.....	115
8.4. Černá ovce, žena 35 let – problém se vztahy.....	118
8.5. Etické dilema Muž 42 let - návyk.....	120
8.6. Šachista Šaggy Muž 25 let - hrdost.....	122
8.7. Křik Petry Žena 22 let - odmítnutí.....	124
9. Závěr a možné návrhy řešení.....	126
LITERATURA.....	131

1. Úvod

Posledních dvacet let se česká společnost vyrovnává s fenoménem bezdomovectví. Po počátečním opovržení a bezradností, co si s touto „nádražní populací“ počít, společnost si na přítomnost bezdomovců zvyká. Přesto se nedá říct, že by tuto populaci pochopila. Bezdomovec bývá v očích veřejnosti alkoholik ve středních letech, rozvedený a nevzdělaný, který si za svou situaci může sám a nesnaží se svou situaci změnit (Spinnewijn 2008). Prototyp bezdomovce je osoba zanedbalá, závislá na alkoholu a s hnijícími nohama. Člověk, který s bezdomovci začne pracovat, však brzy svůj náhled na ně změní. Uvidí, že i mezi bezdomovci jsou lidé, kteří si snaží udržet svůj standart a na první pohled jako bezdomovec nepůsobí. Zjistí, jak je různorodá skupina lidí nazývaní se bezdomovci. V této skupině se objevují rok od roku stále mladší i starší lidé, lidé vysokoškolsky vzdělaní a lidé bez psychiatrické diagnózy. (Hradecký 1996) Také názor veřejnosti se změnil, i když je bezdomovec stále vnímán negativně, lidé si pomalu začínají uvědomovat, že „se to může stát i nám.“

Začáteční chybou sociálních pracovníků je, že podléhá názoru, že se prostě klientovi „nechce pracovat“ a to je hlavní příčina jejich sociální situace. Klienti se skutečně chovají, jako by se jim pracovat nechtělo. Sociální pracovník si často neuvědomuje, že klient přichází z „jiného světa“ a že se tam setkává s mnoha vlivy a musí se podřídit naprosto jiným zákonům, než jakými se řídí zbytek společnosti. Motivovat k práci, často i represivně, nestačí a nenabudí důvěrný vztah mezi klientem a pracovníkem.

Sociální pracovníci mnohdy nechápou chování klientů a vyhodnocují je jako lenivost a neochotu podřídit se nějakým pravidlům. Často se nabízí otázka dobrovolnosti jejich bezdomovectví a člověk, který s těmito klienty začne pracovat, se nemůže ubránit pocitu, že někteří lidé na ulici přebývají dobrovolně. V rámci praxe, kterou vykonávám po dva roky, i já jsem se těmito myšlenkám neubráníl. Musíme si však uvědomit, že bezdomovectví jako životní styl je naprosto odlišný od stylu většiny společnosti. Tento životní styl v klientovi buduje bariéry, které ať klient chce nebo ne, brání k návratu do společnosti.

Tento životní styl má svá specifika v rámci jednotlivých vývojových etapách života. Rád bych tyto specifika životního stylu popsal i v rámci vývojových životních etap. Od mladých bezdomovců, kteří se ocitli na ulici po 18 roku života, až po důchodcovský věk, kdy klienti odmítají být uzavřeni na konec života v pečovatelském domě, ale sami už na samostatný život nestačí volí tedy život na ulici. Také jiné prožívání má bezdomovec, kte-

rý je na ulici několik let a jiné pár dní. V situaci bezdomovce má mnoho podob a reakce člověka na tuto situaci je také rozmanitá. Přesto zde existují jisté společné rysy, které každý bezdomovec přijímá.

Následující práce je motivována snahou vyrovnat se s fenoménem bezdomovectví z hlavně hlediska psychologie. Mnoho témat v této práci je nařknuto a popsáno pouze obecně. Místo toho, abych se soustředil na jedno téma, a pokusil jsem se podívat na tento fenomén obecně ale jiným pohledem. Během doby, co pracuji s bezdomovci, neustále sleduji, jaká nová publikace se o bezdomovectví objeví. České odborné literatury dotýkající se bezdomovectví jako fenoménu je velmi málo. Co se týče neexistuje v České republice literatura, která by sledovala bezdomovectví z hlediska psychologie. Bezdomovectví zůstává na pokraji zájmů psychologie možná díky tomu, že je obecně spíše považováno pouze za důsledek chování a možná za sociální problém, ale ne již za samostatný psychologický fenomén. Rád bych svou práci vyvolal diskusi, zda bezdomovectví má být jako objekt psychologie a které aspekty by měli být zkoumány. Dle mého názoru, pokud se má bezdomovcům pomoc, měla by se tato subkultura poznat zvláště z hlediska psychologie. Bohužel ze současné literatury moc tato subkultura poznat není.

Rád bych se pokusil vám přiblížit život a problémy bezdomovců v České republice, tak jsem je poznal z terénní práce, které vykonávám po tři roky. Díky praxi jsem zjistil, že informace ze zahraniční literatury velmi odlišují od situace tuzemska, a že zahraniční literaturu lze použít pouze jen v jistých aspektech. Specifika subkultury jsou popisovány s ohledem na pražské bezdomovce s nimiž jsem v pravidelném kontaktu. Do své práce zakomponuji své názory, se kterými mnozí čtenáři nemusí souhlasit. Budu rád za každý názor souhlasný i nesouhlasný. Budu pokračovat dále ve studiu bezdomovectví ve svém dalším vzdělávání a budu rád, když se dozvím nové názory i nové informace o této problematice.

Mohu jen dodat, že o bezdomovcích se mnohem snadněji píše, než se s nimi pracuje. Každý z nich je individuum, u kterého, pod vysokým tlakem, jeho osobnostní rysy narůstají do extrémních rozměrů. Na práci s bezdomovci nelze doslovně aplikovat žádnou doporučenou metodu. Vždy je třeba zvolit individuální přístup, což dělá z práce s bezdomovci jednu z nejnáročnějších profesí.

„Postav dům, zasad' strom, vychovej syna“ je české přísloví. I v současné době se tento apel stává smyslem života, podle představ většinové společnosti. Musíme si uvědomit, že bezdomovci často tento smysl života ztratili, nebo jej nikdy neměli. Absence smys-

lu života je jednou z největších psychosociálních bariér k integraci osob bez přístřeší do společnosti. O této i dalších bariérách bude následující práce.

2. Definice a příčiny bezdomovectví

Problematika bezdomovectví se dotýká každé země na světě. V globálním měřítku je bezdomovectví velkým problémem ohrožujícím stabilitu jednotlivých zemí a případně je důsledkem válečného konfliktu či přírodní katastrofy. (Haycock 1993)

Zatímco v rozvojových zemích se bezdomovectví týká velké části místní populace, ve vyspělých zemích bývá bezdomovectví problémem malé skupiny lidí. Bezdomovci, jak je vnímá laická i odborná veřejnost v našich podmínkách, jsou součástí marginální skupiny obyvatel tedy těch, které většinová společnost odmítá a diskriminuje. V místech, kde je velká chudoba, kde je politická nestabilita a kde bývá bezdomovectvím ohrožena celá populace, se vyskytují diametrálně odlišné aspekty bezdomovectví jak po sociální, psychické i politické stránce a mají jiné charakteristiky než u bezdomovců v zemích vyspělých.

Jak v zemích vyspělých tak i rozvojových je bezdomovectví sociálně patologickým jevem. Mezi bezdomovce však bývají počítáni i lidé s příslušností k tzv. nomádským národům. Ač v Evropě tento druh života skoro vymizel, přesto jsou zaznamenáváni etnické skupiny, které žijí bez stálého bydliště a které migrují dle ročního období z místa na místo. Bezdomovectví těchto skupin bývá výsledkem kulturního a národního příslušenství té či oné skupiny, nikoliv důsledkem sociálního selhání. Ve vyspělých zemích se jedná hlavně o některé skupiny romského etnika (Gypsy), v Americe o původní indiánské obyvatelstvo (Indians) či v Austrálii o Aborigince (Aboriginal).

V rámci legislativy vyspělých zemí se také rozlišuje bezdomovectví rodin a jednotlivců. Rodiny, které se ocitly na ulici, mívají většinou lepší postavení a dosáhnou lépe na sociální pomoc státu než bezdomovci jednotlivci. (Fitzpatrick 2000) V naší legislativě bezdomovectví rodin prakticky neexistuje. Existují sice azyly pro matky s dětmi, ale již ne pro otce. Pokud se rodina dostane do existenčních problémů, dochází většinou k rozdělení rodiny. Legislativa v České republice ukládá povinnost postarat se o dítě do 18 let věku. Výsledkem existenčních problémů rodiny je odebrání dítěte do náhradní nebo ustavní péče, kde zůstává do zmíněných 18ti let.

Nelze popsat všechny druhy bezdomovectví a jejich intrapsychickou stránku, přesáhlo by to meze této bakalářské práce. Nebudu se proto zabývat problematikou bezdomovců

v rozvojových zemích ani problematikou nomádských národů. Jsou to jevy, které si jistě zaslouží naši pozornost, ale české společnosti se netýkají. Zaměřím se na bezdomovce, které potkáváme v České republice, na jedince, který stojí na pokraji společnosti a je stigmatizován jako ten kdo za svojí situaci může, protože v naší vyspělé společnosti má přece každý možnost se prosadit.

2.1. Definice a charakteristiky bezdomovectví

Logickým začátkem každé odborné práce je definice předmětu, o kterém práce pojednává. V této práci se budu zabývat různými definicemi bezdomovectví. Budeme-li postupovat etymologicky termín bezdomovec se může rozdělit na slovo doma a bez. V anglickém jazyce je ekvivalentem Homeless (domov, vlast, bez), německy Obdachlose (přístřeší, ztráta), Sans-Patrie (bez, vlasti) francouzsky, v italštině Apolite (bez státní příslušnosti) a portugalsky desabrigado (bez přístřeší). (Slovník seznam) V dalším hledání ekvivalentů slova bezdomovec najdeme většinou varianty absence - domova, státní příslušnosti nebo přístřeší. V nekonvenční češtině zdomácněla slova: houmlesák, bezinka, be-dečka, bezák, tulák, somrák, špína a jiné. V angličtině vagrant, tramp, hobo (U.S.), transient, gator-baby, bum (U.S.), bagman/bagwoman, flim-flammer, or the wandering poor. (Hradecký (1996) se pozastavuje nad slovem bezdomovec, tvrdí, že absence domova nemusí znamenat ztrátu bydlení. Také poukazuje na skutečnost, že slovo bezdomovec je v našem právním řádu zastoupeno označením osoba bez státní příslušnosti, anglicky (Stateless). Slovo bezdomovec neznamenal vždy to, co znamená nyní. Jde o relativně nový pojem, jehož význam se změnil. Pojem bezdomovec byl zapsán do právní terminologie jako osoba bez státní příslušnosti a bez domovského práva. (Průdková 2008) Ještě před pár desítkami let označovalo slovo bezdomovec ty, kteří obývali laciné ubytovny a žili sami, bez kontaktu se svými příbuznými. Těchto lidí v poslední době přibylo. Pojem bezdomovec se později přenesl na kategorii těch, kteří nemají kde spát.(Giddens 1999 : 284)

Problém s pojmem bezdomovec je ve významu domov. Ztráta domova neznamená nutně ztrátu přístřeší. Domov je spojován se sociálním zázemím, tedy s rodinou a místem, kam se vždy můžete vrátit a také s denním režimem. (Průdková 2008) Domov na jedné straně je určitým fyzickým soukromím, na straně druhé jistým sociálním okolím. Kutálková (2002) uvádí dva příklady, kdy definice domova není jednoznačná. Squateři, kteří neoprávněně obsadili dům, vnímají jako svůj domov místo kde bydlí, ostatní je považují za

bezdomovce v nezákonně obsazené budově. Také Rómové, dle definice FEANTSY, často přebývají v přeplněných bytech, kde potřeba soukromí je upozaděna na úkor potřeby žít v komunitě. V jisté fázi je definice domova sloučením dvou jistot, jistoty fyzického zázemí s jistotou sociálního zázemí. Obě tyto jistoty bezdomovcům obyčejně chybí.

„Já nejsem bezdomovec já jsem Squater.“ Kateřina 22 let.

V odborné literatuře se o bezdomovcích mluví jako o osobách bez přístřeší, o osobách sociálně slabších, či o nepřizpůsobivých občanech. Hradecký (1996) navrhuje pojem bezpřístřešník jako ekvivalent anglického Roofless. Pojem bezdomovec však zdomácněl jak u laické tak i u odborné veřejnosti a i přes negativní vyznění pojmu bezdomovec jiné pojmenování osob bez přístřeší se neujalo. Přístřeší funguje jako fyzické zázemí. Bezdomovci bez stálého bydliště nemají možnost žádat právní ochranu, protože ta je závislá na trvalém bydlišti. Hradecký (2007) poukazuje na to, že u bezdomovce dochází k vyloučení, jak ze sociální tak právní i fyzické domény. Z toho taky vychází definice, kterou vypracovala FEANTSA. Bezdomovec dle FEANTSY není jen osoba bez přístřeší, ale také bez bytu, v nejistém bydlení a v bydlení nevyhovujícím. Pracovní skupina vytvořila tuto typologii i pro české prostředí. Definice bezdomovce dle Hartla (2000) zahrnuje lidi, kteří pod ní spadají, jako osoby, které nemají bydliště, přespávají v parcích, pod mosty, v kanalizacích, nepoužívaných vagónech a pod. Dle Gowejho definice bezdomovectví zahrnuje všechny lidi, kteří žijí v tak nepřístojných podmínkách, kde není možné vést běžný civilizovaný život a jim bráněno sociálně a profesně se rozvíjet (Kutálková 2002). Vágnerová (2000) upozorňuje, že bezdomovec může být osobou, která oficiálně trvalé bydliště sice má, dle úřadů ale nechce, nebo nemůže je z nějakého důvodu využívat. Bezdomovectví je dobré chápat jako proces se svým dynamickým vývojem a stádií (Hradecký 2007). Nelze mluvit o bezdomovectví jako o identitě člověka. Stává se, že osoba během života mění svou sociální situaci, ze spaní na ulici až po bydlení v nejistých podmínkách, či naopak a nikdy z definice bezdomovce řádně nevystoupí, avšak sama se přímo za bezdomovce nepočítá.

Setkáváme se tedy s dvěma pohledy na bezdomovce. Jeden pohled poukazuje na lidi, kteří nemají fyzicky střechu nad hlavou a druhý na osoby, které nemají právní nárok na vyhovující bydlení. Fitzpatrick upozorňuje na to, že obě definice, jak minimalistická, kterou preferují vlády států, tak i rozšířená, kterou preferují neziskové organizace, mohou zastínit reálné utrpení lidí spící přímo na ulici. „Jednoduše řečeno bydlet „nevalně“ a nebydlet je už věc jiná.“ (Fitzpatrick 2000 : 18) Definice popisuje sociální situaci určité skupiny

lidí, ale již nezachycuje příčiny vzniku či následky (Barták 2004). V hledáčku služeb charitativních organizací jsou hlavně lidé bez možnosti ubytování, lidé využívající ubytoven pro bezdomovce a osoby žijící na nezákonně obsazeném pozemku. (Hradecký 2004) Bezdomovectví v psychosociální definici je životní krize, která je výsledkem generalizovaného selhání spojené se ztrátou běžných rolí (Vágnerová 2004) ta vyústí v poruchu sociálního fungování mezi kapacitou zvládnání jedince a požadavky okolí. (Průdková 2008 str. 12) Ne-fungující interakce mezi společností a tímto jedincem vede k sociálnímu vyloučení (Barták 2004) a osoba se stává součástí marginální skupiny bezdomovců. Jedinec se stává cizincem ve vlastním okolí.(Zatloukal 2006) Souhrnně lze říct, že bezdomovectví je jev ukazující na souhrn negativních vlivů při ztrátě zázemí a při vzniku pocitu, který lze nazvat „Opak jistoty domova“. (Kutálková 2002)

Již ve zmíněné definici FEANTSA se také obráží typologie dle způsobu bydlení, vypracovaná pracovní skupinou ETHOS. Nejčastější typologií bezdomovců bývá dělení na zjevné, skryté a potenciální bezdomovce. Tato typologie je výsledkem viditelného vztahu bezdomovců k veřejnému prostoru. Zjevní bezdomovci splňují definici Hartla (2000) o osobách bez přístřeší. Jsou to osoby, které z pohledu veřejnosti vypadají jako bezdomovci a které nemají možnost se uchýlit mimo veřejný prostor a dle toho jsou zanedbaní. Veřejnost je považuje za bezdomovce a oni sami nejsou schopni zastírat své bezdomovectví. Jde o nejklaštější typ bezdomovce, který je součástí „nádražní populace“. Skryté bezdomovectví bývá doménou žen a lidí bydlících na noclehárnách a v ubytovnách. Jde o lidi, kteří nemají žádnou možnost stálého bydlení, ale místo přežívání na ulici volí jinou strategii. Jsou to dělníci na ubytovnách, nebo na noclehárnách, často zde přežívající v nevýhodném vztahu k majiteli místa. Stejný způsob bydlení volí ženy skrývající se před domácím násilím, nebo ženy v jednostranném vztahu k majiteli nemovitosti, který si vynucuje sexuální služby za možnost bydlení. Potenciální bezdomovci jsou lidé, kteří sice bydlí, ale vidina vlastního bydlení je v nedohlednu. Jedná se také o lidi, kteří po návratu z vězení, ústavu či z nemocnice se nemají kam vrátit. Rizikovou skupinou jsou lidé osamělí a rozvedení bez sociální podpory v období krize a žijící v nejistých nebo nevyhovujících podmínkách. I o tuto skupinu obyvatel je třeba se starat, protože stále platí, že lepší je prevence než likvidovat následky bezdomovectví. Potenciální bezdomovci nejsou součástí veřejného prostoru, což neznamená, že kvalita jejich života by byla vyšší než u bezdomovců zjevných.(Hradecký 1996)

Koukolík (2001) poukazuje na klasifikaci bezdomovců dle časového hlediska. Rozlišuje bezdomovce chronické, tedy lidi, kteří nikdy nedosáhli vlastního bydlení, bezdomov-

ce epizodické, lidi kteří cestují mezi ulicí a domovem a bezdomovce přechodné, lidi, u kterých bezdomovectví je jen přechodná krizová situace. Z geografického hlediska rozlišuje Koukolík (2001) bezdomovce dle toho, zda spí na ulici, v ubytovnách pro bezdomovce, na komerčních ubytovnách nebo žijí u přátel. A naposledy zmiňuje typologické hledisko. Z tohoto hlediska zkoumá primární příčiny bezdomovectví. Skupina lidí spadající pod definici bezdomovců je velmi různorodá. Různorodá je také nabízená typologie bezdomovců. Pěnkava (2002) užívá typologii dle způsobu užívání služeb pro bezdomovce. V první skupině jsou bezdomovci využívající jednorázovou pomoc a krizovou intervenci, jedná se o lidi v dočasné krizi. Pokud se krize protáhne, klienti odkládají řešení situace na neurčito. Ve skupině druhé jsou klienti využívající krátkodobou či střednědobou pomoc služeb pro bezdomovce, může se jednat i o periodickou pomoc během několika let. Poslední skupinou jsou klienti rezignovaní. Tito klienti využívají služeb jen pro uspokojení fyziologických potřeb a na službu dlouhodobějšího charakteru v podobě sociální poradenství rezignují. Pokud služby využívají tak jen ty, kde není třeba jejich aktivní účasti. Tato typologie je podobná typologii Bruntálové (2001), která rozlišuje klienty dle délky pobytu na ulici, tedy dle adaptačních fází na situaci bezdomovce. (Kuhlman 1994) Další typologie může být dle způsobu obživy (Pěnkava 2002), či podle toho jak dlouho bezdomovec zůstává na stejném místě. (Bruntálová 2001) Sami bezdomovci se rozlišují, podle toho, jaké drogy užívají a či zda se identifikují s tou či jinou skupinou. Ale všechny tyto typologie ještě zmíníme v následujících kapitolách.

V předcházejícím přehledu jsem se snažil vysvětlit, jak vnímá a rozděluje odborná veřejnost problematiku bezdomovectví. Bezdomovectví je třeba definovat v právu, nebo vymezit v pomáhající profesi, ale realita je mnohem složitější než může nějaká definice nebo charakteristika pojmut. (Hradecký 2007) Bezdomovci jsou součástí veřejného prostoru a mísí se s lidmi bydlícími a nelze je snadno odlišovat, proto je dobré, když definice bezdomovectví se neomezí na pouhé „bytí na ulici“.

V rámci terénní práce se ne vždy daří oslovovat ty správné osoby. Nejde jen o zjev. Špinavé oblečení mívají krom bezdomovců také dělníci pracující na stavbě. O sebe také nepečují lidé, kteří bydlí sami a domnívají se, že nemají důvod pečovat o svůj zevnějšek. Často se setkáváme s lidmi, kteří vybírají koše a hledají mezi odpadky jídlo či něco co se dá zpeněžit. Tito lidé mohou být buď důchodci, kteří vydají celý důchod za nájem a nezbyvají jim peníze na běžný život, nebo mají exekuce a přivydělávají si tím, že sbírají železo, nebo hledají věci pro bleší trh. Tito lidé nejsou součástí zjevné populace bezdomovců a

vyhýbají se ostatním z této skupiny, sami mohou někde bydlet a nespádají do širší definice bezdomovců.

Mezi bezdomovce se také mísí lidé, kteří bydlí, ale vyhledávají přítomnost bezdomovců. Často jde o alkoholiky nebo lidi, kteří bydlí sami a nemají dostatek sociálních kontaktů. Jde o lidi, kteří mají nějakým způsobem zajištěno financování denních potřeb a mají hodně volného času, který nemají s kým strávit. Sociální kontakty hledají ve veřejném prostoru, který obývají společně s bezdomovci. Důchodci i jiné osoby hledají u bezdomovců sociální kontakt a případně možnost realizace v „drobné pomoci“ v podobě možnosti užití sprchy, případně koupě vína, či jiné pomoci.

V očích veřejnosti je často špinavý člověk, který pije na veřejnosti, vnímán jako bezdomovec. Často se spojuje pojem žebráctví a bezdomovectví. Žebráci stejně jako bezdomovci jsou součástí veřejného prostoru, tráví v něm veškerý čas a získávají v něm svou obživu. Žebráctví je sice charakteristické pro určitou skupinu bezdomovců, obzvláště u žebrajících jednotlivců v centru Prahy, ale může se jednat i o lidi bydlící, pro něž se žebrota stává jejich způsobem obživy nebo přivýdělkem k důchodu.

Uvedeným způsobem popisuje rozdíly mezi bezdomovci a některými skupinami bydlící populace Pavel Pěnkava.(2002)

Bezdomovectví bývá ztotožňováno s extrémní chudobou, pracovníci s bezdomovci se bojí naopak označovat bezdomovce jakýmkoliv diskriminačním označením. Pro charakterizaci či definici bezdomovectví, která by byla akceptována státem, však volají někteří odborníci. Dle nich je dobré určit bezdomovectví jako diagnózu, která usnadní aplikovat jistou terapii. (např.: Pěnkava) Mnoho bezdomovců získalo možnost bydlení, ale tuto možnost nakonec nejsou schopni využít. Vnitřní i vnější bariery bezdomovce jsou příčinou recidivy a návratu na ulici. Definovat bezdomovectví jako sociálně patologickou či dokonce medicínskou diagnózu by umožnilo odborníkům lépe aplikovat terapeutické metody, které by byly účinnější v boji s tímto jevem.

2.2. Příčiny bezdomovectví

Jednou z nejvíce diskutovaných otázek bezdomovectví jsou příčiny tohoto jevu. Téměř každý, kdo projde kolem bezdomovce, se zamyslí nad tím, co jej dovedlo na ulici. Zjev bezdomovce provokuje a nutně, pokud jde o zjevného bezdomovce, vyvolává otázky. Procházející se zamyslí, zda takovému člověku chce pomoci. Ve své teoretické úvaze do-

cháží k otázce příčiny jeho stavu. Je to trochu alibismus. Váhá mezi tím, zda si bezdomovec může za svou situaci sám, nebo zda se stal obětí systému. Zdá se, že znát odpověď je podstatné pro rozhodnutí, zda se nad ním zastavit.

Základní rozdělení atributů, které člověk jiným přisuzuje, se dělí na atributy situační, měnící se, chování jedince je závislé na situaci a na atributy dispoziční, neměnné, kdy je chování ovlivněno vlastnostmi jedince. Teorie „labelingu“ tvrdí, že instituce často přisuzují sociálně-patologickým skupinám obyvatel falešné rysy i příčiny chování a často zjednodušují pohled na tyto skupiny obyvatel. (Růžičková 2005) Základní chybou bývá nesprávné přisouzení atributů dispozičních v případech, kde by měly být přiřazeny atributy situační. Zdá se, že takto nesprávný úsudek se týká posuzování bezdomovců. Tím, že přisoudíme jedinci dispoziční atributy jako příčiny chování, vzdáváme se možnosti, že bychom mohli jeho chování změnit. Tato percepční chyba se týká bohužel pohledu na příčiny bezdomovectví u většiny společnosti. (Výrost 2008)

Opačnou chybou naopak trpí někteří pracovníci v pomáhajících profesích. Je jí efekt „herce a pozorovatele“ (Eysenck 2007), efekt, kdy jedinci své selhání svádí na situační atributy a své pozitivní výkony na atributy dispoziční. Pracovníci v pomáhajících profesích z počátku přisuzují klientovu selhání atributy situační. Sami klienti často své chování svádějí na situaci na ulici a tím maskují své dispozice, které nejsou pro ně lichotivé. Svedení selhání na situaci, dodává pomáhajícímu legitimitu k pomoci. Zlepšení některých situačních podmínek, má pomoci klientovi zlepšit jeho situaci celkovou. Výsledkem tohoto efektu může být, že pracovník v pomáhající profesi se zabývá jedním klientem, který opakovaně nemůže najít práci, při tom je zcela možné, že klient má takové dispozice, že si práci nikdy nenajde.

Klasickým příkladem efektu „herce a pozorovatele“ je výmluva alkoholika „Piji jen díky tomu, že jsem na ulici“. Sami klienti situaci na ulici prožívají velmi subjektivně a vnímají ji jako specifickou. Často cítí, že ten kdo situaci na ulici nikdy nezažil, nemá právo jim radit. Bývá to taky jeden z argumentů při motivačních rozhovorech mezi klientem a pracovníkem v pomáhající profesi.

Situační a dispoziční atributy lze přirovnat k základnímu rozdělení příčin bezdomovectví na objektivní nebo subjektivní. Zatímco objektivní příčiny bezdomovectví bývají přisuzovány nevhodné situaci klienta, jakými je třeba vysoká nezaměstnanost, subjektivní příčina bezdomovectví poukazuje na dispozice jedince, třeba alkoholismus, které způsobi-

ly, že se jedinec dostal na ulici. A i v tomto případě existují v názorech veřejnosti předsudky. Dle různých výzkumů a anket většina veřejnosti se dopouští základní atribuční chyby a připisuje bezdomovcům spíše subjektivní příčiny vzniku jejich situace. Růžičková (2005) v anketě zmiňuje, že 80% respondentů tvrdí, že lidé bez domova si za svou situaci můžou sami svými dispozicemi, tedy hledáním příčiny bezdomovectví se společnost dopouští základní atribuční chyby. Zapletalová (2006) při svém malém výzkumu mezi prodejci Nového prostoru zjistila, že naopak klienti mají tendenci svádět svou situaci na objektivní a situační příčiny.

Pokud jde o reálné příčiny bezdomovectví musíme počítat s tím, že jde vždy o kombinaci více faktorů a to jak objektivních i subjektivních. Ztrátě domova předchází krize, která může mít běžný průběh jako u velké části obyvatelstva. Může se jednat o dlouhodobou nezaměstnanost, nadměrné užívání alkoholu, rozpad rodiny apod. Jakákoliv krize může způsobit, že jedinec se přestane starat o ekonomickou situaci nebo nebude schopen se o sebe postarat. Dle Janebové (1999) počátek bezdomovectví má většinou dvě fáze. Jako první přichází zmíněná krize, která vykolejí člověka ze zajetých kolejí, jedinec musí propadnout sítěmi, které jej mají zachránit před úplným pádem na ulici. První sítí je síť sociálních kontaktů, které si jedinec vytváří kolem sebe, nejbližší rodina, přátelé a známí, kteří mají postiženého v případě krize podržet. Pokud takový člověk má sociální síť chudou, která jej nepodrží, je tu síť sociálních služeb, která by měla zajistit bydlení a jinou podporu, která brání konci na ulici. Na obě sítě se klade velký důraz. Zatímco chudá síť sociálních služeb může být objektivní příčinou bezdomovectví, krize jedince a jeho chudé sociální kontakty jsou příčinou subjektivní.

Často se vedou spory, zda se vůbec mají rozlišovat jednotlivé příčiny bezdomovectví. Je nezaměstnanost subjektivní nebo objektivní příčina. Pokud nezaměstnaný pije a proto nemůže sehnat práci, je to subjektivní příčina, pokud člověk bydlí v místě, kde je vysoká nezaměstnanost, je to příčina objektivní. Úhel pohledu je pro každého odborníka jiný. Mezi objektivními příčinami se objevují společenské změny. Podle odborníků společenské změny mají za následek nárůst počtu bezdomovců. Tyto otázky budu řešit v následující kapitole. Procentuálně se nejvíce bezdomovci rekrutují z míst s nejvyšší nezaměstnaností. Asi 30 % dětí z dětských domovů končí na nějaký čas na ulici. Velké procento vězňů nemá zajištěné bydlení v den propuštění z vězení, psychicky nemocní lidé mnohdy mají možnost zůstat uzavřeni v ústavu nebo žít na ulici. Také rozpad rodiny je jedním z aspektů bezdomovectví. Některé tyto příčiny bezdomovectví se dají nazvat objektivními, alkoholismus, nehoda, invalidita, rozvod lze považovat za příčiny subjektivní. Toto rozdělení příčin bez-

domovectví může mít stejně nepevné hranice jako atributy dispoziční či situační. Situaci jedince může změnit dispozice, kupř. ztráta nohy při nehodě, objektivní příčina se stává příčinou subjektivní. Krize nepůsobí na všechny stejně, někdo se po propuštění z ústavní péče uchytí, jiný ne. Tato rozdělení spíše ukazují na pravděpodobnosti, které životní krize mohou způsobit bezdomovectví.

Rád by v této práci zdůraznil jiné rozdělení příčin bezdomovectví než je takto dosud běžně vnímané. Dle mého názoru je třeba se zabývat příčinami primárními, sekundárními a terciálními. Je sice důležité vědět, proč lidé ztrácí domov a střechu nad hlavou, ale je více důležité vědět proč lidé na ulici zůstávají. Každý člověk se může někdy ocitnout na ulici, jenom proto, že nemá kam jít. Během pobytu na ulici vznikají bariéry, které brání návratu do společnosti. Někteří lidé na ulici zůstanou pouze pár dnů či týdnů, pak se uchytí a již se na ulici nevrátí. Jiní střídají období bydlení a pobytu na ulici a jsou lidé, kteří jsou na ulici chroničtí. (Koukolík 2001) Dle strategie Evropské unie je pro prevenci bezdomovectví důležité, do 24 hodin osobě, která se ocitne bez přístřeší, zajistit náhradní ubytování. Tato strategie je však spíše idealistickou než reálnou. Pravdou zůstává, že lidé, kteří se dostali na ulici, zde zůstávají z jiných důvodů, než z jakých se na ulici dostali. Jedinec se dostane na ulici díky rozvodu, ztrátě práce (což je primární příčina) jenže zde začal pít, ztratil všechny známé, začal se izolovat a rezignovat (což lze považovat za sekundární příčinu). Další příčiny bezdomovectví jsou terciární, za ty lze považovat bariéry v reintegraci. Jsou příčinami cyklického bezdomovectví, jedinec se dostane z ulice a opět se na ulici vrací. Takovou příčinou bezdomovectví může být narůstající dluh, který nakonec je jedinou bariérou k návratu k vlastnímu bydlení.(terciární příčina)

Otázka klasifikace příčin bezdomovectví je tedy složitější, než by se na první pohled zdálo. Bezdomovci jsou velmi různorodá skupina a jsou různé důvody bezdomovectví. Nelze hledat jen primární příčiny bezdomovectví a přehlédnout, že samotná situace jedince bez přístřeší s sebou přináší aspekty, které mu stěžují, nebo znemožňují cestu k návratu. Je třeba, nejen zabraňovat vzniku nových bariér, ale bořit ty, které brání v reintegraci do společnosti.

Typickým příkladem může být muž, který přišel o práci, protože továrna, kde pracoval, ukončila provoz. Celková situace finanční i osobní vedla k rozvodu a muž přenechal svůj byt manželce s dětmi. Odjel do většího města, protože chtěl změnit prostředí. Jelikož nemá peníze a chce si udržet standart, půjčí si peníze, jak doufá, aby měl do začátku. Peníze se však brzy rozkutálejí. Bydlí na ubytovnách a pracuje na brigádách, protože stálou

práci nesehnal. Adresou bydliště je adresa ubytovny, muž je ve věku kolem 50 let, oboje je stigma pro získání lepší práce. Začne pít, nemůže dále platit ubytovnu. První noc na ulici stráví tím, že jezdí tramvajemi a tam se seznámí s ostatními bezdomovci. Druhou noc přespává na lavičce, kde přijde o doklady. Na úřadě mu řeknou, že si musí doklady vyřídit v místě trvalého bydliště a musí zaplatit poplatek za vyřízení dokladů. Do práce ho nechtějí vzít a protože nemá doklady, nezíská ani brigádní práci. Zkouší pracovat na černo, ale neumí takovou práci získat. Krátce byl zaměstnán u osob, které mu slíbily slušnou odměnu, bydlel na ubytovně, ale nezaplatily mu za půlroční práci. Rozhodne se práci přestat hledat. U bezdomovců zjistí, že se dají obcházet popelnice a se svými novými známými zkouší žebrot, což je pohodlnější. Jeho známí z ulice ho více strhávají k pití alkoholu, a jednoho rána zjistí, že má třas do doby, než si dá první krabici vína. Na alkoholu si vytvoří závislost a s kamarády z ulice si rozumí stále víc. Mezitím roste dluh na sociálním a zdravotním pojištění a na půjčce. Jednoho podzimu se rozhodne změnit svůj život, zařídí si doklady a jde hledat práci. Najde ji, ale při první výplatě zjistí, že je na ni uvalena exekuce. Chce léčit závislost na alkoholu, ale pro dlouhou čekací lhůtu, léčbu vzdá. Zároveň zjistí, že byl odsouzen pro neplacení výživného k trestu odnětí svobody na dva roky. Ztratí zcela důvěru v možnost návratu a jde do vězení. Po návratu z vězení se rovnou vrací mezi bezdomoveckou žebrající skupinu a začne mít zdravotní problémy. Dlouho odmítá léčbu a když je hospitalizován, uteče zpátky k lidem, které zná a kde může pít. Jednou v zimě se už neprobudí.

Z předcházející příkladné kasuistiky vyplývá, že jednotlivých příčin je několik. Otázka zní, kdy udělal chybu jedinec, kde pochybily úřady a kdy se jedinec stal obětí okolností. Těžko lze zabránit chybám jednotlivce, ale lze mu nabídnout pomoc úřady. V naší malé kasuistice úřady měly několikrát možnost zasáhnout. Jedinec těžko mohl za ztrátu zaměstnání, jistě by uvítal jinou pracovní možnost, která mu nabídnuta nebyla. Rozvodu nešlo zabránit, pokud soužití bylo narušeno. Půjčky, které jsou relativně dostupné a hůře splatitelné, lze ošetřit zákonem. Stejně tak věkovou i jiná diskriminaci na trhu práce lze změnit společenským působením. Alkoholismus je sice subjektivní příčina, ale možnost léčby je blokována bariérou, která umožňuje jít se léčit pouze někomu. Úřady často mylně informují klienta o možnosti, že vše se dá zařídit pouze v místě trvalého bydliště, což je mýtus, který platí pouze z části. Poslední ranou pro muže z kasuistiky byla exekuce, trest za neplacení výživného a jeho následný výkon. Vězení působilo spíše jako ničující než nápravný faktor. U jedince, který z počátku měl důvěru k úřadům, delším setrváváním na ulici vznikaly bariéry při komunikaci s úřady a také klesala reálná i subjektivně vnímaná možnost návratu do společnosti. Pracovník charitativní organizace, který začne pracovat s takovýmto jedincem

pracovat, může vnímat alkohol jako primární a jedinou příčinu jeho stavu. Je však třeba vzít v úvahu, že každý bezdomovec prošel podobnou anabází jako muž z modelové kasuistiky. Pro úspěšnou práci nestačí potříit primární příčinu bezdomovectví, ale je třeba vidět také, pro nás zdánlivě nepatrné bariéry, jako je přátelství s ostatními bezdomovci a neznalost nikoho kdo bezdomovcem není. Pro samotného bezdomovce může být jen a priori příčinou bezdomovectví nemožnost nalézt práci po celou dobu kdy žije na ulici, přestože tou nejhlavnější bariérou vlastního bydlení může být něco jiného. Pracovník většinou nezná všechny bariéry, které brání jedinci k reintegraci a mnohé se může pouze domýšlet.

3. Psychosociální bariéry v reintegraci bezdomovců

Bezdomovectví jako životní styl života doprovází mnoho aspektů, které se mohou stát v konečném důsledku primární, sekundární i terciární příčinou tohoto stavu. Každé setkání s jakýmkoliv z aspektů má za důsledek určitý úpadek osobnosti a čím déle kterýkoliv aspekt působí, tím menší je možnost nápravy. Setká-li se více těchto aspektů v jedné osobě, je vysoká pravděpodobnost osobního i sociálního úpadku a vzniku bezdomovectví jako klesnutí na nejnižší příčku společenského žebříčku.

3.1. Nezaměstnanost

Ztráta zaměstnání je jev, který doprovází bezdomovectví ve většině případů, i když ani tento jev nemusí být pravidlem. Většina bezdomovců je závislá na tom, zda mají práci. Pokud si brigádami nebo ve stálejším zaměstnání vydělají finanční prostředky na zaplacení ubytovny, znamená to konec přespávání na ulici. Většina bezdomovců vnímá získání práce jako spásný bod k obratu. Problémem je, že si ji mnohdy nedokážou udržet a hledání smysluplné práce vzdávají pod vlivem syndromu naučené bezmocnosti. Většina bezdomovců vám odpoví, že chce pracovat, ale když se jim jakákoliv práce nabídne, začnou hledat všechny důvody proč do práce nenastoupit, nebo proč z ní odejít. Nelze však tvrdit, že bezdomovci sami o sobě jsou rozhodnuti nepracovat. Za minulého režimu pracovat byla povinnost a odmítání práce mohlo být posuzováno jako trestný čin příživnictví. Nepracovat bylo považováno za antisociální, protispolečenské jednání.

Samotná ztráta zaměstnání může být událost, která posune člověka jiným směrem a být nezaměstnan po dobu mezi dvěma pracemi, je společensky tolerovatelné. Problém nastává u dlouhodobé nezaměstnanosti. Mnoho bezdomovců považuje ztrátu zaměstnání za primární příčinu jejich bezdomovectví. Mareš (2002) poukazuje na to, že nejen klasická nezaměstnanost je problémem. Existuje pravá nezaměstnanost neboli úplná, nebo nepravá nezaměstnanost, kdy lidé pracují pouze na půl úvazku, nebo jsou zaměstnání ilegálně, případně pobírají invalidní důchod, tudíž sice nepracují, avšak mezi nezaměstnané nejsou počítáni. Skrytá nezaměstnanost se týká těch, kteří nejsou evidováni na úřadu práce. Cyklická nezaměstnanost je problémem pro lidi, kteří neustále ztrácejí práci. Bezdomovci a lidé různě znevýhodnění propadají do tzv. Sekundárního trhu práce, kde neexistuje kariérní, pracovní postup a oni se musí spokojit se základním, často minimálním platem. Takový plat většinou neumožňuje mít samostatné bydlení a tito lidé jsou odkázáni na sdílení domácnosti nebo na bydlení na ubytovnách.

Např.: Hlídací agentury praktikují systém propouštění z práce po třech měsících. Zaměstnanec hledají na trhu práce, mezi znevýhodněnými osobami, kterým z nějakých důvodů ukončí pracovní poměr před koncem zkušební doby. Na opuštěné místo vezmou jiného.

Ztráta zaměstnání neznamená pouze ztrátu finančního zdroje. Frustrována je potřeba stimulace a aktivity, potřeba seberealizace, sociálního kontaktu, nezávislosti, jistoty, bezpečí a otevřené budoucnosti. (Vágnerová 2004) Může být až s podivem, co všechno člověk ztrácí odchodem ze zaměstnání. Nejviditelnější je ztráta finančního zázemí, které sebou nese nemožnost prezentovat viditelně svůj status. Mareš (2002) poukazuje na snahu udržet si viditelné znaky statusu, neustále je manifestovat, i když finanční situace to již nedovoluje. Nezaměstnaný nejdříve omezuje ty znaky svého statusu, které nejsou vidět, ale snaží si ponechat znaky statusu viditelné. Často se stává, že nezaměstnaný si půjčuje, aby neztratil svůj status. Tento trend je velmi nebezpečnou pastí a může být příčinou úplného pádu a ztrátou přístřeší. Pokud jedinec bydlí sám, dlouhodobá nezaměstnanost bývá jednou z příčin bezdomovectví. Pokud žije v rodině nebo v partnerství může podržet nezaměstnaného jeho okolí.

Engbersen (In Mareš 2002) ukazuje pět strategií, jak se vyrovnat s dlouhodobou nezaměstnaností. Záleží na tom, zda je pro člověka důležitá výše platu nebo druh činnosti. Konformisté hledají hlavně stejnou platovou úroveň. Neváhají chodit na úřady práce a sna-

ží se rekvafikovat. Pokud člověk hledání práce začne brát jako povinnost, přechází konformní postup k rituálu. Mezi dlouhodobými bezdomovci konformisté nebývají, ritualisté jsou mezi bezdomovci běžní. Setrvávají v hledání a unikají svým způsobem z reality. Někteří jsou přesvědčeni, že získají svou ideální práci a odmítají jít se svými požadavky dolů. Pro ritualisty - bezdomovce je typické neustálé obíhání úřadů, které v nich vyvolává znaky závislosti na úřadech. Podnikatelé pokud neuspějí na legálním trhu práce, vstupují do šedé ekonomiky. Osoby působící v šedé ekonomice většinou bývají lidé zatížení exekucemi, cizinci s neplatným pracovním povolením, nebo lidé kalkulující s využíváním sociálního systému a možností přivýdělnku v šedé ekonomice. Snaží se získat co největší sumu při vynaložení nejmenšího úsilí. Poslední strategií je strategie autonomie. Lidé využívající tuto strategii se staví proti společenským hodnotám a práci odmítají a priori jako pro ně nepotřebnou. Autonomní strategie zvládnutí dlouhodobé nezaměstnanosti je nejtypičtější pro zjevné bezdomovce, alkoholiky a toxikomani. Tedy pro ty, kteří rezignovali na návrat do společnosti. Tato strategie však měla nějaký vývoj a svým způsobem je obranou před vědomím nízkého statusu. Bezdomovce, tak jako jiné lidi, lze rozdělit na ty, kteří se orientují na problém a na ty, kteří mají snahu najít řešení. Strategie zvládnutí potíží je tedy léčbou deprese, odstranění bolesti, strategie změny pocitů či sebehodnocení se snahou adaptovat se na následující události.

Adaptace na dlouhodobou nezaměstnanost je stejná jako adaptace na kterýkoliv dlouhodobý stress. Prochází stádií alarmu neboli šoku, odporu a rezignace. Výhled do budoucna se mění od pozitivního očekávání k očekávání žádnému, od aktivního hledání nových příležitostí k rezignaci. (Vágnerová 2004) Osoba dlouhodobě bez práce se stává pesimistickou a každé zklamání vede k tomu, aby práci dál nehledal a ochránil se tak před dalším zklamáním. Osoba dlouhodobě nezaměstnaná začne jinak vnímat čas. Struktura času se mění. Čas již není rozdělen na práci a volno, den je vyplněn nudou. Chybí základní jednotlicí princip. Zatímco zaměstnaný si volno užívá jako odpočinek od práce, nezaměstnaný nemá od čeho odpočívat. Pomyslné volno nelze užít, protože nejsou finanční zdroje, kterými by nezaměstnaný volnočasové aktivity financoval. (Mareš 2002) Frankl (2006) si všiml, že tato prázdnota během dne je u dlouhodobě nezaměstnaných zdrojem jisté neurózy. Svět se stává místem, které se vymklo kontrole a perspektiva se mění v bezčasí. Dlouhodobý stav, který se nemění, jako dlouhodobá nezaměstnanost, končí v důsledku v naučenou bezmocnost. (Výrost 2001) Pokud se jedná o chronickou nezaměstnanost obou rodičů v rodině, v kombinaci s místem s vysokou nezaměstnaností, vytváří se zde tzv. gethosyndrom, kdy dlouhodobá nezaměstnanost se přenáší z jedné generace na druhou. (Ma-

reš 2002) Lidem, jejichž rodina je postižena tímto syndromem, nezbývá než opustit místo stížené vysokou nezaměstnaností a jít tam, kde budou mít větší šanci, nebo se adaptovat na životní styl nezaměstnaného.

Pracovní migrace může být jednou z příčin bezdomovectví. O velké pracovní migraci lze hovořit u slovenských pracovníků, kteří do Čech přijíždějí ve vlnách za prací, z některých krajů Slovenska, kde je vysoká nezaměstnanost. Setkávám se často s lidmi, kteří mají svůj byt a rodinu na Slovensku, v Čechách přespávají porůzně, pokoutně vybírají popelnice a přesto domu neodjedou. Přijeli ze Slovenska za prací, kterou nenašli a bojí se vrátit zpátky k rodině. Často říkají, že se vrátí až budou mít několik tisíc, které budou moci dát na stůl a ukázat je rodině. Tato vidina je však čím dál méně reálná, zvláště pokud navíc ztratili doklady a postupně klesají na dno.

Z hlediska bezdomovectví je dlouhodobá nezaměstnanost více riziková pro muže než pro ženy. Zatímco nezaměstnané ženy se mohou realizovat v domácnosti a jejich nezaměstnanost je více tolerovaná než u mužů, kteří jsou pasováni na živitele rodiny. U žen je typické skryté bezdomovectví, zůstávají v domácnosti i za nevýhodných podmínek a přitom nepracují. Pokud je muž dlouhodobě nezaměstnaný, naruší to chod rodiny. Muž se začíná pohybovat v prostoru, který doposud byl doménou ženy. Žena cítí, že muž překáží a nedělá pro domácnost dostatek. Muž se stává vetřelcem ve svém vlastním domě. Mění se hierarchie, role v rodině a struktura domácnosti. Výsledkem dlouhodobé nezaměstnanosti muže může být rozpad rodiny.

Jedna žena pracovala přes deset let v domácnosti, hlídala děti své známé. Deset let u ní žila, a když děti vyrostly, stala se nepotřebnou. Opustila domácnost a přes desetiletou práci v domácnosti, byla formálně nezaměstnaná, deset let neplatila pojištění a důchod měla exekuci. Její situace po opuštění rodiny, o kterou se starala, se stala zoufalou.

Přes různé programy omezující diskriminaci, diskriminace na českém trhu práce existuje. Diskriminováni jsou lidé mladší 25 let a lidé starší 50 let. Mladé lidi diskriminuje předpokládaný nedostatek zkušeností, starší zase předpoklad snížených schopností. Mezi základními hodnotami, které jsou na trhu práce žádány, je vzdělání. Mladí bezdomovci promarní dobu, kdy by se měli vzdělávat, a tím se diskriminují pro zbytek života. Starší lidé často nesplňují formální požadavky vykonávané práce. Mnohdy odmítají nebo nezvlá-

dají rekvalifikaci. Požadavky na různé pozice v práci se stupňují a místo, kde postačovalo mít maturitu, vyžaduje nyní vysokou školu. Existují různé formy handicapu, které znevýhodňují nejen na trhu práce, ale také izolují člověka od společnosti. Takovými handicapy jsou tělesná, mentální či psychická postižení, s nimiž nelze nalézt práci a postižení lidé jako zdroj financí volí spíše sociální systém. Další diskriminovanou skupinou jsou Rómové a jiné minority, ač důvod vysoké nezaměstnanosti může být různý. Pravidlem u minorit bývá, že drží pospolu. Často bývají zaměstnávány členy komunit a také komunita se o ně postará, i když jsou momentálně nezaměstnaní. Jiná situace nastává, když se komunita pokusí svého člena vyloučit. Existuje relativně málo Rómů, kteří jsou zjevnými bezdomovci. Většinou jsou to lidé z nějakého důvodu vyloučení z komunity. Nezaměstnanost tedy není primární příčinou bezdomovectví, bývá spojena se sociální izolací.

Sociální izolace nezaměstnaného bývá postupná. Nezaměstnaný ztrácí s odchodem ze zaměstnání důležité kontakty, zbývá mu pouze rodina a známí. Pokud nezaměstnanost trvá delší dobu nezaměstnaný, hledá jinou formu kontaktů. Známí, kteří pracují, mají méně času a tak nezaměstnaní hledají kontakty mezi těmi, kteří čas mají. Chodí do obchodních center, nebo mezi lidi na ulici, kde se můžou setkat i se subkulturou bezdomovců, kteří čas mají a přijmou ho mezi sebe.

Skutečně jsem se setkal s nezaměstnaným mužem, který neměl co dělat a tak se chodil pobavit mezi bezdomovce, aby zaplnil volný čas. Posléze přišel o byt, údajně kvůli tomu, že tam nechával bezdomovce přespávat. Bezdomovci se ho ujali, začal s nimi přespávat na ulici.

Bezdomovectví a nezaměstnanost má jisté podobná specifika. Čím delší dobu je člověk nezaměstnaný, tím těžší je tento stav změnit. Čím déle takový stav trvá, tím více se ztrácí perspektiva změny. Jak u bezdomovectví a tak u nezaměstnanosti se člověk setkává s rozbitou strukturou času a psychika dlouhodobě nezaměstnaného se v jistých aspektech podobá psychice bezdomovce pobývajícího dlouhodobě na ulici.

3.2. Závislost na návykových látkách

Díky médiím a neznalosti problematiky bezdomovectví, jsou osoby bez domova spojovány s alkoholem a s jinými drogami a to jako s nedílnou součástí této subkultury. Pravdou je, že se společnost setkává zejména s bezdomovci ze skupiny zjevných osob bez do-

mová, u nichž je na první pohled patrné, že žijí na ulici. Pro tyto osoby je typický neupravený zevnějšek, množství igelitových tašek či zápach. Dlouhodobě neřeší svoji situaci pádu „na dno“, případně ji „řeší“ zneužíváním alkoholu a drog. Navíc osoba bez domova se nemůže opít „doma“, či svou podnapilost doma ukrýt a proto je potkáváme na veřejných místech (nádraží, parky, stanice MHD, dopravní prostředky MHD, apod.), kde vzbuzují dojem, že bezdomovci nic nedělají, pouze se „poflakují a chlastají...“

Přítom u osob bez domova, které využívají služeb sociálních sítí, ať se již jedná o denní centra, noclehárny, azylové domy, apod. je základní podmínkou pro využívání těchto služeb střízlivý stav. Osoby bez domova, které tyto služby využívají (je jich větší množství než těch, kteří služby nevyužívají) tuto podmínku splňují. Jako nejviditelnější drogu veřejnost vnímá alkohol. Skupinky bezdomovců popíjející vedle metra evokují dojem, že každý bezdomovec má problém s alkoholem. Ale i mezi bezdomovci jsou abstinenti, lidé, kteří se alkoholu nedotknou. Tito lidé bývají považováni za podivíny i v běžné společnosti a mnohdy jejich důvody, proč nepijí alkohol, skutečně vykazují znaky podivínství (např.: že konzumace alkoholu brání v komunikaci s mimozemskými civilizacemi), a jindy důvod abstinence je více praktický. Bývalý alkoholik ví, že když se napije, hrozí mu recidiva závislosti. Lidé, kteří pijí alkohol, nebo konzumují jiné drogy se dále dělí podle typu konzumace. Jsou lidé, kteří si dají sklenku denně a pijí zásadně pro chuť. Bezdomovci, konzumenti alkoholu, bývají neprávem stigmatizováni jako alkoholici. Ač na alkoholu nejsou závislí, můžou demonstrovat svou svobodu tím, že si pivo dají, ovšem pokud něco nadýchají při vstupu do ubytovacího zařízení, jsou automaticky vyloučeni z ubytování jako alkoholici. Bezdomovec, který pije, je automaticky počítán mezi alkoholiky. Definice alkoholismu, či jiných závislostí bývá určena nejasně. Mezi problémové konzumenty se řadí tzv. pijani. Ti konzumují alkohol ve větším množství a to hlavně kvůli účinkům alkoholu. Hranice mezi konzumentem a pijanem je tenká, stejně jako mezi těmi, co mají pouze problémy s alkoholem nebo jinou drogou a těmi co jsou na alkoholu či droze závislí.

Podle mezinárodní klasifikace nemocí závislost se hodnotí dle několika kritérií. Prvním z nich je silná touha nebo pocit puzení užívat látku, na níž je závislý. Je až udivující, co všechno člověk udělá proto, aby ji získal. Nejproblematictější jsou útoky z nemocnice, je-li klient hospitalizován s vážným úrazem nebo nemocí. Nemocní tak ohrožují svůj život, jenom proto, aby dosáhli na alkohol či drogu. Méně závažné případy jsou pak krádeže alkoholu v obchodech, nebo konzumace alkoholu přímo na prodejně. Druhým znakem je zhoršené sebeovládání. Nešpor je přirovnává ke zblázněnému řidiči autobusu a nazývá jej „pan Blbec“. Tento znak silně souvisí se znakem prvním, kterým je „bažení“. Osoba závis-

lá na drogách, mění svou osobnost a dělá věci, které by dříve nedělala. Se závislým klientem je těžké se domluvit. Klient klidně a upřímně souhlasí, že udělá vše na čem se domluvil s pracovníkem, jenže pak pustí za volant „pana blbce“ a nic neudělá. Znakem třetím je somatický odvykací stav. Jedná se o abstinenční příznaky, které mohou mít mnoho podob. U skutečně závislých osob se jedná o permanentní intoxikaci organismu. Pokud člověk abstínuje, dochází k tělesné odezvě na chybějící drogu. Nejhorší stavy intoxikace mívají alkoholici, u nichž může skončit smrtí. V deliriu až 10% alkoholiků umírá. Nepříjemné a život ohrožující jsou odvykací stavy u sedativ a hypnotik. Jiné odvykací stavy život neohrožují, nepříjemný stav je zaznamenán u heroínu. Odvykací stavy u jiných drog mají spíše vliv na psychiku člověka než na somatiku. Jedná se především o stavy deprese, podrážděnosti či paranoidních bludů. Jistým negativním následkem těchto stavů může být dlouhodobá toxická psychóza. Čtvrtým znakem je růst tolerance to znamená, že roste spotřeba užívané drogy. Špatné je, je-li droga dobře dostupná. U toluenu a alkoholu je pořizovací cena velmi malá a pro závislého není problém si drogu opatřit. Tito lidé mají malý akční rádius, zvláště u alkoholici. Lze nalézt případy, kdy jeden člověk vypije 12 litrů vína za den. Je-li droga dražší, musí závislý projít určitým obdobím střízlivosti, aby mohl využít své schopnosti drogu si opatřit. Sehnat peníze na drogu je čím dál tím těžší a chuť na ní aktuálnější, proto tito lidé často končí jako dealeři, prostitutky nebo profesionální zloději. V extrémních případech dokážou utratit za drogu denně až 5000,- Kč. Za pátý znak bývá považováno zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů, jde o zúžení zájmu pouze na drogu. Pokud droga začíná zasahovat do osobního, profesního i fyzického života lze diagnostikovat závislost. Pokud člověk vypije 12 litru vína denně nebo musí sehnat 5.tisíc korun za den nezbývá mu čas na jiné zájmy. Původním impulsem k užití drogy může být touha osvobodit se od reality a touha po autonomii, ale postupem času člověk svobodným být přestane. Paradoxem je, že závislý jedinec si svou nesvobodu neuvědomuje. Abstínuje-li, najednou neví co s časem, protože před tím jej všechen věnoval droze. Závislý také přerušuje kontakty s těmi, kteří drogu neužívají a padá mezi lidi závislé. Poslední kritériem je pokračování v užívání drog i přes jasný důkaz jeho škodlivých následků. Tyto důkazy bývají často skryty a lidé je vědomě přehlížejí. Teprve diagnóza vyřčená lékařem může způsobit, že konzument drogu omezí, přesto nelze vyloučit, že jí bude užívat dál. Jiné škodlivé následky, jako je rozpad rodiny, vyhození práce a celková devalvace osobnosti bývá mnohem méně průkazný důkaz, protože osoba, která drogu užívá, většinou odmítá přiznat, že užívání drogy by mohlo následek všechny nepříjemné situace, do nichž se dostala. Většinou takto smýšlející lidé vidí problém někde jinde, než je zneužívání drogy a primární pří-

činy své situace přisuzují osobám blízkým nebo celkové atmosféře společnosti. Mnohé negativní následky jsou po většinou skryty a bývají odhaleny v době, kdy je na jejich odstranění pozdě. Karel Nešpor (2007) zmiňuje základní příznaky závislosti na alkoholu. Pokud jsou v průběhu 12ti měsíců alespoň tři z nich přítomné, je vysoce pravděpodobné, že se jedná o závislost na alkoholu.

Mezi jednotlivými závislými osobami existují rozdíly a do jisté míry i určitá nevraživost. Zatímco starší bezdomovci, od 35. roku věku, mívají problémy s alkoholem, mladší zase s nelegálními drogami jako je heroin a pervitin. Nejvyšší spotřeba alkoholu bývá u osob ve věku okolo 25 let a pokud člověk i nadále svou toleranci alkoholu zvyšuje, zvyšuje riziko vzniku závislosti. U alkoholu vznik závislosti bývá počítán v řádu pěti až deseti let nadměrné konzumace. U drog jako je heroin se mluví o vznikající závislosti hned při prvním užití. Je tedy jasné, že drogově závislí jsou osoby mladšího věku. Dle informací ze Sananimu, organizace starající se o toxikomany, (www.sananim.cz), je v České republice 35 000 drogově závislých z toho 20-25 % jsou bezdomovci. Jiná situace je u alkoholiků. Alkohol je obecně přijímaná droga a v ČR se zkonzumuje 10 litrů čistého alkoholu na obyvatele za rok. Počet alkoholiků se proto těžko odhaduje. Dle nejnovější studie 3,8 % mužské populace má s alkoholem vážný problém, který vyžaduje odbornou pomoc. (Sovinová 2010) Mezi bezdomovci se návyk na droze vyskytuje asi v 24 %. (Šupková 2007) Nelegálnost drog způsobuje, že toxikomani se více uzavírají do subkultur, dle užívané drogy a svým způsobem vytváří elitářské skupiny, což vyvolává tenzi mezi alkoholiky a toxikomany. Zatímco toxikomani odmítají alkoholiky jako špinavé lenochy, alkoholici jim vyčítají kriminalitu. Alkoholik se většinou nestará o svůj vzhled, zatímco toxikoman na něm někdy až příliš bazíruje. U alkoholiků jsou zdroje příjmů žebrota, nebo obcházení popelnic, toxikomani somrují, nebo páchají drobnou kriminální činností. Jisté rozdíly bývají také při procesu změny. Alkoholici většinou měli nějakou minulost, ke které by se mohli vrátit, což je dáno i jejich vyšším věkem, na druhé straně, jelikož je alkohol běžně dostupný, hůře se vyvarují návykového chování. Čím déle alkoholici odolají pití i při běžném setkávání s alkoholem, tím je riziko relapsu (návratu k návykovému chování) menší. Jiné to je u toxikomanů. Většina toxikomanů vydrží nějakou dobu abstinovat, ale čím je delší doba abstinence, tím je riziko relapsu větší. Tato situace je dána tím, že droga se konzumuje skrytě a chce-li se toxikoman vyhnout prostředí, kde je droga přístupná, nemá s tím takový problém jako alkoholik.

Jedním z dalších kritérií je relaps, návrat k návykovému chování, které dle Prochazka a Diclement (1982), prochází šesti fázemi změny. Při výkonu terénní práce se setkáváme

s osobami bez domova závislími na alkoholu ve všech fázích, tedy „před uvažováním o změně, ve fázi uvažování o změně, ve fázi rozhodování, v akci i ve fázi udržování změny“.

Osoba bez domova ve fázi před uvažováním o změně, nechce nic měnit a nevnímá užívání drogy jako problém a nechce se v tuto chvíli drogy vzdát. I když je si vědoma rizika užívání drogy. Droga mu subjektivně více dává, než bere. Lidé v této fázi se často vymlouvají na situaci. Drogu či alkohol užívají jako anestetikum, aby mohli usnout na nepříjemném místě, aby jim bylo příjemněji, aby zvládali krizovou situaci snadněji. V zimním období alkoholici tvrdí, že se „zahřívají“, jindy zapíjejí ztrátu rodiny, zaměstnání či jiné tragické události. Bezdomovec žije ve společnosti jiných bezdomovců, u nichž je nadměrné užívání drogy standardem, a aby nevyčnival, užívá drogu také. Po určité době je tento rituál běžnou součástí každého dne a to zvláště u alkoholiků. Jak se leckdy, až ironicky, tvrdí „důvod k pití se vždycky najde“. Otázkou zůstává, jak velkou roli hraje alkoholismus na samostatné bezdomovectví. U některých osob je požívání alkoholu (alkoholismus) důsledek (příčinou) vzniku bezdomovectví. Na druhou stranu některé osoby bez domova alkoholu „propadnou“ díky vzniklé situaci, tedy bezdomovectví, kterou nedokáží řešit jiným způsobem a stávají se závislími. Je však mnoho lidí, kteří pijí alkohol hlavně díky prostředí, ve kterém žijí, jak vypovídá následující citát.

„Piji, protože jsem na ulici... kdybych nebyl na ulici tak bych nepil...“ František 52 let

Ve fázi procesu změny je dobré hlavně zdůraznit rizika aktuálního životního stylu, osloveného necháme přemýšlet a diskutovat o kladech a záporech současné situace (co mu pití vzalo, co mu dává) – dobré je nabízet zdravotní službu, potravinovou pomoc, materiální pomoc (ošacení, hygienické pomůcky). S klientem je třeba udržet kontakt (důvěru), nemoralizovat, konstruktivně s ním pracovat, avšak je řada klientů, která je „zablokovaná“. Buď nevidí svou závislost jako problém, který chce řešit, nebo je s rolí bezdomovce alkoholika již ztotožněn a vykazuje známky naučené bezmocnosti. V této fázi může být klient podrážděný, někdy více upovídaný. Má pocit, že potřebuje okamžitě řešit své problémy, někdy i problémy druhých, tyto považuje za velmi důležité (ve skutečnosti většinou nesmyslné a malicherné věci) a pokud se klient nesetká s pochopením, bývá často agresivní. Někdy si osoby bez domova své chování v tomto stavu ani neuvědomují, je třeba držet hranice, kontakt i celý rozhovor při zachování důvěry i pocitu vzájemnosti.

Ve druhé fázi osoba bez domova uvažuje o změně životního stylu. Většina osob bez domova však vnímá jednotlivé kroky potřebné ke změně životního stylu v nalezení práce, obnovení kontaktu s rodinou, nalezení ubytování. Málokdy však jsou osoby bez domova ochotny omezit alkohol. Ten může být příčinou dalšího pádu, resp. bariérou ke změně, někdy osoba bez domova v této fázi dobrovolně přiznává, že alkohol je jeho (její) problém. Charakteristická je zde ambivalence u klienta. V tuto chvíli je důležité předat osobě bez domova informace a sdělit možnosti, jak řešit problémy i za předpokladu, že bude alkohol dále užívat. Příkladem ambivalence je, že osoba bez domova vlastní užívání alkoholu vidí jako problém, ale nechce užívání alkoholu opustit, ať již z důvodu společnosti, se kterou sdílí místo přespávání, příp. se kterou se stýká, má společné zážitky, vzpomínky, atd. a tato společnost (skupina, parta) rovněž alkohol užívá a k užívání jej opět strhává, což vyvolává silné pouto sdílení, příp. kompenzace osamění, deficit vztahů, apod.

Problém nastává, když čas mezi následujícími fázemi tedy fází „rozhodnutí“ a fází „akce“ je velmi dlouhá. U terénního pracovníka je důležité klientovi nabídnout a připravit prostředí, které jej bude motivovat k rozhodnutí. Například zařídit ubytování a izolovat, resp. vyjmout jej ze „závadového“ prostředí, myslím tím prostředí, kde klient s ostatními přespává, kde se stále alkohol konzumuje a kde ostatní ještě nejsou ve fázi, kdy by o změně uvažovali, resp. rozhodovali se o ní. Vhodná může být i konzultace s psychologem, kterou klientovi můžeme sjednat či ho na schůzku doprovodit, stejně tak ve spolupráci s psychologem můžeme dohodnout nástup do léčebny. Před nástupem do léčby se setkáváme se situací, kdy klient svůj nástup zapíjí jako tzv. „poslední alkoholový tah“, období před nástupem do léčby (čekací doba v Praze je cca měsíc) je pro klienta velmi emočně náročná. Klienta se snažíme navštěvovat v některém z našich ubytovacích zařízení (noclehárna, azylový dům) a podporovat ho ve vytrvalosti i rozhodnutí, které učinil.

Tato fáze bývá pro klienta zlomová a velmi rychlá. Často si ani nestačí vše vyřídit a ocitne v zařízení často bez potřebných věcí. Ve většině případů se jedná o ústavní péči, protože ambulantní léčba nebývá u osob bez domova příliš úspěšná, a to z důvodu absence potřebného zázemí (nevhodné prostředí, kde se osoba bez domova pohybuje, kde přespává, kde se často konzumuje alkohol...). Řada osob bez domova přichází do uvedené fáze „akce“ na začátku zimy, kdy k rozhodování o změně způsobu života se přidává i kritická situace, která s přicházející zimou vyvstává (obtížné podmínky pro přespávání v terénu, těžší podmínky pro získávání finančního příjmu – méně brigád, konec sezónních prací, méně lidí v ulicích – méně možností si něco vyžebrot či obava z umrznutí), při zachování současného způsobu žití, resp. množství konzumace alkoholu. Návštěvy v době léčení ze závis-

losti se nedoporučují, neboť kontakt s osobou známou může u pacienta evokovat myšlenky na způsob života, který opouští - opouští své staré já. Kontakt klienta může proběhnout přes třetí osobu (pracovník léčebny), které je možné předat i věci, které klient v léčebně potřebuje, a které si s sebou nepřinesl. Tím může být zimní oblečení, pokud klient byl hospitalizován na podzim, stává se, že je propuštěn uprostřed zimy bez potřebného oblečení.

Ve fázi udržování při změně se vidíme s klienty „na ulici“ nejméně. Pokud vše dobře probíhá, klient nepije, pracuje a bydlí. Problém však nastává při propuštění z léčby, pokud klient nemá dohodnutou práci a ubytování. Dostane-li se totiž do stejného prostředí, kde začal pít, resp. kde pobýval před nástupem do léčby, či pokud znovu objeví své známé, se kterými před nástupem do léčby udržoval kontakt a konzumoval alkohol, riziko relapsu je obrovské.

Návrat k rizikovému chování často vyvolává u klienta pocity deprese a bezmocnosti. Je třeba jej povzbudit, např. že to byl „jen“ pokus, a že další pokus může být již úspěšný. Často terénní pracovník vyvolává u klienta pocity výčitek svědomí (aniž by to sám tušil), klient se často mylně domnívá, že se na něj terénní pracovník zlobí. Je třeba s tímto počítat, klienta uklidnit a nezabíhat v rozhovoru na události, které by u něj mohly vyvolávat pocity viny. Naopak klienta je třeba upozornit na možnost relapsu během všech fází změny. Návrat k návykovému chování může u některých osob bez domova signalizovat pouze jejich aktuální pohnutku učinit změnu, a to ve vztahu k období, kdy se rozhodli tuto změnu učinit, nikoliv však z důvodu, že by skutečně chtěli svoji závislost na alkoholu řešit. Myslí tím, že léčba pro ně znamenala zejména teplé jídlo, resp. teplou a čistou postel potřebnou pro regeneraci a odpočínání.

Větší problém však spatřujeme u skupiny osob bez domova, které absolvovaly nespočet pobytů v léčebnách, avšak abstinovat nedokáží, tyto osoby nejen, že mají psychické a zdravotní problémy, ale zejména nemohou čerpat sociální služby (kromě služeb terénních). Někteří klienti se vrací do léčebny pravidelně (rekord je 32 léčení). Naproti tomu existují alkoholici, kteří nikdy nebyli léčeni, ani se léčit nechtěli a před jakoukoliv léčbou utíkají. Absence domů se zvláštním režimem, vhodná pro tyto osoby, je obrovská. Navíc domy se zvláštním režimem často mají rovněž podmínku řešení závislosti, či vstupu pouze ve střízlivém stavu, což je paradoxní. U osob závislých je možné pouze zprostředkovat léčbu či jinou zdravotní službu, nikoli však komplexní sociální službu. Pro příklad : v západní Evropě je zcela klasická služba, kdy na nocleh může dorazit osoba bez domova v podnapilém stavu, stačí pouze chovat se „neagresivně“ a službu může využít. Místnosti určené pro přespávání v těchto domech jsou bez nábytku, postele jsou snadno omyvatelné,

apod. Díky takovéto službě je možné s uvedenou skupinou osob bez domova lépe pracovat než je pouze kontaktovat v terénu, kde jim v případě závislosti nemá terénní pracovník příliš co nabídnout, což je situace u nás. Praha jako hlavní město se rozhodlo spíše pro represivní formu činnosti (záměrně nechci použít slova řešení, resp. postihnutí problému). Vyhláška zakazující konzumaci alkoholu na určených místech je dobrým nástrojem, budeme-li mít na paměti místa jako dětská hřiště, školy či veřejné instituce, zdravotní zařízení a okolí těchto míst, ne však místa, která jsou vybrána záměrně v centru města, jako místa s vysokým výskytem turistů. Pokud nemáme nástroj na prevenci a sociální služby poskytované osobám bez domova závislým na alkoholu, jedná se o nesystémové řešení.

Specifikum alkoholu je v tom, že je relativně lehké rozpoznatelné. Když jsem pracoval na lodi, dostali jsme za úkol nepouštět sem opilé lidi. Lidé často popírali, že pili a snažili se nás všelijak podvést. Ukazatelem a svým způsobem i důkazem byl detektor alkoholu v dechu. Lidé se snažili zkoušku dechu obejít tím, že dýchali na stranu, nebo dělali že vydýchávají a přitom se nadechovali. Jakékoliv odmítnutí dechové zkoušky znamenalo hádku a výčitky, že jsou diskriminováni. Často poukazovali na fakt, že na lodi jsou ubytovaní lidé užívající tvrdé drogy. Pravdou je, že pokud někdo byl intoxikovaný nitrožilně, těžko se to objevilo při dechové zkoušce. Toxikomani v tomto případě měli lepší pozici než alkoholici.

Mezi bezdomovci nejčastější drogou je alkohol. Mezi problémovými uživateli této drogy bývají „chronici“ pijící neustále a „kvartálové“ u nichž se střídá období abstinence a období pití. V období abstinence, většinou několik měsíců, bývají ubytováni na noclehárnách a snaží se pracovat. Jenže toto období bývá přerušeno obdobím pití, mnohdy několik týdnů, kdy pijí prakticky nekontrolovatelně. Alkohol je také jedním z hlavních příčin úmrtí bezdomovců. Kromě zmíněného deliria tremens může neustálé pití vyvolat paranoidní či schizoidní bludy. Korsakova nemoc, či alkoholová demence způsobuje úplný úpadek osobnosti. (Vágnerová 2004) Mezi oblíbené drogy mladších bezdomovců patří marihuana, která je stále více společensky přijatelná a ani odborníky není považována za nebezpečnou. Tato droga je však brána jako startovací k drogám tvrdším jako je pervitin či heroin. Obecně heroin je považován za nejtvrďší drogu u nás, a proto je u nás více oblíbená droga pervitin. Nejhorší závislost, ze zkušenosti z terénu, je na toluenu a rozpouštědlech. Klient, který tuto drogu zneužívá, relativně brzy upadá, nejen jeho osobnost a vzhled, ale i myšlení a kognitivní funkce. Problém je v tom, že při abstinenci se tyto funkce v plném rozsahu ne-

obnovují. U mladých psychotiků mívá konzumace drog přímý vliv na rozvoj duševního onemocnění a mezi nitrožilně užívajícími toxikomany se hojně rozšiřuje žloutenka typu C.

Zneužívání drog s bezdomovectvím plně souvisí. S jistou nadsázkou lze diagnostikovat bezdomovce závislého na životním stylu, kdy drogou může být svoboda a nesvázaní konvencemi, život po kterém jedinec může toužit či bažít. Zhoršené sebeovládání je typické pro mnoho bezdomovců. Často ztrácí návyky pracovní i hygienické. Ztráta sebeovládání může být pozorována i v tom, že bezdomovci snadno vše slíbí a neudělají nic. Somaticky odvykací stav můžeme pozorovat u jedince dlouho žijícího na ulici, který se dostane na ubytovnu. Nemůže zde spát a nesnese se s ostatními lidmi. Ač se nejedná o fyzické příznaky, někteří bezdomovci si zvykli tak na život na ulici, že jim po ní stýská, jsou-li jinde. Růst tolerance lze srovnat s délkou zvyku. Bezdomovec většinou ztrácí své zájmy a soustředí se na život na ulici. Odmítá mluvit se svými blízkými, zanedbává tedy i zájmy jiných osob. Mnoho lidí zůstává ve stavu bezdomovectví, i když zná negativní dopady tohoto životního stylu na svou osobnost. S určitou nadsázkou lze prohlásit, že bezdomovectví lze klasifikovat jako návykovou nemoc.

3.3. Rozpad rodiny

Rozpad rodiny, nebo lépe krize rodiny, má nesporný vliv na příčiny bezdomovectví. Mladí lidé utíkají z rodin finančně nezajištěných, kvůli tomu, že v jejich rodině je něco, co považují za disfunkční. V odborných kruzích se vede diskuse jaký vliv má rodina na výskyt sociálně patologických jevů a jako relativně nový pojem se objevil pojem resilience odolnost. Tato se přiznává těm, kteří nepodlehnu vlivu prostředí, i když prostředí k tomu navádí, např. dítě alkoholika se nikdy nedotkne alkoholu nebo jiných drog, protože vidí, kam jeho užívání vede. Rozvod je psychosociální krize, která může vést k rezignaci ale i k ekonomickým problémům. Může se stát, že rozvod člověka zlomí a společně s dalšími příčinami z něj udělá bezdomovce. Rozpad rodiny a izolace jedince má vliv na životní styl „singles“. Tato izolace vede k situaci, že pokud se jedinci něco stane, padá na dno nezachycen rodinnou podporou. Pro starší lidi je nesnadné hradit nájem s jedním příjmem. Rozvedený se sice po rozpadu rodiny může uchytit ale skutečnost, že nezaložil další rodinu, může mít vliv na to, že ve stáří nebude mít potřebnou podporu ani důvod, udržet si životní standart.

Zatímco izolovaný muž je 4x více ohrožen bezdomovectvím než manželský pár, 17x vyšší riziko existuje u rodin s jedním rodičem, oproti úplným rodinám. Rozpad rodiny byl jedním z nejčastějších příčin bezdomovectví mužů v 90tých letech. (Hradecký 1996) Spekuluje se i o tom, zda zvýšená rozvodovost nepřispěla k nárůstu bezdomovectví. Rozpad rodiny a sociální izolace má za důsledek celkový pád osobnosti, může mít za důsledek i jiné problémy, např.: alkoholismus. Sirovátka (1999) poukazuje na změnu struktury rodiny. Tradiční dělba práce mezi ženou a mužem přestává platit a žena začíná být více samostatná. Dítě, díky navýšení úrovně konzumu, se stává stále dražším, klade se důraz na individualitu a manželství přestává mít posvátnou hodnotu. Rozvodovost vzrostla v roce 1998 o 25 % oproti roku 1990. V roce 1990 byla úhrnná plodnost 1,9 dítěte na ženu, v roce 1998 to bylo jen 1,17 dítěte na ženu, což je jedna z nejnižších hodnot zjištěných v Evropě. Výrazně přitom narostl podíl dětí narozených mimo manželství: z 9 % v roce 1990 na 19 % v roce 1998. V některých okresech, jako kupř. Most (44 %), Chomutov (39 %), Sokolov (42 %), jsou tato čísla podstatně vyšší. (Sirovátka 1999) Vyplývá z nich výrazné zúžení počtu členů rodiny. Zmíněné okresy jsou známy svou vysokou nezaměstnaností a také z těchto okresů rekrutuje mnoho bezdomovců.

Vágnerová uvádí, že první krize v manželství nastává již do 3-4 let po sňatku, (dříve to bývalo 5-6 let) a k nejvíce rozvodům dochází do 10 let. Základem těchto problémů je proměna vztahu, kdy partneři se cítí rozčarováni a nedokážou najít jiný důvod, proč být spolu když počáteční zamilovanost opadla. Výskyt rozvodů po deseti letech soužití je pouze výjimka. Při dlouhodobém soužití může však dojít syndromu „prázdné skořápky“, kde funguje dobře rodičovská role ale už ne partnerský vztah. K rozpadu takového manželství dochází poté, kdy se děti osamostatní. Vysoký počet rozvodů může být zvýšen také opakovaným rozvodem stejných osob. Příčiny krachu manželství jsou problémy vyplývající z rozdílů dvou nesusoudných osobností, vztahové problémy jako je nevěra, či problémy v intimním životě, ale mohou to být i vnější problémy, jako nepřijetí partnera rodinou manželky, či provozní problémy, jakými je dlouhodobá nezaměstnanost, pobyt ve vězení apod. U provozních problémů se očekává, že je bude zajišťovat partner. Ženy většinou od manželství očekávají více než muži a tato očekávání bývají často nenaplněna. V 65-80% případech podává návrh na rozvod manželka. Ženy v posledních letech získaly větší sebe-důvěru. Objevuje se syndrom „včelí matky“, ženy, která si uvědomuje, že vlastně partnera nepotřebuje a muž se stává nadbytečným. Když žena dojde k tomuto názoru, snaží se svého manžela zbavit. Ženy, které cítí, že se o sebe nemohou postarat, často zůstávají v manželství, i když nechápou manžela jako partnera. (Vágnerová 2000)

A zde se objevuje aspekt skrytého bezdomovectví, který je doménou žen. Ženy často zůstávají v domácnosti a izolují se od kontaktů mimo rodinu. Svět některých žen se omezuje pouze na domácnost, ženy ztrácí schopnost pracovat a vytváří si na svém partnerovi závislost. Pro takovou ženu je snadnější tolerovat nevěru nebo domácí násilí, než aby ztratily zázemí, které roky budovaly. Muži obvykle snášejí rozvod hůře. Rozvod sebou přináší ekonomické, psychické i sociální problémy. Založením rodiny člověk navazuje jiný kvalitativní vztah, než v jakém žil doposud. Rodina je náročná na čas a může se stát, že muž či žena přeruší kontakty, které měli a věnují se plně rodině. Je-li manželství dlouhodobější, mohou být vztahy mimo rodinu pouze povrchní a nestabilní. Stává se, že muž se snaží rodinu zajistit hlavně materiálně a soustředí se na kariérní a platový postup. Partnerské a rodičovské role však zanedbává. Domnívá se, že hlavní co se od něj očekává, je materiální zajištění. Pokud se rodina rozpadne, ztrácí jediný spolehlivý zdroj jistoty a může být existenčně ohrožen. Jsou muži, kteří rozvodem ztrácí svůj dosavadní smysl života. Práce pro ně byla prostředek pro zajištění rodiny, na druhé straně, čas strávený v práci byl příčinou odcizení. Muži jsou ti, co se obětují a opouští společně vybudovaný domov i za cenu, že

se z nich stanou bezdomovci. Odchází na ulici či do ubytoven a nemají kam jít, protože se jejich kontakty mimo rodinu rozpadly.

Rozpad rodiny je komplexní problém zahrnující oblast intimity a generalitivity manželů a současně se dotýká sociální a ekonomické stránky několika lidí. Rozvodem se ztrácí role manžela a role rodiče začíná být pro jednoho z manželů komplikovaná. Rozpad rodiny a rozvod manželství je dlouhodobý, dynamický proces zahrnující sféru sociální, materiální, právní a psychologickou (emoční a rodičovský rozvod). Lze jej členit do několika etap (Plaňava,1994) Latentní fáze je fází dlouhodobé nespokojenosti a narůstajícími problémy v partnerském vztahu. Typickým znakem pro rozvod je nespokojenost v komunikaci mezi partnery. Spouštějící fáze většinou začíná rozhodnutím jednoho partnera pro rozvod. Bývá zde jistá asymetrie, kdy jeden z partnerů rozvod chce, druhý ne. U druhého partnera propuká směs viny a zloby ze zrady. Typický je zde egocentrismus, děti pokud jsou v rodině, jdou stranou nebo se stávají nástrojem vydírání. Pro transformační fázi je neschopnost posoudit situaci nezaujatě běžná a součástí rozkolu partnerství jsou pocity zklamání, změna sebehodnocení, obviňování partnera, obranné mechanismy a to vše se objevuje těsně před dokončením separace. Partneři se soustředí spíše na křivdy a ne na pozitivní zážitky. Dokončením separace je fyzické odpoutání se od dysfunkčního partnerství. Manželé distribuují zavinění na partnera, který může za vše. Zde nastává problém s dětmi. Manželé i když budou psychicky i fyzicky od sebe, vždy bude spojovat dítě. Neiniciativní partner se často uchyluje do oblasti fantasmie a fázi dokončení separace prodlužuje v naději, že manželství zachrání. Definitivní konec partnerství však spočívá na objektivním hodnocení ex-manžela a ne na právní stránce. Partner nesmí být idealizován a ani zatracován. (Vágnerová 2000) Plaňava prosazuje termín psycho-rozvod. K úplnému rozchodu s partnerem dochází teprve tehdy, kdy oba se odpoutají od manželství i po partnerské stránce, kdy oddělí manželskou roli od rodičovské, kdy se oba začnou orientovat na ochranu dětí, na rozvodové perspektivy a hledání nového partnera či nového životního stylu. Rozchod má vliv na změnu osobnost i na emoční motivaci a je třeba změnit také svou identitu. Problém nastává, když jeden z partnerů se zablokuje na jedné z fází a neustále čeká na změnu rozhodnutí svého manžela. U toho z rozvádějících se partnerů, jehož potřeba osobní identity či seberealizace byla úzce vázána na manželství, je rozvodová situace závažnou frustrací se všemi možnými prožitky a důsledky jako jsou: pocit životního selhání a zklamání, subdepressivní až depresivní stavy, hostilita, agresivita. (Plaňava,1994; Hinková 1996)

Mezi bezdomovci je mnoho lidí, kteří se stále nemůžou odpoutat od rozpadlého manželství. Utíkají do fantasmie a domnívají se, že stále mají na svou ženu nárok. Když jsem se ptal jednoho muže bezdomovce, proč je na ulici, odpověděl, že žena se s ním rozvedla a připravila ho o byt. Ptal jsem se, jak dlouho je na ulici, odpověděl, že několik let. Rozvod může zanechat v člověku příkoří na mnoho let. Často k úplné separaci, neboli k psychorozvodu do poslední fáze u někoho z partnerů ani nedojde. Zůstává v jedné z fází a v ní přežívá na ulici. Osoba bez přístřeší bere příkoří způsobené rozvodem za stále aktuální.

Rodina je základní jednotka společnosti. Pokud funguje, ozdravuje společnost. Výrost (1998) uvádí čtyři funkce důležité pro funkční rodinu. Funkce reprodukční patří mezi základní, další jsou nadstavbové, ale nezbytné pro bezproblémové fungování jedince ve společnosti. Funkce materiální byla v minulosti velmi významná, nyní však dochází k individualizaci a vznikají tzv. „single“ domácnosti. Pokud se na náklady bydlení skládá více osob, je bydlení snáze udržitelné. Stane-li se, že finanční zdroj se na chvíli ztratí, může zastoupit platbu nájmu jiný člen domácnosti. Rodina má také funkci výchovnou. Člověk přebírá základní hodnotovou orientaci. Zde pozná, jak se lidé mezi sebou chovají, a jak funguje svět. Výchovné prostředí vytváří právě rodina, a když ke vlivu prostředí přispěje i genetická výbava, rodina má zásadní vliv na další chování a schopnosti dítěte v dospělém věku. Poslední funkce je funkce emoční. Tato funkce dokáže jedinci uspokojit řadu potřeb právě v rodině a rodina je v této oblasti nezastupitelná. Jedinec je zranitelný, když je rodina v této oblasti disfunkční. Většinou se tato disfunkčnost odráží i v jiných oblastech života. Lidé z těchto rodin, či lidé z dětského domova, jsou více náchylnější k bezdomovectví.

V rodině dítě poznává základní sociální a kulturní hodnoty, normy a vytváří si jejich hierarchii. Pod jejím vlivem se vyvíjí též sociální a morální citění. Proto, aby rodina plnila uvedené funkce, je třeba přítomnosti všech jejích členů. Vzhledem k dítěti tedy hlavně obou rodičů. Existují samozřejmě rodiny, které fungují a mají jednoho rodiče. Montalvo (In Matoušek, 1993:108-109) vypracoval typologii porozvodového uspořádání a nazval je „Systém s jedním kompasem“. Tímto kompasem je dítě, které určuje, většinou matce, s kým se má stýkat, jak má pracovat dál. Dítě matce brání v navozování jiných partnerských vztahů, které může vnímat jako zradu na otci. „Bezmocný rodič“ se snaží přivolat zpátky svého muže s tím, že poukazuje na neschopnost zvládnout dítě. Dítě funguje jako záminka pro udržování kontaktu s otcem. Matka může v dítěti podporovat nezvladatelnost a nevyhovitelnost a tím prezentovat nutnost přítomnosti otce. „Nerovný závod“ komunikace mezi rodiči je určována tím rodičem, kterému je dítě svěřeno. Druhý z rodičů se snaží

chovat uctivě, aby nepřišel o možnost styku s dětmi, či aby je znovu získal. Rodič, který má dítě v péči, sleduje poklesky druhého rodiče. Dítě cítí napětí, nezná jeho původ, což u něj může vyvolat psychosomatické poruchy. Nejhorší strategie je „soutěž v bezmoci“, oba rodiče své děti zanedbávají natolik, že se vymknou kontrole. U této strategie bývá reakce dítěte nejbouřlivější. Ač u předcházejících strategií existuje možnost rebelie dítěte, která může vyústit v bezdomovectví, u této strategie je rebelie proti oběma rodičům běžnou součástí. Oba rodiče nezvládli během rozvodu svou roli a na své děti se nesoustředili. Riziko pro děti je zde největší: vznik drogové závislosti, delikventního chování a posléze i útěk z domova je typická reakce na tuto strategii. Jiné porozvodové strategie jsou 1. Tvořivá strategie, 2. Přizpůsobivá strategie, 3. Potlačující strategie, 4. Popírající strategie, 5. Vzdávající se strategie. (Nielsen 1985 : 9 - 49)

Přijetí nového matčina partnera do rodiny, v krátkém období po rozvodu, u dětí vyvolává v jejich adaptaci mnoho problémů. Matky mají tendenci tuto okolnost zkreslovat spíše pozitivním směrem. Příchod nového otce do rodiny, i když z matčina hlediska hodnocený kladně, přináší dětem další psychickou zátěž, která není zanedbatelná. I po pěti letech po rozvodu děti hodnotí svého otce kladněji než nového matčina partnera. Postavení nevlastního otce je v průměru v doplněných rodinách problematictější a z hlediska dítěte častěji negativně hodnocené než postavení vlastního otce, který z rodiny odešel. Dítě chování vlastního otce ve svém hodnocení v některých případech omlouvá, přetváří do svých zidealizovaných představ a má svého otce nadále rádo. (Matějček 1986) Nová situace v rodině (tj. příchod nového otčima) je často pro mladé lidi impulsem pro opuštění domácnosti. Někdy dochází ke konfliktům, kdy v domácnosti může zůstat buď dítě, nebo nový přítel. Hůře nevlastního otce přijímají chlapci, lépe děvčata.

Pro dítě existuje model psychologických úkolů pro zvládnutí rozvodové situace. Jsou jimi: přijetí reality rozvodu bez idealizace situace, zbavení se rodičovských konfliktů a trápení, jako bloku vlastní aktivity, žít svůj běžný, rozvodem nepoznamenaný život, vypořádat se ztrátou a s dělením rodičovské péče, vymanit se z tenat sebeobviňování, odpustit rodičům zklamání z jejich rozchodu a nakonec využít realistických možností týkajících se vztahu k oběma rodičům po rozvodu. (Wallerstein, 1988) Pokud se dítě nevyrovná s rozvodem, může to mít následky na jeho celý život, které se mohou propuknout v životní krizi, která jej potká během života. Od ranného dětského věku do stáří se setkáváme s krizemi a pokud nějaká zůstává nevyřešena, ovlivňuje to úspěšnost vyřešení krizí následujících. (Erikson 1999)

Někdy rozvod je pro rodinné klima lepší než setrvávání v „disfunkční rodině“. Jednou ze sporných otázek zůstává zda, ponechat děti v rodinách disfunkčních nebo je umístit do ustavní péče. Z vlastní zkušenosti musím říct, že většina mladých bezdomovců pochází, z jejich pohledu, z „disfunkčních rodin“. Toto zjištění potvrzuje, že „nepřítomnost lásky“, jak je někdy vyčítáno dětským domovům, je stále lepší než „přítomnost nelásky“, která bývá v disfunkčních rodinách. Až 70% lidí, kteří žijí v disfunkční rodině, má sklon chovat se podobně jako jejich rodiče. Rodiče se stávají nechtěnými modely v jak v dobrých věcech, tak i v rizikovém chování. (Vágnerová 2004)

Závěrem : rozpad rodiny má za následek dvě rizikové situace, které mohou končit bezdomovectvím. Rozvod může znamenat pro jedince sociální izolaci a ekonomickou krizi. Většinou muži vnímají rozvod hůře než ženy a opouštějí společné bydlení, kde zůstává matka s dětmi. Ženy naopak většinou zůstávají i v nevýhodném vztahu, aby mohly mít zázemí, podléhají manželovi. Veškeré napětí mezi rodiči vnímají děti a také děti se musí s rozpadem rodiny vyrovnat. Nejhorší věk pro dítě je 9-12 let v době rozvodu. Dospívající děti zase neradi přijímají nové partnery svých rodičů a vnímají je jako vetřelce, což může vést k opuštění domova. Děti z disfunkčních rodin často předjímají chování svých rodičů. Zatímco u dětí jde spíše o tendenci k setkávání se s rizikovými skupinami, u manželů, kteří se rozvádějí, existuje riziko sociální izolace.

3.4. Propuštění z ústavu či vězení

Během dlouhodobého pobytu na ulici osoba bez přístřeší postupně ztrácí určité schopnosti, které se nahrazují jinými. Na ulici osoba bez přístřeší má omezenou možnost uspokojit jisté potřeby a schopnosti, které byly využívány k dosažení těchto potřeb. Tyto schopnosti jsou nahrazeny jinými, které jsou na ulici využívány. Pokud člověk nevyužívá své schopnosti tyto se ztrácí. Schopnosti, které mu pomáhaly přežít ve „společnosti“, jsou nahrazeny schopnostmi, které potřebuje k přežití na ulici. Obnovit schopnosti původní je těžší a trvá nějaký čas, než se obnoví. Tento aspekt má společné bezdomovectví se syndromem návyku na ústavní péči. Jedná se o syndrom, kterým můžou trpět lidé, kteří byli delší dobu uzavřeni v nějakém zázemí s předem daným režimem. Dle Musila (2000) se jedná hlavně o lidi propuštěné z výkonu trestu, z výchovného ústavu, z dětského domova, o uprchlíky z uprchlických táborů, o osoby s dlouhodobým pobytem v psychiatrické léčebně nebo v nemocnici. V těchto zařízeních existuje jistý řád, na který se jedinec adaptuje a má problém, pokud toto zařízení opouští. Jistá paralela se nabízí také se službou

v armádě. U nás neexistují žádné studie na toto téma, ale v USA některé studie poukazují na zvýšený výskyt veteránů mezi osobami bez domova, než je zvykem u běžné populace. (Rosenheck 1994)

Problémy, které jsou společné pro tento okruh osob, je sociální vyloučení, marginalizace a jistá adaptace na životní styl. Znamená to, že ne všichni jsou schopni samostatně uspokojovat své potřeby a dostatečně zvládat životní situace, v nichž se ocitají. Velká část klientů ústavních zařízení se mimo ústav setkává s potížemi, které souvisí s návykem, ztrátou schopností jednat samostatně a nedůvěrou ve společnost. V ústavní nebo v nápravné péči existuje jistý standart uspokojování základních osobních potřeb, který klient pokládá za samozřejmost. Tento standart uspokojování v představách klientů má limity v ekonomických možnostech ústavu a v úpravě práv klientů. Klienti se mají držet řádu, který znemožňuje uspokojování potřeb svobodně dle vlastního výběru (např.: k obědu dostávají všichni stejné jídlo, chodí spát v jeden čas apod.) a dokonce uspokojení některých potřeb je zde znemožněno vůbec (např.: sexuální potřeby). Tato omezení jsou důvodem existence neformálních systémů uspokojování „nadstandardních“ potřeb chovanců či vězňů, která fungují jako by mimo oficiální řád ústavu. Klienti ústavních zařízení jsou zvyklí se v tomto systému pohybovat a využívat je. Po propuštění využívají také podobných pololegálních i ilegálních způsobů uspokojování potřeb a dochází k jejich kriminalizaci. (Fischer 2000) Sociální izolace, omezení a přímé nalinkování potřeb klientů vede k tomu, že bývalí klienti ústavních zařízení se stávají pasivními uživateli služeb sociální pomoci, či uživateli filantropické pomoci obyvatel města, nebo přímými účastníky skupin s rizikovým nebo delikventním chováním („podsvětím“). (Musil 2000)

Nejviditelnější potíže pro tyto lidi vznikají v oblasti příjmů a zaměstnání. Dlouhodobý pobyt v ústavním zařízení má za následek rozbití strukturace sociálních vazeb i času a dezorientace na trhu práce. Klient v zařízení získává nízkou kvalifikaci a také nízkou motivaci k trvalému výkonu, protože takový výkon se od něj neočekává. Klient ústavu nebo vězení bývá stigmatizován pro potenciální zaměstnatele. Toto stigma klient řeší tak, že odchází mimo místo svého trvalého bydliště, kde nikoho nezná a snaží se začít od začátku. Tím komplikuje kontakty s úřadem práce a poskytovateli sociálních dávek. Klient mívá pocit, že ve větším městě je více možností a také zde očekává menší sociální kontroly. Anonymita velkého města skutečně nabízí úkryt před stigmatem vytvořeným dlouhodobým pobytem v ústavní péči. Absence stálého příjmu komplikuje zajištění bydlení pro klienta a pobyt v ústavu a následný pobyt mimo původní bydliště má za následek přerušování osobních vazeb a sociální izolaci. Také čas strávený v ústavu si bere svou daň v podobě

ztráty zajištěného bydlení, je-li pobyt v ústavu dostatečně dlouhý. Z těchto důvodů bývá ubytování takového klienta nestálé, provizorní a bezdomovecké. Lidé, kteří jsou dlouhodobě v ústavu mohou mít problém s právním statutem. Jedná se hlavně o nelegální uprchlíky žijící dlouhodobě na území České republiky, či občany ze Slovenska, nebo o lidi, kteří díky svému mentálnímu či psychickému postižení jsou omezeni k právním úkonům. Tito lidé často žijí mezi bezdomovci jako lidé, kteří nemají žádná práva a odmítají kontakty s úřady, které je mají mít na starost v obavě, že proti nim bude řízena nějaká sankce. U takovýchto uprchlíků a u psychicky narušených osob existuje z jejich pohledu nepřekonatelná bariéra, pomoc nevyhledávají a rezignují na uplatňování svých občanských práv. Tito lidé se často cítí lépe mimo společnost, ve statusu bezprávních osob a hledají své uplatnění spíše v nelegálních strukturách. Výše popsané problémy se zaměstnáním, bydlením, stigmatizací a právním statutem vedou ke vzniku závislosti na sociální pomoci nebo k rezignaci na tuto pomoc, což vytváří prostor k sociálně neakceptovatelným řešením osobní situace. (Musil 2000)

Potíže přechodu do standardní společnosti mimo ústav přináší klientovi pocity nejistoty, apatie a rezignaci na vlastní morální standardy. Pro osobu s dlouhodobým pobytem v ústavu je obtížné ztratit sociální pozici, která v ústavu mohla být relativně vysoká, v systému, který byl pro klienta srozumitelný a jasně daný. Klient často pocituje křivdu, když se chová dle naučených zvyklostí mimo ústav a jeho chování nemá očekávaný efekt. Ze všech svých nezdarů a problémů má sklon obviňovat okolí, případně sociální služby či celkově společenský systém. Pokud klient se nezvládne smířit se ztrátou permanentní péče, vzniká pravděpodobnost recidivy (návrat k trestné činnosti, k návykové závislosti, duševní onemocnění) a důvod k návratu do ústavní péče. (Musil 2000)

Klientovo očekávání po opuštění ústavu může být pozitivní, ale nese to také mnoho bariér, které brání sociální reintegraci. Některé osoby se syndromem ústavní závislosti mají problémy s komunikací s úřady. Buď mají nedůvěru k úřadům, nebo nemají schopnost s úřady komunikovat. Dle brněnských kurátorů, největší bariérou k reintegraci je neexistence osoby, která by klientovi mohla vytvořit pevné zázemí v podobě osobního či partnerského vztahu. Klienti s tímto syndromem mají pocit, že všichni zklamali a často mají na okolí vysoké nároky, které je těžké splnit. Klient může očekávat od své rodiny podobný standard, jako měl v ústavu. Často se stává, že osoba propuštěná z ústavu nerozumí lidem, se kterými se setkává mimo ústav, což vede k tomu, že vyhledává lidi, kteří mají stejné problémy, jako má on. Tento sklon vede ke vzniku společenství, kde vznikají stejné problémy,

kteří vedou klienta k vědomí vlastní omezenosti a nemožnosti své problémy ovlivnit. (Musil 2000) Kriminálník se identifikuje s rolí kriminálního, schizofrenik s rolí schizofrenika a alkoholik s rolí alkoholika. Přijímá roli stejnou, jako mu byla udělena v ústavu a vyhledává lidi, kteří jsou ochotni jeho roli přijmout. Společenství lidí se stejnými problémy přijímá klienta takového jaký je, bez nároků na změnu chování. Existuje námitka, zda koncentrace lidí se stejnými problémy způsobuje nápravu klienta nebo naopak klientovy problémy reprodukuje a rozšiřuje. U lidí, kteří prochází poprvé vězením, často spíše než k nápravě dochází ke kriminální infekci. (Fischer 2000) Stejný problém nalézáme u alkoholiků. Přijetí statusu alkoholika je mnohdy podmínkou terapie pro léčení závislosti na alkoholu. Toto přijetí však může paradoxně v klientovi vyvolat pocit, že se svým alkoholismem nemůže nic udělat, že je nemocný a tím vyžaduje jiné podmínky, než mají ostatní. Přijetí statusu alkoholika se stává bariérou, místo prvního kroku k nápravě. (Rolsnick 2002) V rámci nápravy klienta je důležité, aby si uvědomil, že má svůj život ve vlastních rukou. V ústavu se klientův život řídil pravidly ústavu a kontrola jeho života byla ovlivňována okolnostmi, které zdánlivě nemohl ovlivnit. Bod kontroly (locus control) je mimo klienta a je třeba aby se tento bod přesunul do rukou samotného klienta. (Rotter in Weiner 1992) Toto se v ústavní péči neděje.

Osoby se syndromem ústavní závislosti jsou převážně muži věkové kategorie 18 – 45 let. Lidé věkové kategorie 18-25 let jsou často bývalí svěřenci dětských domovů a mezi lidmi 25 – 45 let převládají lidé přicházející z výkonu trestu. Tito lidé mívají základní vzdělání, více než je obvyklé v běžné populaci a jen málo z nich má středoškolské vzdělání s maturitou. Častým postižením takových osob je mentální postižení, takto postižení lidé méně snášejí změny a s tím spojené problémy. (Musil 2000) Jsou to lidé, kteří mají problém s adaptací na změnu prostředí. K tomu, aby se lidé propuštění z ústavu stali bezdomovci, je třeba dvou základních aspektů. Během pobytu v ústavu se rozpadly vztahy s rodinou anebo s lidmi, kteří by mohli poskytnout klientovi ústavu zázemí a za druhé lidé si na režim v ústavu zvykli a nebyli na změnu prostředí připraveni. Po pobytu v ústavu jsou dezorientováni a zároveň není poblíž nikdo, kdo by jim pomohl zorientovat se. Bezdomovci se mimo jiné rekrutují z bývalých vězňů, lidí z dětských domovů a z osob dlouhodobě hospitalizovaných v léčebnách.

Jakýkoliv dlouhodobý stress či změna prostředí má za následek změnu osobnosti. Jakékoliv vězení by mělo být trestem napravujícím, změna osobnosti je svým způsobem žádaná. Z praxe však vyplývá, že až 60 % odsouzených jsou vícetrestaní vězni. (Vejběrová 2009) Spíše než by se vězeň ve vězení napravil, „infikuje se“ a naváže vztahy s ostatními

kriminálníky, kteří mohou mít zásadní vliv na budoucí recidivu kriminální činnosti. Jednou z psychologických obran vězňů je racionalizace prohřešků, extermalizace zla, tj. obvinění někoho jiného za osobní situaci a identifikaci s prostředím, tj. snahou zapadnout. Změna osobnosti ve vězení je velká dle Fischera (2000) a je směřována špatným směrem. Změna chování i myšlení je vedena dvěma směry, typickými pro vězně. Jedním je institucionalizace nebo-li syndrom ústavní závislosti, adaptace na vysoce organizovaný způsob života. Vězeň se postupně stává závislým na denním režimu a na denní příděly jídla. Reakcí na nudný stereotyp se vězeň stává rezignovaným na jakékoliv samostatné úkony. Ideologizace je reakcí na neformální komunitu vězňů, kteří vyznávají antisociální hodnoty a je součástí kriminální subkultury. Prvně trestaný vězeň se setkává s komunitou vězňů, která si vytvořila své vzorce chování a žebříček hodnot. Pro prvovězně je žádoucí, aby přijal pravidla a hodnoty spoluvězňů. Formálním přijetím těchto hodnot prvovězeň nebude nápadný a nebude vyčnívat ze skupiny ostatních vězňů. Jedním z aspektů přijetí ideologie spoluvězňů je přijetí vězeňského argotu jako součástí běžné mluvy. Prvovězeň je sekundárně kriminalizován svými spoluvězni a vychází z vězení jako profesionální kriminálník.

Uvěznění jedince má psychosociální účinky, které mohou mít stejnou stresovou hodnotu jako úmrtí v rodině. Vězeň ztrácí soukromí a dostává se do materiální i psychologické izolace, není zde uspokojována potřeba stimulace. Převládajícím pocitem je nuda. Potřeba lásky je přítomna pouze symbolicky. Často vězeň prožívá strach z opuštění partnerkou (viz ukázka z argotu: pohřebák- dopis oznamující rozchod s partnerkou) nebo naopak si domov idealizuje. Dle výzkumu Slavomíra Fischera, který použil metodu analýzy vězeňských dopisů, převažují u vězňů materiální potřeby nad potřebami vyššími. Zjistil, že prvovězňové více zmiňují potřebu lásky a seberealizace než vězni vícekrát trestaní. Zjistil, že čím delší je pobyt ve vězení, tím více se objevuje emoční plochost v dopisech i v osobnosti vězně. Vícekrát trestaní ve svých dopisech stále více zmiňují materiální potřeby. Tedy vedle dalších změn osobnosti existuje u vězňů také změna žebříčku hodnot. Potřeby se přestávají orientovat hlouběji do budoucnosti a orientují se na přítomnost. Existuje i posun v komunikaci. Zatímco běžná populace používá 27% podstatných jmen a 11% přídavných, u vězeňské populace je to u podstatných jmen pouze 12% a přídavných jmen pouze 3%. Vězni se vyjadřují jednoduše. Je vidět, že neuspokojená potřeba stimulace může mít vliv i na základní projev chování jako je řeč. (Fischer 2000)

3.5. Sociální a zdravotní systém v ČR

Předchozí témata týkající se bezdomovectví se věnovala spíše subjektivním příčinám, bezdomovci však žijí v prostředí konkrétního státu, který se více či méně o ně stará, nebo nestará. Každé město i stát má takové bezdomovce, jaké si zaslouží. Jak moc jsou v centru pozornosti bezdomovci, záleží na státu. Zatímco v rozvojových státech, kde sociální síť služeb prakticky neexistuje, většina lidí je na pokraji bezdomovectví, jiných zemích zjevné bezdomovce na ulici nenajdeme. Tento fakt záleží na tom, jak se město nebo stát soustředí na prevenci, jak primární, proč se lidé na ulici dostávají, tak sekundární, proč lidé na ulici zůstávají. Cílem této práce není podrobně rozebírat sociální systém ani ho některak kritizovat. Úkolem toho oddílu je spíše zdůraznit několik sociálních témat, která souvisí se vznikem bezdomovectví či nastavují bariéry bezdomovcům k návratu do společnosti.

Prvním tématem je selektivnost sociálních služeb a podpor pro jedince. Jedná se celkem o logický krok. Sociální služby by neměly být pro každého a měly by směřovat cíleně těm, kteří je skutečně potřebují. S touto tezí se dá souhlasit, ale už se těžko shodneme, kdo je skutečně potřebný a kdo ne. Nastavení regulačních mechanismů, které oddělí potřebné od nepotřebných, nikdy není dokonalé a nikdy dokonalé nebude. Bezdomovci jsou lidé, kteří prošli sociálním systémem a pomoc jim nebyla poskytnuta nebo nedosáhli na sociální dávky. Je rozšířeným mýtem, že většina bezdomovců zneužívá státní podpory, které propíjí. Většina bezdomovců na sociální dávky nedosáhne, odmítá se o dávky snažit, nebo neví, že na dávky může dosáhnout. Jen málo bezdomovců je schopno docházet pravidelně na úřad a vyřizovat všechny potřebné věci k tomu, aby jim byla sociální podpora poskytnuta.

Nejčastějším problémem bývá, že lidé se odstěhují z místa trvalého bydliště. Většina sociální pomoci souvisí s místem trvalého bydliště. Trvalé bydliště lidé, kteří se ocitli bez zázemí, většinou opouští, aby zkusili nový život, většinou ve větším městě. Když zde neuspějí, nechtějí se vracet zpět do místa svého bydliště, kde by jejich neúspěch byl zveřejněn. Obzvláště stigmatizující jsou malá města, kde se znají všichni se všemi. Tito lidé odmítají se vracet tam, kde před tím neuspěli. Jsou lidé, kteří odmítají jakoukoliv pomoc již „z principu“, a to proto, že buď ztratili důvěru v úřady, které je již jednou nepodrželi, nebo mají pocit, že se musí dostat z ulice sami, když se na ulici sami dostali. Lidé často nejsou o svých nárocích informováni. Žijí například v představě, že nedosáhnou na invalidní důchod, protože již jednou byli odmítnuti, ale jejich situace se změnila natolik, že již nejsou schopni pracovat a nárok na invalidní důchod mají. Mnozí lidé z ulice nejsou schopni se vyznat ve složité byrokracii městských a sociálních úřadů a bohužel samotná praxe na úřa-

dech je taková, že pokud člověk neví, o co může žádat, úřady mu neporadí a dělají vše, aby práce měly co nejméně. Klíčovými osobami pro získání některých podpor jsou lidé na určitých pozicích např.: sociální kurátoři. Tyto osoby mívají většinou velkou pravomoc rozhodnout ve prospěch klienta nebo v jeho neprospěch. Záleží většinou na přístupu toho, kdo má právo rozhodovat o udělení podpory. Pravidla pro udělení podpory se liší, úřad od úřadu a nejsou jednotná. Úředník si může bezproblémového klienta zařadit bezdůvodně mezi problémové a podporu mu neposkytnout. Ať už si klient nálepkou „problémového“ klienta zaslouží nebo ne, bývá těžko smazatelná. Často je klient posílán z úřadu na úřad a po těchto komplikacích komunikaci s úřady vzdává.

V rámci terénní práce je vhodné pro složitější jednání s úřady poslat s klientem doprovod, který pomůže klientovi záležitost vyřídit. Často se úředníci chtějí klienta zbavit, tím že ho odkážou někam jinam. Mnozí klienti nevědí, že mohou si vybavit občanský průkaz i jinde, než v místě trvalého bydliště, a často jsou takto mylně informováni i na úřadech. Je tedy důležité, aby klient věděl na co má nárok a na co ne. Dobré informace můžou klientovi výrazně pomoci, ale ještě více mu může pomoci ochota úředníka. Pokud úředník pomoci nechce, stává se klient jeho rukojmím. Je-li klient sám, stává se zranitelnějším. Pokud jde s ním pracovník pomocné organizace, přece jen může korigovat komunikaci mezi klientem a úředníkem a úředník vždy jedná s klientem uctivěji.

Podobná nedůvěra jako je mezi bezdomovci a úřady panuje mezi bezdomovci a zdravotnickými zařízeními. Bezdomovci jsou velmi špatnými pacienti. Život na ulici způsobuje mnoho závažných onemocnění, které je třeba léčit, jenže bezdomovci léčbu většinou odmítají. Zatímco jedna skupina bezdomovců vnímá hospitalizaci v nemocnici jako možnost mít teplé lůžko a stravu a snaží se pobyt v nemocnici prodlužovat, jiní bezdomovci hospitalizaci v nemocnici chápou jako omezení svých práv, nehledí na své zdraví, podepisují revers a vracejí se na ulici. Často jde o alkoholiky a drogově závislé, kteří si svou závislostí přivozují zranění a nemoci, které vyžadují hospitalizaci. Oba typy bezdomovců se vrací do nemocnice se stejnými chronickými zdravotními problémy. Možnost úplného uzdravení zdravotních problémů je komplikována faktem, že bezdomovec nemá možnost domácího léčení a zdravotní stav se po propuštění zhorší opět na takovou úroveň, která si vyžaduje další hospitalizaci. Chronická onemocnění u bezdomovců bývají způsobena životním stylem, který odmítají bezdomovci měnit a tak někdy jde o práci zdánlivě zbytečnou. Záchraná služba často odmítá vozit zanedbané bezdomovce, protože pak musí být

sanitka desinfikována. Sami lékaři odmítají bezdomovce v podezření, že chtějí zneužít nemocnici k tomu, aby měli postel a jídlo. Jako druhý důvod odmítnutí ošetření bezdomovce je údajná neexistence zdravotního pojištění a neschopnost platit zdravotnické poplatky. Další důvod bývá spádovost občanů k jednotlivým nemocnicím. Odmítají ošetřit osobu, která nemá trvalé bydliště ve spádové oblasti nemocnice. Většina bezdomovců nemá praktického doktora ani spádovou nemocnici je tedy obtížné v léčbě udržet kontinuitu. Špatné zkušenosti s bezdomovci často lékaře a zdravotnický personál vedou k odmítnutí bezdomovce ošetřit. Skutečností je, že s bezdomovci bývá ve zdravotnických zařízeních nakládáno jinak, než s jinými občany. I když někdy sami bezdomovci si svým chováním zavíní špatné zacházení, přístup zaměstnanců by měl být profesionální.

Přes bezdomovcovy postranní úmysly, jako je třeba snaha schovat se v nemocnici před zimou, je povinností lékaře příznaky nemoci bezdomovce prověřit. Spádovost nemocnice není absolutní. Pokud se nastane neočekávaná událost, záchranná služba musí pacienta odvézt do nejbližší nemocnice. Stává se, že nemocný se nachází v místě, kam nesahá příslušná spádovost nemocnice. Argumentace, že bezdomovec není pojištěn, není úplně v pořádku. V České republice je povinně pojištěn každý občan ČR. Pokud nepracuje a není zapsán na úřadu práce, měl by si platit zdravotní pojištění sám. Pokud si občan pojištění neplatí, vzniká mu na pojistném automaticky dluh. Bezdomovci, pokud jsou občany ČR, jsou tedy pojištěni, i když si pojištění neplatí. Jiná situace je u občanů jiných států. Ti skutečně pojištěni nejsou, pokud nepracují legálně nebo nemají vyřízený azyl. Také cizinci musí být ošetřeni, lékaři skládali Hippokratovu přísahu a nemůžou odmítnout ošetřit někoho kdo je v ohrožení života. (Šupková 2007) Termín „nebezpečný sobě a okolí“ se používá v případě nedobrovolné hospitalizace v psychiatrické léčebně. Často se stává předmětem diskuse, co přesně stav ohrožující život znamená. I zde závisí skutečně na ochotě lékařů, zda bezdomovce ošetří. Sami se však musí chránit. Situace se pomalu mění k lepšímu, po té co v roce 2007 před Olomouckou nemocnicí zemřel bezdomovec, byla lékařka, která jej odmítla ošetřit, potrestána soudem podmíněně odloženým trestem odnětí svobody. (Tauerová 2009) Lékaři jsou i v těchto případech pozornější a dávají si větší pozor, aby nic nezanedbali. Zdravotnické zařízení nemá suplovat zařízení sociálního charakteru, což znamená, že nebude poskytovat zdravotní pomoc lidem se sociálními problémy.

Jedna klientka dlouhodobě zanedbávala nohy a náš lékař usoudil, že bude dobré ji hospitalizovat, neboť se obával, že o nohu může přijít. Jelikož klientka byla zmatená a nespolehlivá vyslal nás s ní jako doprovod. Jeli jsme do nemocnice na Bulovce, odkud nás

poslali do jiné nemocnice. Cesta byla pro klientku náročná, chodila velmi pomalu. Ve druhé nemocnici ji opět odmítali, s argumentací, že nespadá pod jejich působnost, že není pojištěná, a že jistě chce pouze teplou postel. Jednání s přijímací sestrou bylo obtížné, odkazovala nás do nemocnice další. Shledali jsme, že cestu by klientka nezvládla a rozhodli jsme se jí nechat v čekárně. Po dobu, kdy jsme byli s klientkou my, zaměstnanci odmítali převzít za ni odpovědnost a nechávali ji na nás. Klientce jsme řekli, ať sedí v čekárně, že více pro ni udělat nemůžeme. Jakmile jsme odešli, personál nemocnice již neměl na koho přenést odpovědnost a klientku přijali.

Jiný případ sporu o odpovědnost za klienta je kauza klienta, který byl slovenského občanství a měl přes sedmdesát let. Do nemocnice byl převezen neznámým člověkem autem. Zde se posadil do čekárny a čekal, až bude přijat. Klient se těžko pohyboval, seděl v čekárně tři dny, jelikož ho odmítli přijmout, kvůli tomu, že jeho stav nebyl dostatečně akutní. Když se klient odmítl hnout z místa, zavolali terénní pracovníky, aby se o něj postarali. Když jsme přijeli na místo, klient byl schopen pohybovat se jen velmi pomalu. Lékaři tvrdili, že jej prohlídli a neshledali důvod k hospitalizaci, ale klient odmítl odejít s tím, že skutečně potřebuje hospitalizovat. Nakonec jsme akceptovali argumenty lékařů a převezli jsme ho na azyl. Zde však z postele téměř nevyšel až z donucení, když jsme ho chodili sprchovat. Klient onemocněl, měl vysokou teplotu a tak jsme zavolali záchranku. Odvezli ho do stejné nemocnice, odkud jsme ho přivezli a zde následující den zemřel. Je možné, že kdyby byl hospitalizován hned, mohl ještě žít. Diskuse nad otázkou, co je život ohrožující a který stav vyžaduje hospitalizaci ve zdravotnickém zařízení a kdy je dobré použít zařízení sociálních služeb, balancuje velmi na tenké hraně.

Je zaznamenán výrok lékaře, který odmítl léčit bezdomovce, který si stěžoval, že má v moči krev. „Krev v moči je bezdomovců normální.“, odpověděl, když se jej nemocný ptal, proč ho odmítl léčit.

Povinnost platby zdravotního pojištění bývá skrytá hrozba pro lidi, kteří se chtějí vrátit do společnosti. Pro lidi na ulici, kteří nemají oficiální pracovní poměr, či nejsou hlášeni na úřadu práce, dluh na zdravotním pojištění narůstá pomalu ale jistě a mnozí z nich si to neuvědomují. Nepřímo se sociálním systémem souvisí i další, neřešený problém, kterým je zbytečné zadlužování jednotlivce. V současné době dluhy a exekuce jsou velkým problémem mnoha lidí a to nejenom bezdomovců. Dluhy bývají také příčinou bezdomovectví. Lákavá nabídka hned získaných peněz může mnoho lidí zlákat ke získání půjčky. Většina lidí si bere půjčky s předsevzetím, že je budou moci splácet, jenže přijdou o práci, nebo ji-

ná nepředvídatelná událost jim zabrání dluh splácet. Problematika dluhů je složitá, stejně tak s ní spojená problematika exekucí. Zmíním se o ní pouze krátce. Znal jsem jeden případ, kdy kvůli pětiset korunovému dluhu byl klientovi zablokován účet a zapečetěn byt. Mnohdy přehmaty exekutorů mohou lidi dostat dočasně na ulici. Tyto přehmaty se vyřeší, pokud klient je dostatečně informován, může se proti přehmatům exekutorům účinně bránit. Nevinnými oběťmi exekutorů se mohou stát rodinní příslušníci dlužníků. Exekutoři se obrací na adresu trvalého bydliště, která může být obývána již někým jiným než dlužníkem. Ti co skutečně zůstávají na ulici jsou lidé, kteří mají reálné dluhy a mnohdy jsou pro klienta nepřekonatelnou překážkou. Mnozí klienti nevědí, že exekutoři nemají právo obstarat účet, sebrat celou výplatu, že nemohou zabrat majetek, který má několikanásobně větší hodnotu než je dlužná částka. Dlužníci začínají být zoufalí a půjčku se snaží splácet jinou půjčkou. Lidé, kteří jsou v nouzi, si často půjčují od nebankovních firem typu Provident, jejichž úrok hraničí s lichvou. Bezdomovci si myslí, že nemohou nic ztratit, zaplétají se do úvěrových podvodů a mají pocit, že dluhy se jich netýkají. Někteří z nich jsou smířeni s tím, že nemohou v životě splatit své dluhy a proto se soustředí na přítomnost. Častým věřitelem bezdomovců jsou dopravní podniky. Bezdomovci jsou pokutováni za jízdu „na černo“ bez platné jízdenky. Dopravní podniky mají systém pokut, který vyžaduje co nejrychlejší zaplacení pokuty. Pokud klient váhá se zaplacením pokuty, pokuta i s úroky může dosáhnout statisícové částky. Bezdomovec samozřejmě pokuty neplatí a revizoři jim je přesto vyměřují, i když sami vědí, že nikdy nebudou zaplaceny. Bezdomovci ve spirále dluhů ani pořádně neví za co všechno dluží a ani nemají možnost to zjistit, protože nemají adresu na níž by mohli věřitelé své výzvy k platbě poslat.

Většina věřitelů umožňuje sepsat splátkový kalendář. Ač se snažíme, aby klienti své dluhy platili, není vždy dobré na některé dluhy upozorňovat. Může se skutečně stát, že se na nějaký dluh pozapomene. Dluh sice nezmizí, ale věřitelé jej nechtějí splácet. Tak dochází k tomu, že klientovi paradoxně ublíží, pokud se rozhodne svůj dluh řešit. Je důležité splatit ty dluhy, které jsou nejaktuálnější a ty, kterých si nikdo nevšimá až později. Dluh může být dokonce promlčen. Jednou jsem doprovázel klientku do organizace, které dlužila asi dvě stě tisíc, aby si domluvila splátkový kalendář. Pracovnice organizace pochopila, že klientka, o které deset let nevěděli, má dobrou vůli dluhu splatit. Když však spočítala splátkový kalendář na dva roky, na delší dobu to nepovolovala pravidla organizace, zjistila, že klientka by měla platit deset tisíc měsíčně. Její měsíční důchod však činil jen šest tisíc. Úřednice firmy, zjevně z lítosti, klientce poradila, aby zatím dluh nechala být a počkala na

exekuci. Při exekuci nelze zabavit částku, která se pohybuje ve výši životního minima, což je cca pět tisíc.

Výše důchodu v České republice je počítána z průměrné výše platu za posledních deset let před vznikem nároku na starobní důchod. Pro člověka na prahu padesátky je velmi těžké vyrovnávat se ztrátou zázemí a zaměstnání. Hledání práce po padesátce je obtížné, bezdomovci nemají potřebný počet odpracovaných let, nebo vykonávali špatně placenou práci a jejich důchody jsou proto minimální. Často se setkáváme s velmi malými důchody klientů, které jim znemožňují jakoukoliv možnost vlastního bydlení. I invalidní důchod se přiznává dle odpracovaných let a výše příjmu. U mnohých klientů je důchod jediná možnost návratu do společnosti.

Státní sociální systém nemůže být dokonalý a nelze zabránit tomu, aby nikdo sociálním systémem nepropadl. Občas se objeví klienti, kteří byli mimo sociální systém několik let. Čím déle byli mimo státní systém, tím těžší je návrat. Tu a tam objevíme lidi, kteří nemají od rozpadu republiky vyřízené státní občanství a s tím jsou spojené další problémy. I pro takovéto typy klientů musí být připravena sociální síť, která by jim pomohla k návratu do společnosti. Prvním stupněm sociálních služeb pro reintegraci jsou terénní programy, jejichž cílem je návštěva klientů v jejich přirozeném prostředí a navození důvěry v pomocnou organizaci. Terénní pracovníci hrají důležitou roli při krizové intervenci a prvních kontaktech s cílovou skupinou, jejíž jsou bezdomovci. V současné době v Naději jezdí auto Mobilní sociální služby, které pravidelně staví na stanovištích, kam klienti docházejí. Auto plní funkci prostředníka s kamenným nízkoprahovým střediskem. Ve středisku se musí dodržovat minimální pravidla, na rozdíl od terénu, kde žádná pravidla pro čerpání služby nejsou. Slovo nízkoprahový znamená velkou toleranci pro možnost získání služby. Dodržovat se musí jen základní pravidla jako slušnost a relativní střízlivost. Dalším pomyslným prahem je ubytování na noclehárně. Jedná se také o velmi nízkoprahovou službu, kde však je nutné dodržovat pravidel více, například mít vlastní doklad. Pokud klient bude spolupracovat, může mu být nabídnuto ubytování v azylovém domě, kde může být nejen přes noc, ale i přes den. Čím nadále klient stoupá v čerpání sociálních služeb, tím více musí dodržovat určitá pravidla, která se vyžadují. Po azylovém bydlení, by mělo následovat bydlení chráněné, dále sociální byt a nakonec vlastní bydlení. (Forejt 2003)

V Čechách však důležité stupně reintegrace chybí nebo nejsou vzájemně propojeny. Mnoho klientů se pohybuje mezi ubytovnou a ulicí a nepřekročí práh, který zaručuje právo na vlastní bydlení. Málokdo z nich dosáhne na vlastní bydlení, či na klasický nájem. Špat-

ná propojenost existuje hlavně ve vyšších stupních reintegrace a často se nedaří umístit lidi z azylových domů do jiného, vyššího typu bydlení. Propojenost sociálních služeb nejvíce komplikuje nedostatek a hlavně absence některých specifických služeb a informovanost mezi pomocnými organizacemi. Chybí například možnost úschovy věcí pro bezdomovce, je nedostatek ubytovacích kapacit, hygienických zařízení, málo chráněných dílem, či pracovních pozic pro znevýhodněné občany na trhu práce. Služby nechybí pouze na té nejnižší nízkoprahové úrovni. Klient, pokud nesežene dobrou práci, nemá možnost jiného bydlení, než v azylovém domě, nebo na ubytovně. Ve vyšších patrech integrace je poptávka po chráněném bydlení a rekvalifikačních kurzech pro zvýšení konkurenceschopnosti na trhu práce. Jak jsem napsal na začátku této kapitoly, každé město má takové bezdomovce, jaké si zaslouží. Pokud klient nevyužívá sociální služby z důvodu jejich nedostupnosti, zůstává raději špinavý na ulici a společnosti na obtíž. V Německu nebo v Rakousku neexistuje, že by někdo byl nucen spát na ulici. Míst pro přespání bezdomovců a příležitost k hygieně je dostatek a podle toho také zdejší bezdomovci vypadají. Ve zdejších veřejných dopravních prostředcích nepoznáte, že s vámi cestuje bezdomovec.

4. Historie bezdomovectví

Historii bezdomovectví lze těžko zmapovat, protože bezdomovci byli vždy na okraji zájmů jak kronikářů tak i jiných zapisovatelů. Písemné záznamy většinou zaznamenávají pouze represivní zásahy proti lidem bez domova. Bezdomovectví v dějinách bývá často spojeno s extrémní chudobou a se sociálním vyloučením. Bezdomovci byli lidé, kteří žili mimo společnost a od nejchudší vrstvy obyvatelstva se lišili tím, že nebyli pod žádnou ochranou společnosti.

4.1. Bezdomovci od středověku až po rok 1948

První bezdomovectví bylo trestem vyloučení z komunity. Jedinec za prohřešek byl vyhoštěn ze společnosti a musel se protloukat světem sám. Takovýto trest byl téměř trestem smrti. Podmínky života takového jedince se stali tristními, nebyl přijat nikde jinde a všude byl jen cizincem a vyhnanecem. Příklad takového trestu najdeme hluboko ve starověku, dokonce i v bibli. Typickým je biblický příběh Kaina a jeho prohřešku bratrovraždy, který mu přivodil trest vyhnanství se znamením na čele, které Kaina stigmatizovalo a zna-

menalo, že nebude nikde jinde přijat. Kainův příběh je jedním z dochovaných ve starověké literatuře, (GN 4: 1- 16 in Bible), jeden z příkladů sociálního vyloučení jedince ze společnosti. Lidé, kteří se odlišovali nějakým handicapem nebo odmítali se přizpůsobit, byli vyloučeni a izolováni od společnosti. Věřilo se, že odlišnost a následné vyloučení ze společnosti znamenalo trest za hříchy a od počátku věků společnost žije v podvědomí, že vyloučený jedinec si zavinil své vyloučení sám.

Dobrá souvislost se současností se nabízí s tzv. „lodmi bláznů“, které sloužily k izolaci „nepřizpůsobivých občanů“ a o kterých mluví Foucault. Na loď byli zahrnutí všichni blázni a lidé, kteří se nějak odlišovali a nechali je cestovat dok od doku a žádný přístav je nepřijal. (Foucault 1993) Ačkoliv se ve středověku jednalo spíše o alegorii básníků v současnosti se alegorie středověku stala realitou. (Viz.: loď Hermes viz níže) Pokud je zaznamenán zásah společnosti, spíše preventivního charakteru, vychází z církevních kruhů.

Ve středověku bylo rozděleno obyvatelstvo na stavy, přičemž tím nejnižším byli poddaní, kteří byli svázáni s půdou svého pána a případná migrace obyvatel byla velmi nízká. Martin Rheinheimer (2003) se zabývá vysokými výkyvy v počtu obyvatelstva díky epidemiím moru, kterými trpělo zejména nejchudší obyvatelstvo. Od roku 1450 počet obyvatelstva začal stoupat a tím i klesala životní úroveň nejchudšího obyvatelstva. Pauperizace, tedy zvyšování rozdílů mezi nejvyšší a nejnižší vrstvou obyvatelstva, postupně narůstala až do 19. století. V raném novověku se objevují první skupiny lidí, kteří odmítají usedlý typ života pod robotnictvím svého pána a začínají se toulat a žít cikánským způsobem života. Tito lidé žili svým způsobem života, který připadal většině nepřijatelný.

Pavel Himl (2007) se zmiňuje o těchto lidech jako o bezdomovcích, kteří nemají střechu nad hlavou ani právní ochranu. Tito tuláci, nazýváni též vagabundi, představovali osoby bez pána (Masterless), tím vlastně negovali celý systém a stavěli se proti tehdejšímu hodnotovému systému. Společnost zacházela s těmito lidmi zle a běžné byly spontánní pogromy či vraždy těchto tuláků. Tuláci se pohybovali spíše po venkově, kde nebyli v dosahu soudní moci. Protože potulka byla v českých zemích zakázaná, mnoho z nich skončilo ve vězeních a na popravištích.

Pavel Pěnkava (2007) má za to, že forma bezdomovectví, jak ji známe dnes, se začala objevovat až v 19. století. Je důsledkem průmyslové revoluce a rozvoje měst. Díky rozvoji průmyslu v některých oblastech došlo k migraci obyvatelstva a taky soustředění chudinského obyvatelstva do měst. Růst počtu obyvatelstva měst má za následek i zvyšování výskytu zjevného bezdomovectví, tedy lidí žijící přímo na ulici. Péči o tyto chudé ve větši-

ně přebírá církevní řády a organizace nikoliv stát. (Hradecký 2007) Až Tereziánský zákon z vlády Josefa II přikazuje zřídit každé obci nad 800 obyvatel chudobinec a sirotčinec. (Pěnkava 2007)

Péče o bezdomovce státem byla zmíněna rámci Říšského obecného zákona z roku 1862, později upravena v Domovském zákoně z 1863 a upravena Chudinským zákonem z roku 1868. Zákony se několikrát upravovaly, ale základ zůstal stejný. Dle těchto zákonů každá nemovitost musí být zapsaná v katastru obce a každý občan musí příslušet k nějaké obci. Domovské právo se získává narozením, oženěním či dobrovolným pobytem v obci. V případě chudoby občana byla obec nucena se o něj postarat. Domovské právo bylo určeno i přespolním a bezdomovci byli přiděleni výrokem správního soudu k příslušné obci. Z těchto let má původ slovo bezdomovec, které v právní praxi dodnes je definován jako občan bez domovského práva, tedy cizinec či běželec. (Kozáková 1998)

Za první republiky se objevila snaha rozlišovat v chudinské pomoci mezi těmi, kteří ji potřebují a těmi, kteří ji zneužívají. Ve třicátých letech 20. století byl proveden záťah mezi žebračky a zjistilo se že jen menšina z nich byla bezdomovci. Státní správa vypracovala systém, který odlišoval potřebné občany od nepotřebných. Objevil se titul registrovaných žebračků, získat tento titul bylo tak náročné, že mnozí se snahy získat tento titul vzdali. Systém byl složitý i pro dárce, takže se pouliční žebrotu vymítit nepodařilo. (Bruntálová 2001) Za první republiky byl zřízen také titul veřejného chudinství. V roce 1921 získalo tento titul 181 145 osob, celkem 1,35% obyvatelstva a v roce 1931 dokonce 371 600 osob tedy 2,52 % obyvatelstva. Tato čísla jsou i důsledkem krize a jejího dopadu na obyvatelstvo. (Kozáková 1998)

4.2. Bezdomovectví od r.1948 do současnosti

Po nástupu komunismu byla jakákoliv veřejná chudoba tabu. Režim charitativní organizace zrušil právě proto, že jejich existence by vlastně připustila chudobu, kterou komunistický režim popíral. Lidé bez domova sice existovali a byli od r.1982 evidováni jako „krajánci“, ale jejich existence byla tajena. Režim nařizoval, že každý občan se musí zdržovat v místě svého trvalého bydliště, zaručoval právo na práci a zároveň se práce stala povinností. Jedinci neschopní žít způsobem, jaký vyžadoval režim, se museli skrývat. Režim proti těmto lidem postupoval represivně. Občan odmítající pracovat, tak jak to přikazoval režim, byl potrestán dle trestního zákona jako příživník. Trpěl-li současně nějakým handicapem byl internován v pečovatelském ústavu, kde však úroveň služeb byla nedosta-

čující. Byla vytvářena umělá zaměstnanost, zřizovány podnikové ubytovny, kde bydleli lidé bez rodinného zázemí. Chudoba byla potírána na úkor svobod člověka a lidských práv. (Pěnkava 2007, Kozáková 1998)

Počátkem 90. let minulého století se ukazuje, že mezi první vlnou bezdomovců se objevili 1.) lidé, kteří sice formálně byli zaměstnáni, ale nikdy skutečně nepracovali ani nechtěli. 2.) lidé, kteří tvořili umělou zaměstnanost a nemohli se uchytit na konkurenčním trhu práce, 3.) lidé, kteří byli propuštěni z velkých pracovních stavebních firem a z jejich ubytoven 4.) lidé, kteří byli propuštěni z vězení v důsledku prezidentské amnestie a lidé propuštěni z psychiatrických ústavů. (Bruntálová 2001)

Názory na nárůst bezdomovců po politické změně z roku 1989 se různí. Jedni vidí bezdomovectví jako „negativní důsledek kapitalismu“ s tím, že kapitalismus neklade tak velký důraz na sociální otázky (Le Rouzic 1998), jiní nárůst definují jako „dědictví reálného socialismu“, bezdomovectví po sametové revoluci se dostalo zjevné formy, předchozí režim bezdomovectví neřešil ale tajil. (Hradecký 1997, Janebová 1999a), František Kuba (2000:21) zmiňuje „ztracenou generaci“. O té se mluvilo v roce 1993 jako o lidech, kteří nejvíce zatěžovali úřady práce. Byli jimi lidé, kterým bylo v době změn přes 40 let a nedokázali se uchytit v nastávajících změnách.

Marie Šafaříková (1994) která prováděla výzkum o bezdomovectví v průběhu let 1991 a 1992 rozdělovala bezdomovectví na dvě složky - viditelnou a neviditelnou. Viditelní (popř. zjevní) bezdomovci nezakrývají své bezdomovectví. Mezi těmito osobami byli často lidé kolem 50 let, kteří měli problémy s alkoholem, rozvedení nebo vůbec bez rodinného zázemí. Autorka předvídala, že tzv. neviditelní bezdomovci jsou zdrojem tzv. bezdomovců viditelných a předpokládala nárůst bezdomovců, což se také stalo. Pavel Pěnkava (2007) jako za hlavní příčiny prudkého nárůstu výskytů zjevných bezdomovců předpokládá zánik povinnosti pracovat, zánik trestnosti tzv. příživnictví, přijetí základní listiny práv a svobod, rozpad státních podniků, důraz na samostatnost a zmiňovaná amnestie. Nutno dodat, že Pavel Pěnkava vnímá bezdomovectví jako přirozenou součást demokratické společnosti.

Miroslav Barták (2004) poukazuje na základní trendy, které měly vliv na nárůst bezdomovectví. Trh s bydlením se přestal řídit sociálními principy, dochází ke komercializaci trhu s byty a deregulaci nájemného. Transformace měla za následek zvýšení nezaměstnanosti a dochází k diskriminaci některých menšin na trhu práce. Těmito menšinami jsou Rómové, ženy, starší občané, bývalí kriminálníci. Systém sociálního zabezpečení se orien-

tuje na rodiny s dětmi. Dochází k rozpadu rodinného života a rozvod se stává jednou z hlavních příčin vzniku bezdomovectví u mužů.

Ilja a Vlastimila Hradečtí (1997) v roce 1996 odhadují 35 000 bezdomovců, což bylo 0,35 % obyvatelstva. Nejvíce osob bez přístřeší jsou lidé ve středním věku a většinou postižených psychiatrickou chorobou nebo závislostí na drogách či alkoholu. Evropský průměr je dvakrát vyšší. Věkový průměr bezdomovců je v EU nižší, avšak není zde zaznamenán vyšší výskyt psychiatrických chorob či závislostí. Hradečtí dále zmiňují výzkumy, dle nichž veřejnost hodnotí bezdomovectví jako nejvíce negativní ze sociálně patologických jevů a nezáměrem politiků o tuto problematiku. Pomoc bezdomovcům je omezena na činnost neziskových organizací a církevních charit.

Po roce 2000 se připouští určitá změna pohledu na bezdomovectví. Bezdomovectví se stalo poprvé předmětem politické agendy a dochází ke spolupráci mezi neziskovým sektorem a veřejnou správou. Dochází ke změně pohledu na bezdomovectví, které je vnímáno jako sociální problém. Vstup do Evropské unie je pro Bartáka (2004) mezníkem změny těchto trendů. Je zjevné, že postupně počet bezdomovců stoupá a věkový průměr bezdomovců se snižuje. Tedy je stále více mladých bezdomovců. Nyní se odhaduje až 100 000 lidí bez domova v ČR. Hradecký (2006) však poukazuje na nespolehlivost jakýchkoliv forem sčítání. V roce 2004 proběhlo jednorázové sčítání zjevných bezdomovců pohybujících se v dopravních prostředcích a ve veřejných prostorech v Praze. Touto pro personál náročnou technikou se došlo k počtu přes 3000 lidí bez domova. Stejně sčítání proběhlo v Brně v roce 2006 s výsledkem 1200 osob. I zde však dochází ke statickým odchylkám. Další výsledky byly korigovány dle zakázky, zda zadavatel byla státní instituce nebo nezisková.

4.3. Současná politika vůči bezdomovectví

Dle dlouhodobých průzkumů bezdomovecký problém je odsunut mimo zájem veřejnosti. Bezdomovci dle anket si sociální služby nezaslouží a mohou si za svoji situaci sami. Často tyto ankety slouží jako protiargumentace k financování sociálních služeb. Z úst politiků často zní „Raději dáme peníze vozíčkářům než bezdomovcům“. Mezi problémovými skupinami společnosti jsou bezdomovci na nejnižším stupni oblíbenosti. Dle různých anket bezdomovci patří mezi společenské zlo a více než polovina lidí si myslí, že si za svou situaci mohou sami. Bezdomovectví je spojováno s kriminalitou, nemocemi, žebráním a extrémní chudobou. (Holpuch 2008) Mnoho anket je ovlivněno již svým zadáním. Otázka „vadí vám bezdomovci v MHD?“ již dopředu avizuje odpověď ano. Takovéto zadání čas-

to sleduje svůj účel a výsledky anket jsou používány jako argumenty politiků rozhodujících o zásadách do sociální politiky. Občany nejžádanější informace, bývají kolik stojí služby bezdomovcům ze státního nebo městského rozpočtu. Jakákoliv částka se pak zdá vysoká, i když oproti jiným položkám je minimální.

Přitom v Praze jsou služby pro bezdomovce nedostatkové. Na příklad počet lůžek určených pro bezdomovce je ve Vídni 2500, oproti 550 lůžek v Praze, přičemž ve Vídni je jen o pár stovek více bezdomovců (Holpuch 2008). Služby poskytované bezdomovcům jsou v Praze ohroženou aktivitou. Vhodným příkladem je zřízení lodi Hermes, která měla nahradit velkou noclehárnu zrušenou na Praze 3. Magistrát dlouho váhal, kam umístit novou noclehárnu, protože žádná z městských částí Prahy nechtěla popudit své voliče tím, že by umístila ve svém obvodu útulek pro bezdomovce. Jedním z popisovaných syndromů, který souvisí se vznikem ubytovny- lodě, se jmenuje syndrom NIMBY. Přestavět loď na ubytovnu stálo 23 milionů. Každý měsíc provozu stojí další milión navíc. Za stejnou, možná nižší částku, by nebyl problém vybudovat noclehárnu v nějaké opuštěné budově, kterých jsou po Praze stovky. Umístění lodi je však mimo jakoukoliv působnost pražské části je v povodí Vltavy a relativně daleko od obytných částí tudíž odpor obyvatel vůči zřízení takovéto velké noclehárny byl nejnižší. Syndrom NIMBY je pojmenován dle anglického úsloví „not in my back yard“, což znamená „ne na mém dvorku“. Problém jakékoliv ubytovny, nebo střediska pro nejen bezdomovce je, že se setkává s velkým odporem místního obyvatelstva. Tento problém nastává také i u jiných staveb, které mohou mít, třeba i domněle, škodlivé vlivy na okolní obyvatelstvo. Obyvatelé v okolí potenciální stavby více vnímají rizika či možné problémy než potřebnost, či užitek stavby pro obyvatelstvo. (Informace o tomto syndromu můžeme najít například na <http://cs.wikipedia.org/wiki/NIMBY>) V případě střediska pro bezdomovce lidé mají strach z kriminality, ze šíření infekčních nemocí nebo z vandalismu. A jakékoliv centrum nebo útulek pro bezdomovce je pod drobnohledem obyvatelstva i úředníků, kteří hledají záminky pro jeho zrušení. Stranou nezůstává terénní služba, kritikou této služby bývá, že bezdomovce lákají, aby se sdružovali na určitém místě, kam terénní pracovníci docházejí. Přitom smysl terénní práce je v tom, že terénní pracovníci docházejí tam, kde se bezdomovci schází a ne naopak.

Ze zkušenosti Naděje i jiných humanitárních organizací vyplývá, že střediska často vznikají a zanikají, nebo se neustále někam stěhují. Např.: Při otevření střediska U Bulhara Naděje o.s., který měl nahradit zrušené středisko Bolzanova 5, před třemi lety nejmenovaný politik MČ Praha 1 prohlásil, že „se uvidí, zda si bezdomovci středisko ve středu

města zaslouží“. Nyní se spekuluje, že středisko nahradí stanoviště Rychlé záchranné služby. Samotné zrušení střediska by nebylo dobrým politickým tahem. Musí se tedy nahradit něčím, co je prospěšné všem občanům, než jen bezdomovcům. Rychlá záchranná služba je dostatečnou hodnotou, která vyváží zrušení střediska pro bezdomovce. V současné době krize jsou sociální služby ohroženy nejvíce. Sociální služby jsou v rozpočtu města i státu brány jako luxus a pokud se má šetřit, bude nejdříve omezován finanční zdroj pro sociální služby.

Bezdomovci jsou lidé, kteří vždy žili mimo společnost, od pradávného trestu vyloučení z komunity, přes obyvatele bez domovského práva, tak i v současné době bezdomovci jsou lidé, kteří propadli sociální sítí. V sociálním systému ČR existují jisté „pojistky“, které mají zabránit ve „zneužívání“ sociální pomoci. Slovo „zneužívání“ dávám do závo-rek, protože často se slovem „zneužívání“ setkávám při argumentaci pro okleštění jakýkoliv sociálních služeb. Existují dva obecné systémy sociální práce. Jeden počítá s tím, že pracuje i s klienty, kteří motivovaní ke změně nejsou. Jejich úkolem je minimalizovat rizika jejich způsobu života a informovat je o možnosti změny. Změna způsobu života je sice vítaná, ale není podmínkou pro poskytnutí služby. Hlavní cíl je udržet klienta v takovém stavu, aby neohrozil své zdraví nebo zdraví jiných natolik, aby případná změna životního stylu již nebyla možná. Systém sociální práce, který prosazuje státní a místní politická agenda, je práce pouze s klienty motivovanými. Tento systém používá represí a kontrolních praktik, které mají motivaci klienta posilovat. Dle filozofie tohoto systému, bezprahové nabízení pomoci, třeba jen v podobě potravinové pomoci, i nemotivovaným klientům posiluje u nich odhodlání setrvat v rizikovém způsobu života. Ovšem často tento systém práce vyrábí bariéry, které klienti systému nejsou ochotni podstoupit a často zájem předstírají, aby na služby dosáhli. Slovo „zneužívač“ se stalo zaklínadlem z úst některých politiků a proto zmíněný systém sociální práce, který preferuje práci pouze s motivovanými klienty, může narůst do extrémní podoby represivního chování proti této skupině obyvatel. (Holpuch 2008) Extrémní podoba systému počítá s tím, že motivovaného klienta lze vytvořit jen tím, že represivními zásahy do jeho života, ho donutí ke změně života. Neliší se příliš od systému, který praktikovali komunisté za minulého režimu.

V roce 2008 Magistrát hlavního města Prahy předložil „Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období“. Jedná se o ojedinělý koncept politické struktury, která se pokusila řešit tuto problematiku komplexně. Po přečtení cíle tohoto programu zjistíme, že v jeho centru nejsou bezdomovci, nýbrž „běžní občané“. Cíl programu zní takto: „zmírnit negativní jevy, které bezdomovectví provázejí a usnadnit tak běžným občanům

Hlavního města Prahy jejich každodenní život". (Magistrát 2008:3) Dle takto položeného cíle je jasné, že nezáleží ani tak na reintegraci bezdomovců do společnosti, ale spíše „vymítit bezdomovce z ulic Prahy“. Údajná snaha začlenit bezdomovce do společnosti je maskou pro represivní akce a tlaky. Artikulace návrhu plánu vůči bezdomovcům vyznívá velmi negativně. Posvěcuje postoje jednotlivých částí Prahy, které svou represivní politikou vůči bezdomovcům je nutily přesouvat se z místa na místo, kde byla represe nejmenší. Plán počítá s výjezdním týmem, který má rozlišit bezdomovce na dvě skupiny do první spadá "bezdomovec se zájmem o pomoc (spolupracující)" (Magistrát 2008: 5), do skupiny druhé spadá "bezdomovec bez zájmu o pomoc (nespolupracující), agresivně reagující na nabízenou pomoc či jinak zjevně porušující zákon" (Magistrát 2008 : 5). Pokud bezdomovec spolupracuje, což znamená, že přistoupí na podmínky, které mu budou kladeny sociálními pracovníky, je mu nabídnuta práce a ubytování a možnost další pomoci. Zdá se, že tyto podmínky nebývají pro bezdomovce dost lákavé. (Např.: malá mzda v pracovním poměru či ostrý řád pro ubytované.) Odmítne-li „pomoc“ či lépe „spolupráci“ přichází na řadu specializovaný tým policie, který má za úkol vytlačit nespolupracující bezdomovce za hranici města. Na jeho místo nastoupí „úklidový tým“, který má uklidit po bezdomovcích přístřešky a nepořádek, který kolem udělali. Akční plán počítá i s tzv. „Hot linkou“, která má sloužit tomu, aby veřejnost informovala o místě, kde se nějaký bezdomovec nachází a kam by měl intervenční tým zajít. Bezdomovec by pak měl jedinou šanci. Přizpůsobit se nabízené pomoci, nebo se odstěhovat z města. (Budka 2008). Na magistrátu se uvažovalo o souhrnné jednotné evidenci bezdomovců, která by však mohla být snadno zneužitelná či dokonce se mluvilo o „čipování bezdomovců“. Faktem zůstává, že pro magistrát je důležitější bezpečnost „běžných občanů“ než reintegrace bezdomovců zpět do společnosti.

Akční plán nebyl zatím uskutečněn. Z pohledu magistrátu však existují pouze tři možné způsoby řešení problematiky. „HMP odmítá dvě z možných řešení problematiky bezdomovectví v Praze, totiž situaci přehlížet a „konzervovat“ nebo ji zcela svěřit neziskovým organizacím a tím neustále zvyšovat finanční náklady. Záměrem HMP je změnit systém a zavést jiná opatření (viz. Akční plán).“ (Magistrát 2008) Argumentace pro převzetí žezla k řešení problematiky bezdomovectví magistrátem je kontrola nad penězi, které dostává neziskový sektor pracující s bezdomovci. Magistrát tvrdí, že neziskové organizace často poskytují služby i tzv. „zneužívačům“, penězi se plýtvá, jsou neefektivní, a tím škodí jak daňovými poplatníky tak i klientovi, kterého udržuje v závislosti na sociální službě. Po neziskových organizacích se chtějí viditelné výsledky v počtu reintegrovaných klientů. Problémem je, že neziskové organizace bývají první v řadě při setkávání s klienty a často

úplnou reintegraci nezaregistrují nebo tomu dochází již v jiné specializované službě. Ptá-li se státní agenda na úspěšnost reintegrace klientů do společnosti nebývá uspokojena, protože výsledky jsou buď mlhavé nebo malé. Reintegrace bezdomovce do společnosti je nákladný a dlouhodobý proces a je pro politiky příliš nehmatatelný.

Pro lidi, kteří ztratili své zázemí, se Praha jako největší město republiky stává lákadlem. Magistrát se odmítá starat o bezdomovce z jiných oblastí a snaží se tomu zabránit omezením sociálních služeb. „Náklady na financování organizací v průběhu let neustále stoupají a je zřejmé, že grantový systém je zneužíván. Přitom - čím více benefitů Praha poskytne, tím více bude v Praze bezdomovců, kteří se sem stahují z celé republiky.“ (Magistrát 2008) Dle propočtů má v Praze jen třetina bezdomovců také hlášený trvalý pobyt, tento fakt je ale běžný i u jiných velkých měst.

Zastupitelé některých městských částí si uvědomují realitu bezdomovecké situace v jejich obvodech a neziskové organizace podporují. V západních zemích existuje trend přenechání služeb pro nejen bezdomovce neziskovým organizacím, protože je to stále nejlepší služba pro bezdomovce, která bývá dělána profesně dobře. Systém, který udržuje bezdomovce v stylu života, nebo lépe odradí ho svými podmínkami je špatný. V rámci pomoci bezdomovcům je třeba počítat s kombinací obou systémů. Oba systémy v extrémních případech bezdomovci uškodí. První u bezdomovce může vytvořit závislost na službě, druhý zase ještě více izolovat od společnosti. Jeden je orientován na bezdomovce, druhý na ochranu společnosti. Bezdomovci byli, jsou a budou skupinou, která bude vždy na okraji společnosti. Těmto lidem vždy hrozilo ze strany státu či policie spíše represivní opatření než cokoliv jiného, ale přece jen je otázkou času, kdy represivní opatření se změní na opatření preventivní. Společnost za dvacet let svobody zaznamenala jistý posun v názorech na odlišný způsob života. Co se však týče bezdomovectví je ještě dlouhá cesta, než lidé poznají tento fenomén a budou mu rozumět.

5. Bezdomovci jako specifická subkul- tura

5.1. Rozdělení společnosti

Z předcházejícího úvodu do historie je zřejmé, že pokud někdo neměl standardní bydlení, automaticky se ocitl mimo většinovou společnost. Standart bydlení se v průběhu staletí mění, přesto lidé žijící mimo společnost nevymizeli. Základní regulí pro přijetí do společnosti je bydlení, být součástí pracovního trhu a přijmout roli, kterou společnost od jedince očekává. Člověk vůči společnosti má povinnosti, musí dodržovat zákony a zároveň má práva, která jsou vymahatelná. Člověk žijící na ulici jako bezdomovec svá práva ztrácí. Bezdomovec ztrácí roli, kterou mu společnost přidělila a další nezískává. Ztrácí některé povinnosti, což se může zdát pro tento styl života výhodné. Také v rámci třídní hierarchie bývá mimo tuto hierarchii a nazývá se „underclass“, to je skupina, která se nachází mimo oficiální trh práce. (Mareš 2002)

Tímto extrémním vyloučením vzniká samostatná subkultura, která žije vedle většinové společnosti. Pro společnost je dobré, aby propustnost mezi jednotlivými vrstvami společnosti byla co nejvyšší. Propustnost bývá relativně snadná, když jedinec klesá dolů, zatímco malá někdy i nemožná bývá cesta nahoru po společenském žebříčku. Rozdíl mezi nejchudšími a nejbohatšími vrstvami bývá největší v rozvojových zemích, ve vyspělých zemích nejvíce populace patří ke střední třídě. Rozdíl mezi nejnižší třídou a bezdomovci se stírá. Definici bezdomovectví jsme rozebírali v předchozí kapitole. Pro bezdomovectví je podstatná nejen absence bydlení ale i jeho standart a stálost. (Fitzpatrick 2000) Zatímco jedinci z nejchudších vrstev bývají pod ochranou společnosti, lidé bez domova tuto ochranu nemají. Naše společnost klade důraz na dodržování Listiny základních lidských práv. Mezi základní lidská práva patří právo na standardní bydlení. (Haycock 1993) Bezdomovci často však neví, kde a jak se těchto práv mohou dožadovat, nebo se těchto práv vzdávají, protože sebou přináší také povinnosti. Dá se tedy mluvit o jisté dobrovolnosti bezdomovectví, i když tato dobrovolnost je diskutabilní. V demokratické společnosti by neměli být diskriminováni ti, kteří se rozhodli žít bez domova.

Jedno ze základních forem dělení osob ve vztahu ke společnosti je typ antisociální, asociální a antisociální. Psychoanalytička Horneyová zaznamenala tři různé pohyby dítěte ve vztahu společnosti. Dítě pohybující se směrem ke společnosti, směrem od společnosti a

proti společnosti. Adler si antisociální chování vysvětloval tím, že jedinec se snaží o nadřazenost. Pokud mu to není společností umožněno, vymezuje se proti ní svým antisociálním chováním. (Drapela 1998) Společnost si vysvětluje životní styl bezdomovců jako způsob antisociálního chování, na který si navykli a nechtějí ho měnit. Většinová společnost má tedy pocit, že bezdomovci jsou ohrožující silou, která vědomě a cíleně stojí proti všem zvyklostem společnosti. Přitom v bezdomovecké populaci jsou lidé u kterých převládají všechny směry zaznamenané psychoanalytičkou Horneyovou. Antisociální bezdomovci se živí kriminalitou a svoboda jednotlivce je pro ně více než ochrana společnosti, asociální lidé utíkají před zklamáním nebo ztrátou mimo společnost a živí se sami a sami být chtějí, žijí si ve svém světě. Bezdomovci se silným sociálním chováním, obcházejí střediska, nemocnice, léčebny či úřady. Snaží se neustále komunikovat s bydlící společností, ale sami nejsou schopni se do ní integrovat, nebo jí zneužívají, či trpí syndromem ústavní závislosti. Bezdomovec tedy nemusí nutně směřovat své jednání proti společnosti přesto jím zvolený způsob bytí fakticky zobrazuje propast mezi společností bydlící a nebydlící.

Ačkoliv následující popis specifik bezdomoveckého způsobu života ukazuje, že viditelné rozdíly mezi bezdomovci a bydlící společností většinou nemusí být patrné, je bariéra cítit jak ze strany bezdomovců, tak ze strany společnosti. Lidé, kteří vidí bezdomovce, odmítají připustit, že by mohli skončit jako osoba na ulici. Bezdomovci sami sebe vnímají jako jedince stigmatizované a odmítané. Na svou situaci se adaptují a odmítají povinnosti, které po nich chce společnost i za rizika ztráty práv. Opuštěním bydlící společnosti začíná životní dráha bezdomovce. Na té je neustále ovlivňován společenským stigmatem, okolím bezdomovce, vnitřním emočním stavem a limitovanými možnostmi do budoucnosti. Možnost návratu do bydlící společnosti se čím dál více vzdaluje. Jakákoliv osobní i sociální patologie zvyšuje riziko izolace od společnosti. (Vágnerová 2004) U bezdomovectví existují rizika a bariéry, které propast mezi bezdomovci a ostatní populací prohlubují. Samotný životní styl bezdomovce je dosti odlišný od způsobu života ve společnosti. Už jen ztráta soukromí či ztráta uspokojení základních potřeb znemožňují jedinci udržet si standart života před ztrátou domova. Samotný styl života na ulici a mimo ulici je tak rozdílný, že se nelze divit vzniklé propasti. Platí pravidlo, že čím déle je jedinec na ulici, tím se propast mezi ním a společností rozšiřuje.

Nízký společenský status bezdomovce vytvořil specifický obranný mechanismus, který jsem nazval hierarchizace. Je jím rozdělení společnosti, kde se sami jedinci neumísťují nadspod společenského žebříčku. Při prvním pohledu na bezdomovce lze vidět signifikantní

*rozdíl mezi bydlící a nebydlící společností. Pohled na nebydlící společnost je plná před-
sudků a stereotypů, nebydlící společnost je vnímána jako lidská spodina. Bydlící společ-
nost je přesvědčena, že lidé bez domova si za svůj stav mohou sami, a kdyby chtěli, mohou
jej změnit. V tomto směru bydlící společnost trpí iluzí homogenity skupiny, která je mimo
ně, ve smyslu představy, co bezdomovec to podobný osud. Často se klienti identifikují se
„snažící se skupinou“ tím, že se ptají na příležitost práce a na ubytování. Často poukazují
na ty u nichž obdobná snaha není vidět a hodnotí ve společenském žebříčku sami sebe výše
než příslušníky skupiny druhé, která tuto snahu neprokuje. Sama nesnažící se skupina
vnímá určité rozdělení, které jim pomáhá ve skupině. Základním obranným mechanismem
je vědomí, že svou svobodu nevyměnili za sociální standart. Často hovoří o tom, že raději
budou vybírat popelnice, než by chodili žadonit o chleba charitativní organizace. Dalším
obránným mechanismem je přesvědčení, že nikdo nechápe jejich situaci, tedy není možné
se z ní vymanit. Nachází se ve stavu rezignace, která je nějakým způsobem ospravedlněná.
Při setkání s nimi zjistíte, že často, aby zakryli své selhání poukazují na selhání druhých.
Bezdomovci se identifikují dle místa, squater se stálým bydlením v opuštěném domě, se
distančuje od bezdomovce s nestálým bydlením, sám ještě neklesl tak hluboko aby jezdil
tramvají. Podobná je situace identifikace dle drogy, kdy toxikomani, odmítají alkoholiky,
jako osoby bez důstojnosti, špinavě oblečené. Dalším příkladem identifikace mohou být
konflikty mezi žebráky, lidmi živícími se krádežemi, lidmi prohledávajícími popelnice a ji-
nak živící se skupinou. Poukazování na chyby druhé skupiny je jednou z možností jak za-
kryt chyby vlastní a jedním z aspektů popisovaného mechanismu*

5.2. Specifika subkultury

Jak již bylo zmíněno v České republice existuje minimum literatury, která by se za-
bývala specifiky pouliční kultury. Abych mohl jednotlivá specifika této kultury popsat, do-
volte mi shrnout zkušenosti z dvouleté praxe terénního pracovníka, kterou vykonávám
v Praze. Jedná se o souhrn mých terénních poznámek, které občas jsou podpořeny literatu-
rou nebo zprávami z internetu. Jde hlavně o specifickou situaci v Praze a následující text je
výsledkem mého pozorování z mé přímé práce s osobami bez přístřeší.

5.2.1. Vzhled a oblečení

Prvním čím se bezdomovec liší od ostatních bývá zjev. Jedna z nejméně uspokojených potřeb pro bezdomovce bývá hygiena. Uspokojení této potřeby je závislé na charitativních organizacích. I zde může být pro některé bezdomovce obtěžující sdílet sprchy s ostatními, využít veřejné sprchy, kde se platí příspěvek 30-50 Kč, či ochotu známých, kteří jej nechají osprchovat se ve svém bytě. Míra hygieny u jednotlivých osob žijících na ulici je různá. Někteří se snaží dodržovat základní hygienu dle možností každý den. Osoby, které jsou na ulici krátce se snaží uchovat si své hygienické návyky a jejich udržování (někdy až přepečlivé dbání na hygienu) může mít vliv na udržení si hrdosti a odmítnutí identifikace se subkulturou bezdomovců. Zvýšenou poptávku po hygienických službách jsem zaznamenal u mladých bezdomovců, u osob provozující prostituci či nějakou formu dealerství. Je také známo, že u lidí z dětských domovů a osob, které pobývaly nějaký čas ve vězení, lze vyzorovat tendence k uniformovanosti, jehož součástí může být i zvýšená hygiena. (Průdková 2008) V terénu bývají pro mně důležitým ukazatelem vlasy. I přes veškerou snahu je uchovat si vlasy nemastné a čisté při životě na ulici nemožné.

V případě dlouhodobého chronického bezdomovectví míra hygieny bývá nízká, zejména u osob, které již ztratily kontakt se světem bydlící většiny a rezignovaly na návrat do společnosti. Hygiena a vzhled zásadně rozděluje ty, co se snaží skrýt své bezdomovectví a ty kteří již rezignovali. Lidé, kteří dlouhodobě žijí na ulici a uchovali si své hygienické návyky, bývají na své návyky patřičně hrdí. Většinou za zanedbanou hygienu stojí alkohol nebo psychická porucha osobnosti. Tito lidé mívají jiné starosti než dbát o svůj vzhled. Mnohokrát jsem se setkal přímo s „fobií ze sprchy“. Šlo většinou o psychiatrické případy nebo osoby s velmi silnou závislostí, které odmítaly jakoukoliv nabídku hygieny a když nakonec přišly do střediska, těsně před vstupem do sprchy očistu odmítly. Dle mého názoru může tato fobie souviset s klaustrofobickými úzkostnými stavy, které evokují zážitky z léčeben a zde nedobrovolného mytí. U závislých osob v akutní toxické fázi je samotná hygiena nemožná (kvůli kontrolám alkoholu u středisek pro bezdomovce) a souvisí také s nedobrymi vztahy osob závislých k lidem v charitativních střediscích. V průzkumech veřejného mínění nejvíce vadí na bezdomovcích právě nedostatečná hygiena, ale jak jsem naznačil, zapáchající a nečistý vzhled je vlastní jen menšině bezdomovců.

Velký podíl na vzhledu má také oblečení. Z počátku své praxe mě překvapilo, zvláště u mladých bezdomovců, jaký důraz kladou na značkové oblečení. Značkové oblečení je u mladých znak určitého statusu, který však mladí bezdomovci samozřejmě nemají. Důraz

na vnější image u mladých bezdomovců je zřejmá a podobná jako u ostatní mladé generace. Stejně jako u většinové mladé generace bývá oblečení psychickou obranou jejich sebe-pojetí a i mladí bezdomovci se oblékají dle svých možností a dle normy skupiny, ve které se nacházejí. Vzhled směřuje, v některých případech, směrem k hip hopové či punkové kultuře.

Pamatuji si jak jsem oslovil mladého narkomana a on na mě spustil „já že jsem bezdomovec, co pak bezdomovec nosí značkové oblečení.“ Po chvíli rozhovoru jsem zjistil, že skutečně bydlí někde v opuštěném domě a posléze jsem ho viděl i na našem středisku pro bezdomovce. Mladý narkoman bezdomovec byl hrdý na značkové oblečení a v jisté chvíli mu dodávalo mimikry lehké kriminální činnosti.

Bezdomovci oblečení nalézají v popelnicích, nebo navštěvují charitativní organizace, mladí je kradou nebo získávají za zlomek ceny na černém trhu. Málokdo si oblečení pere v pračce. Tyto služby jsou na provoz náročné a v Praze málo dostupné. Oblečení občas mění, ve střediscích charitativních organizací za špinavé dostanou nové. Oblečení bezdomovce bývá málokdy sladěno do barev. Někteří bezdomovci mají oblibu v trampském či vojenském oblečení, jindy se oblékají do oděvu ve stylu hnutí punk, starší bezdomovci rádi nosí saka. Poslední dobou se staly oblíbenými uniformy uklízacích, hlídacích a jiných firem. Tyto uniformy budí zdání, že její nositel není bezdomovec, je osobou, která se vrací z práce a není tolik obtěžován policií a jinými. Jinou důležitou součástí bezdomovce bývají tašky, od igelitových po baťohy, ve kterých nosí celý svůj majetek. Jak bylo řečeno u hygieny, i zde existují rozdíly v míře udržování čistoty ošacení.

Na noclehárně jsem občas zastupoval pracovníky v šatně, kam za mnou chodilo množství lidí, aby si vyměnili oblečení za čisté. Šatna nebyla příliš dobře zásobena a museli jsme šetřit s vydávaným oblečením. Přišel pán v čistém obleku a požadoval, abych mu vyměnil kalhoty i sako, na kterém mi ukazoval malý flíček. Práce na šatně je velmi nevděčná. Nelze obdarovat všechny, naopak je stanoveno, že čisté oděv dostávají jen ti, kteří to opravdu potřebují, z důvodů, aby klienti šatstvo neprodávali. Odmítl jsem tedy požadované oblečení vydat a poukázal jsem na pána, který byl skutečně špinavý s tím, že čisté oblečení potřebuje spíše on. Na to mi klient, (pán ve středních letech) odpověděl: „když se podíváte na pána, tak on oblečení nepotřebuje, vystačí si s tím co má, je na ulici roky a nevdá mi jak vypadá. Kdežto já jsem na ulici teprve týden a je pro mě ponižující chodit mezi

lidmi ve špinavém oblečení. Já potřebuji čisté oblečení více“. Čisté oblečení jsem mu nemohl dát a posléze jsem zjistil, že za měsíc, za dva, i on se začal svým vzhledem bezdomovcům podobat. Sako vyměnil za džíny a mikinu a už nechodil tak čistě oblečený.

5.2.2. Způsoby bydlení

Bezdomovci jsou téměř vždy součástí veřejného prostoru. Ať přespávají na ulici nebo v opuštěné tovární hale, nikdy nebydlí ve svém, nejsou v takovém soukromí, kde jim nikdo do jejich práv nemůže zasahovat. Přesto i oni mají jisté podvědomí domova, které nahrazuje bydlení dle společenského standardu (Hradecký 2006). Podobně jako je tomu u vzhledu tak i na způsobu bydlení lze vypozařovat míru rezignace na společenské normy. Základní seberozdělení mezi bezdomovci bývá rozdělení na „bezdomovce“, tedy ty kteří nemají stálé bydlení a „squaterý“, kteří obývají nelegálně opuštěné budovy či jiná místa.

Squaterství bývá hlavně považováno za součást anarchistického hnutí. Squateři se snaží vytvořit komunitu anarchistů tím, že obsadí opuštěnou budovu a žijí tam na principu sdíleného majetku. Tito anarchisté se mezi bezdomovce nepočítají. Tvrdí, že pouze odmítají společenský establishment, a volí squaterství jako způsob protestu a zároveň jako demonstraci proti nedostatku dostupného bydlení. Bojují za své hodnoty a snaží se rušit jakýkoliv nátlak ze strany státu. Posledním pražským pilířem tohoto druhu squaterství byl squat Milada, jehož historie začala v r. 1996. V nedávném bouřlivě vyklizeném squatu anarchisté konali koncerty, akce, kterými protestovali proti fašismu, Streetparties, a akce FOOD AGAINST BOOMS, při nichž rozdávali na Holešovickém nádraží bezdomovcům jídlo. Konec této aktivní komunity učinily stížnosti místního obyvatelstva a vyjasnění záležitostí ohledně majetku opuštěného domu. (www.milada.ogr) Z návštěvy Milady jsem měl pocit, že tento squat mohl být přestupní stanicí do skutečného zjevného bezdomovectví. Ač se obyvatelé squatu neidentifikovali se skupinou bezdomovců, často se s bezdomovci setkávali a žili mezi nimi. Jedinec se v této skupině může radikalizovat, což může mít vliv na ukončení studia, nebo na odmítání placení zdravotního pojištění a na nadměrné, nekontrolovatelné užívání návykových látek. Skupiny ve squatu Milada se měnily, přijímaly nové členy a starší odcházeli. Žili zde většinou mladí lidé, pro které squaterství v Miladě mohlo být epizodou, která mnohdy byla součástí jejich dospívání. (Jiříčka 2007)

5.2.2.1. Nestálé bydlení

Z předchozí kapitoly víme, že samotný způsob bydlení definuje osobu jako bezdomovce. Dle skupiny kolem Hradeckého je bydlení důležitý aspekt sociální, fyzický a právní, který definuje bezdomovectví. (na podrobnější typologii se můžete podívat na Hradecký 2007) Osoba, která se ocitne bez domova, obvykle chodí po známých a snaží se vyžádat si pomoc. Často známí a přátelé zachytí jedince před úplným pádem na ulici. Pokud selže sociální síť jako záchranný prostředek, taková osoba změní své dosavadní působiště, odejde do jiného města, kde se stává bezdomovcem. Většinou odchází do velkého města, kde hledá anonymitu a úkryt před svým selháním ale i příležitosti k začátku nového života.

První místo kam nový bezdomovec přichází, je nádraží. Právě vlaková nádraží se stala místem setkávání pouliční kultury. Je místem skutečně symbolickým a zároveň praktickým. Velká fluktuace lidí, dlouhá otevírací doba i pozdě do noci, technické i hygienické zázemí, a různá rozmanitá zákoutí tvoří prostředí, které je ideální pro drobnou kriminální činnost. Většina lidí, kteří přichází na nádraží někam jede. Bezdomovci zůstávají na nádraží, v čemž se odráží to, co se jim stalo v životě. Koncentrace pouliční kultury, jejíž součástí jsou i bezdomovci, kolem nádraží v 90. letech byla tak velká, že se začalo mluvit o „nádražní populaci“. (Hradecký 1996) Specifická situace se objevila v okolí Hlavního nádraží v Praze, jehož okolní park získal přiléhavou přezdívku „Sheerwood“. Hlavní nádraží trpělo pod nájezdy narkomanů, homosexuálních prostitutů, migrujících Rumunů, ruské mafie a v neposlední řadě i bezdomovců, a to v určitých vlnách během posledních 20 let. V blízkosti Hlavního nádraží také bylo umístěno první nízkoprahové středisko pro bezdomovce organizace Naděje o.s. (Bruntálová 2001)

Každá další lokalita má své specifika. Dalšími typickými lokalitami jsou důležité dopravní uzly, kde bezdomovci často tráví svůj čas, některé stanice metra v Praze, Národní třída, Vltavská, Palmovka, Anděl apod. Bezdomovci, kteří nemají stálé místo k přespávání, přespávají, kde se dá. Jsou to lidé, kteří se pohybují a spí v centru města. Na okrajích Prahy se tito „nestálí bezdomovci“ nevyskytují. Důvodem může být i to, že centrum Prahy je více monitorováno policií, která znepříjemňuje jakékoliv spaní přímo na ulici, není možné tedy zde najít stálé místo k přespávání.

Osoba, která se náhle ocitne na ulici, často vidí svou situaci jako provizorium. Z počátku proto nehledají stálé místo na přespávání a nezařizují si stálější pobyt na jednom místě. Přespávají na lavičce a nebo jezdí tramvajemi. Pro takového člověka je noc otázkou přežití. Nepřipouští si ani, že by jeho momentální životní situace měla trvat déle. Tento způsob života je velmi náročný. Spánkový deficit narůstá, existuje neustálá obava z okra-

dení či z fyzického násilí, je prakticky nemožné uchovat si vzhled, který by jej řadil do běžné populace. Zároveň ztrácí soukromí, je pod neustálými pohledy kolemjdoucích, což je velmi devastující pro jeho sebevědomí a psychiku. Bezdomovci často kombinují tento styl života s nadměrným požíváním alkoholu, který funguje jako „uspávací“.

Jezdit tramvají je populární obzvláště v zimních obdobích. Noční tramvaje poskytují mnohdy jedinou dostupnou ochranu před nepřízní počasí. Klienti volí trasy, které trvají déle (nejdelší trasa trvá přes hodinu) jezdí z konečné na konečnou a dokážou usnout v jakékoliv poloze. Spánek je přerušovaný, bezdomovci často upadají do hlubokého spánku během několika sekund. V zimních měsících můžeme vidět zástupy spících špinavých osob, které obsadily všechny sedačky tramvaje a zbytek spolucestujících se tlačí na druhé straně. V anketách, které mapují názory veřejnosti, je často zmiňováno, že přítomnost bezdomovců v tramvajích lidem vadí. Lidé si stěžují, že bezdomovci zapáchají, na jejich bezohledné chování a na to, že často vyvolávají konflikty. Městský dopravní podnik dlouhodobě bojuje s přítomností bezdomovců v nočních tramvajích posílením kontrol jízdenek ve spolupráci s Městskou policií. Speciální prohlídky nočních tramvajů jsou však neúčinné, bezdomovci nacházejí nejfrekventovanější trasy, kde je nemožné je odhalit. Pokuty udělené za jízdu bez jízdenky bezdomovci nezaplatí, protože nemají z čeho. Naopak narůstající dluh u dopravních podniků se stává jednou z bariér k návratu bezdomovce do společnosti. Dluh za jednu jízdu se může vyšplhat do výše desítek tisíc během několika let. Bezdomovci si také povšimli, že řidiči tramvajů a autobusů odmítají zastavit pokud jsou na zastávce pouze oni. Někteří bezdomovci vystupují jednu stanicí před konečnou a nastupují také tam, řidič již jede a nemá kontrolu nad tím, kdo do tramvaje nastupuje. Řidič má sice právo vyloučit z dopravy osobu, která nedodrhuje dopravní řád, kontrola cestujících během přepravy je však téměř nemožná. Na druhou stranu, teplo a „střecha nad hlavou“, je mnohdy pro bezdomovce otázkou přežití. Dle mého názoru represivní politika dopravních podniků nevyřeší situaci bezdomovců a prostředky MHD budou vždy bezdomovci vyhledávat. V západních zemích existují tzv. ohřívárny, místnosti, které jsou přes noc otevřené a topí se v nich. Tato preventivní opatření měla za následek snížení počtu bezdomovců na nádražích či v MHD.

Ve městě je mnoho lidí, kteří raději volí strategii místa přespávání střídat. Kromě tramvajů se tito lidé často vyspí v parku, ve vestibulech metra, v různých výklencích, či ve křoví. Lavička v parku bývá dalším místem přespávání. Tito, po městě se pohybující lidé, často sebou nosí celý svůj majetek, který ovšem se skládá z toho, co našli v popelnicích tedy věci snadno nahraditelné. O své tašky jsou často oloupeni, protože člověk spící na ulici

je „příležitost, která dělá zloděje“. Největší koncentrace venku přespávajících osob bývá v parcích v okolí metra, či nádraží, případně na konečných stanicích tramvají.

Zvláštní místo má v tomto druhu pouličního přespávání letiště, které svou rozlehlostí a svým zázemím tvoří relativně solidní standart pro lidi bez domova. Letištní hala je místo, které je otevřeno po celou noc, kde existuje hygienické zázemí, kde je na rozdíl od nádraží bezpečno a jako bonus je tu mimo jiné Internet zdarma. Celý prostor je monitorován kamerami, což vylučuje kriminalitu. Po celém prostoru se pohybuje ochranka, která vykazuje ty, kteří svým zjevem či chováním obtěžují okolí. Muži z ochranky nemohou přehlédnout, že některé osoby zde přebývající celý měsíc, nejsou cestující, ale bezdomovci. Ovšem pokud jsou v klidu a nejsou na obtíž cestujícím, ochranka je zde toleruje. Problém nastává v zimních měsících, kdy narůstá počet lidí bez domova pohybující se po letišti, obzvláště v noci. Sami bezdomovci zde pociťují větší míru sebekontroly a vykazují ty, kteří by mohli obtěžovat cestující. Samoregulační systém ovšem nefunguje dokonale, proto se vedení letiště rozhodlo, v období, kdy počet bezdomovců naroste, uzavírat letištní halu přes noc. (většinou od 22.00 do 5.00 hod.) V zimních měsících to bývá skutečně nutné, protože počet bezdomovců často přesahuje i sto osob a image letiště tím trpí. Někteří z vykázaných bezdomovců se vrací na letiště ráno, zde se ohřívají a odpočívají, protože v noci většinou chodí po Praze nebo jezdí tramvaji. (Wirmitzer 2001)

Někteří bezdomovci mají převrácený denní režim. Noc je pro mnohé nebezpečnější než den a také během dne lze nalézt více míst, kam se člověk může schovat. Je rozdíl v chování klientů v zimních měsících a v měsících letních. Zatímco v letních měsících klienti většinou neřeší, kde by mohli přespát a vybírají si místo k nocování náhodně, volí třeba jen spaní na kartonu, v zimních měsících nebezpečí umrznutí je nutí hledat úkryt před zimou. Krom letiště, nádraží, či tramvají, bezdomovci chodí do některých nonstopů, kde je nechává obsluha strávit celou noc třeba jen nad jedním pivem. Chodí po domech a zkouší, který z nich je otevřený, přespávají ve sklepech, znají místa, kde fouká teplý vzduch z klimatizace a usínají tam. V zimních měsících bývají také často k přespávání zneužívány záchytky nebo nemocnice. Někteří bezdomovci v zimních měsících v rámci strategie přežití předstírají opilost nebo záchvaty či nehybnost a nechávají si zavolat záchranku, aby se mohli vyspat v teplé posteli.

Zimní měsíce často nutí bezdomovce k fantasmii a tvořivosti. Jeden klient přespával v pornokině. Zeslabil si zvuk a za poplatek 100 Kč tam mohl být celou noc. Další klient přespával v obchodu s postelemi. Zavírací a otevírací dobu přečkal vždy na toaletě, naří-

díl budík, aby jej obsluha obchodu nenalezla spát ve vystavené posteli. Z obchodu vyšel s prvními zákazníky. Také toalety bývají dobrým úkrytem. Bezdomovci se zde schovají před ochranou letiště či jiných veřejných budov, zamknou se a spí zde.

Takto přečkané noci jsou náročné na spánek a tak často bezdomovci dohánějí spánkový deficit přes den. Výhodou je, že přes den mají možnost trávit čas v některých budovách, které jsou přes noc zavřeny. Nákupní centra, knihovny, některé úřady či nízkoprahová centra umožňují bezdomovcům ohřát se a odpočinout si po noci bez spánku. V letních měsících přes den můžeme najít mnoho lidí bez domova pospávající na lavičce. Je to dáno tím, že jejich způsob nocování je velmi náročný a přes den dohání deficit spánku.

Pro nově příchozí na ulici je typické, že situace ve které se ocitli je pro ně velmi vyčerpávající a stresující, berou ji však jako provizorium. Neví jak mají na ulici přežít a hledají nejvíce vyhovující strategii přežívání. Pro dlouhodobě žijící tímto životem je spíše typická jejich nestálost a nezakotvenost. Ta může mít mnoho příčin, ale pravděpodobně je obranným mechanismem. Tito lidé se bojí jakéhokoliv závazku. Tvrdí, že svoboda je pro ně důležitou hodnotou, ale jde spíše o ochranu před možným zklamáním. Mají většinou vysoké nároky na své okolí, málokdy jsou se svým okolím spokojeni a cítí nepříjemné pnutí, když jsou delší dobu na jednom místě. Místo hledání však spíše utíkají. Tento typ bezdomovce bývá bohužel neuchopitelný jakýmkoliv sociálním pracovníkem. Přesouvání se z místa na místo sociální práci znemožňuje, což je také dáno tím, že tito lidé nemají důvěru v úřady a jejich vysoké nároky působí další zklamání v případě nesplnění požadavků. Bezdomovci tohoto typu se pohybují sami, právě pro to, že nikdo jejich nároky není schopen či ochoten splnit.

Někdy se tito tuláci spojují do párů, ale málokdy do větších skupin. U dvojic jde hlavně o smíšené páry nebo o dvojice kamarádů. Dvojice jsou relativně stálé, jsou na sobě navzájem závislé a společně tráví všechn čas. Může jít často o nerovnoměrný vztah, silnější se stará o slabšího. Žijí ve vzájemné symbióze. Slabý jedinec cítí ochranu a oporu silnějšího a silnější má zase pocit užitečnosti a cítí moc na slabším druhem. Někdy tato nerovnoměrnost působí stabilněji než u dvou rovnoměrných partnerů. Jejich putování může být ochranou vzájemného vztahu. Stěhování z místa na místo brání tomu, aby třetí osoba vstoupila do jejich vzájemného vztahu a upevňuje vzájemnou závislost. Díky nedostatku žen v bezdomovecké populaci kamarádský vztah mnohdy nahrazuje vztah partnerský, ovšem bez sexuálního kontextu. Ztráta takového kamaráda se rovná ztrátě partnera.

V dnešní době je celkově jednoduché cestovat. Všiml jsem si, že dlouhodobé cestování také mění osobnost jedince. Ta může mít některé aspekty bezdomovectví, i když její sociální standart je jiný než u bezdomovců. Dlouhodobě cestující lidé mívají pocity vykořeněnosti a cítí pnutí, pokud jsou dlouho na stejném místě. Často neplatí sociální pojištění, ztrácí pracovní návyky. Zároveň dlouhodobé cestování má špatný vliv na udržování mezilidských vztahů a jejich rozpad je jednou z příčin bezdomovectví.

5.2.2.2. Stálé bydlení

Potřeba iluze domova nezaniká i když se člověk dostane tzv. „na ulici“. Iluzi domova vytváří místo, kde se člověk pohybuje, lidé, se kterými se setkává i denní rytmus, který lze nazvat „stereotypem“. Tyto aspekty jsou navzájem propojené. Výběrem místa nocování si bezdomovec vybírá také lidi, se kterými se bude setkávat a kteří pravděpodobně budou mít vliv na změnu stylu jeho života. Pokud je člověk samotář vybírá si místa, kam nikdo nechodí, která jsou nenápadná a daleko od lidí. Takovým místem může být stan někde v přírodě nebo v lese. Lidé, kteří jsou spíše společenští, vybírají si velké kamenné squaty nebo kolonie, kde je bydlí větší komunita. Komunitu si člověk vybírá podle toho, jak je tato skupina složená. Členové komunity se často mění a komunita se různě rozrůstá či rozpadá. Spojovacím prvkem bývá, ale nemusí být, droga, která je ve skupině užívána. Droga či alkohol je v komunitě společenská záležitost. Alkoholici nemají rádi soužití s narkomany a naopak. Mimo tyto komunity žijí lidé, kteří odmítají jakékoliv nadměrné užívání drog, i když jsem se setkal i s komunitami, kde ani drogy ani alkohol nebyl nadměrně užíván.

Dříve jsem napsal, že v centru města se pohybují hlavně lidé s nestálým bydlením, ale i zde lze nalézt stálá místa ke spaní. Je praktické schovávat osobní věci na jednom místě, kam se může bezdomovec v noci vrátit. Po městě a v parcích bývají schovány matrace a deky, v místech kam lidé chodí v noci přespávat. Uschovat věci je možné v knihovně, v úschovnách na nádražích, nebo u některých obchodníků. Tím se o mnoho ulehčí pohyb ve městě, i když tento způsob úschovy nese riziko, že věci nalezne někdo jiný. V úschovnách jsou sice věci v bezpečí, ale ty jsou přístupné pouze v určitý čas a stojí peníze. Bezdomovci si schovávají věci různě pod lavičkami ve křoví či ve výklencích.

Vskutku originálně si vyřešil úschovu svých věcí bezdomovec z jednoho nádraží. Obsadil plechovou skříň automatické úschovny a tam si ukládá matraci a věci na spaní. Poří-

díl si visací zámek a skříň při odchodu zamyká. Ve dne projdete kolem skříně a vůbec netušíte, že tam v noci někdo spí.

Iluzi domova může vzbudit i místo plného odpadků. Podle vzhledu místa přespávání můžeme poznat, v jaké fázi rezignace se nachází obyvatelé místa. Lidé bez domova nepřespávají ve svém privátním prostoru, podle toho také vypadá jejich starost o okolí. Tito lidé žijí v cizím prostoru a nemají zde svou soukromou adresu. Časté stěhování neumožňuje vytvořit iluzi domova. Pošta tam nechodí, není tam elektřina, voda a už vůbec žádný odvoz odpadu. Bohužel není mnoho bezdomovců, kteří si váží svého okolí natolik, aby vynášeli odpad do popelnic. Odpad je odhazován na zem a občas odnášen do vedlejší místnosti, kde nikdo nespí. Klienti si neuvědomují, že jejich bydlícím sousedům nevádí, že v jejich blízkosti někdo přespává, nýbrž špína a zápach z jejich odpadků. Pokud nerespektují čistotu svého nejbližšího prostředí, začnou být nápadní a obtěžují své bydlící sousedy, což bude mít za následek represivní jednání ze strany policie a budou muset se přestěhovat. Právě argument „špíny, zápachu a případně možnosti přenosy infekce“ je prvním argumentem pro represivní zásah, i když realita v místě přespávání bezdomovců není z daleka tak hrozná.

Domovem se může stát i jediná lavička. Také bezdomovci mají svůj stereotyp. I když volí spaní přímo na ulici, mívají své místo, kam chodí pravidelně. Někdy je až s podivem jak někteří bezdomovci volí jen stále jednu lavičku nebo místo k odpočinku případně ke spánku. Volba místa závisí na tom, kde se člověk cítí bezpečně a pohodlně. Místo se však nevolí rozumem spíše impulsivně. Možná by stálo za pozornost více prozkoumat volbu místa přespávání u bezdomovců.

Čas od času se objeví případ, kdy bezdomovec prakticky tráví celý den i noc na jednom místě. Důvodem toho může být nízká mobilita, psychický stav, či rezignace neboli absolutní absence vůle. Tito klienti mívají připravené odpovědi na otázky kolemjdoucích. Místo kde se zdržují bývá v blízkosti rušnější ulice nebo dopravního uzlu. Bezdomovec, který je delší čas na jednom místě a zároveň nedbá o svůj zevnějšek, často budí pozornost kolemjdoucích, kteří mu dodávají jídlo či finanční hotovost. Kolemjdoucí v upřímné snaze se snaží klientovi pomoc, ale sám klient pomoc nechce. Klienti většinou tvrdí, že na někoho čekají, nebo v klidu odpočívají a jejich argumentace je nezvratitelná. Přes veškeré snahy nelze klienta přesvědčit, aby místo opustil. Klient je k místu připoután a odmítá odejít. Sociální pracovníci nemohou s klientem nic dělat proti jeho vůli, policie nemůže omezovat

lidská práva, a psychiatrie přijme nedobrovolně jen toho, kdo ohrožuje sebe nebo své okolí. Jedině když nepořádek kolem způsobí takový zápach, že lidé si začnou stěžovat na radnici, represivně zasáhne policie, situaci klienta to však nevyřeší.

Jiná situace je u lidí, kteří svého zjevu využívají k žebrání. Zním případ vozičkáře, který si svým vzhledem podmanil kolemjdoucí jedné okrajové části Prahy. Byli jsme zavoláni, abychom jeho situaci vyřešili. Když jsme přijeli bylo okolo tohoto vozičkáře asi pět lidí a každý z nich mu šel něco dát, kus salámu, něco k pití či peníze. Klient tvrdil, že pomoc naší organizace přijme. Na noclehárně však nedodržel ubytovací řád, popíjel zde alkohol a ani v následující sociální práci nespolupracoval. Obvinil nás, že jsme ho „unesli“ z místa, kde má své „známé“, kteří mu vždy pomohli a že my mu ve skutečnosti pomoci nechceme. Vrátil se zpět na místo, kde jsme ho kontaktovali, neboť zde dostával jídlo a peníze, protože svým zjevem vzbuzoval lítost. Pokud by se jeho situace měla vyřešit nastalo, musel by se podřídít pravidlům, což však nechtěl. Vrátil se tedy tam, kde mu to vyhovovalo, i když kolemjdoucím tvrdil opak.

Jak jsem zmínil, někteří bezdomovci mají tendenci se sdružovat do skupin. Nejvíce se bezdomovci sdružují do skupin po 2-3 lidí. Větší skupinky čítají 5-8 lidí a jsou policií ještě tolerovány. Ovšem pokud se skupina rozroste většinou za krátkou dobu se dostane do hledáčku policie a místní obyvatel. Má to své logické důvody, skupina se rozrůstá o osoby, které původní členové skupiny přivedou „jako kamaráda“ a v takto nehomogenní skupině mohou vznikat různá pnutí. Na okolní obyvatele může takováto skupina působit nebezpečně. Vždy, když skupina obývající jedno místo přesáhne 15 až 20 osob, lze očekávat, že místo bude brzy vyklizeno. Samoregulační systém, nikoho nového k sobě už nepustit, funguje ve skupině do 8 členů. Některá místa bývají obývána malým počtem lidí dlouhodobě až několik let. Jiná bývají pravidelně vyklizena a znovu obsazena jinými bezdomovci. V poslední době však bývají velké kamenné squaty zazděné a je do nich zamezen přístup. Praze jsou místa, s velkou koncentrací lidí bez domova, jako např.: nákladová nádraží Počet přespávajících v takových místech může dosáhnout počtu až 100 osob. Tato místa jsou pravidelně kontrolována a vyklizena, dlouhodobá situace kolem nich je stejná. Na místa a budovy se brzy po vystěhování nastěhují jiní bezdomovci, skupina se opětovně rozrůstá a až přesáhne přípustnou hranici, opět bude vystěhována.

Policejní zásahy proti přespávajícím bezdomovcům nejsou dány pouze velikostí skupiny. Často reagují na neoficiální politickou zakázku vytlačit bezdomovce z území té či oné městské části. Tato strategie se však podobá stlačení nafouknutého balónku. Vytlačení

bezdromovců z jedné městské části má za následek nárůst bezdromovců v jiné městské části. Povolí-li policejní zásahy, bezdromovci zaplní opět místa, ze kterých byli vytlačeni.

O brutalitě policejní represe vůči jednotlivým bezdromovcům se povídají historky, které se dají pokládat za mýty. Bezdromovci mívají obvykle problémy s policií v těch místech, kde jich je velká koncentrace, kupř. v centru Prahy. Policejní zásahy ve vyprávění klientů mívají ohromný rozměr a mnohdy jim nelze věřit (například: policisté údajně zavřeli bezdromovce do kufru auta a jezdili s ním 8 hodin po Praze, jiného bezdromovce policisté údajně hodili do Vltavy z mostu). Tyto historky jsou rovny historkám typu „jedna paní povídala“, avšak pravdou je, že veřejné nepřátelství mezi policií (zejména městskou) a bezdromovci existuje a je možné věřit tomu, že policisté občas ve vztahu k bezdromovcům překračují svou pravomoc. Nutno říct, že bezdromovci úlohu policistům neulehčují a často se policisté stávají terčem jejich posměchu a cílem výlevů zlosti, i když k tomu nezadali příčinu. Mimo centrum, na opuštěných místech, vztahy policistů a bezdromovců jsou posuzovány spíše individuálně a setkal jsem i se vztahy dobrými. Někteří policisté mají sociální citění a snaží se bezdromovcům v rámci své pravomoci pomoci.

Častým stálým místem přespávání se stávají podmostí, či různé výklenky, kde lze vybudovat provizorní bydlení, od spaní na matraci až po relativně dobře zařízené bydlení. V městských parcích můžeme objevit matrace ve křoví nebo schované v blízkosti altánků. V přírodě zase stany, různé kůlny a boudy nebo obydlené jeskyně. V technických oblastech lze nalézt obydlené opuštěné tovární haly, garáže, trafostanice, vodojemy, nebo tunele a podchody. Nejzajímavější místa, která jsme našli, byly obydlené kapličky, hrobky, kanály, parovody (v zimě), mobilní karavany, části rour, ale i protiletadlový kryt.

Velká obliba veřejných toalet klesla a provoz veřejných záchodků se nevyplácel, což mělo za důsledek zánik některých. V některých se usadili bezdromovci. Jeden z nejhorších squatů, kde jsem kdy byl, byly veřejné záchodky na Letné v blízkosti Ministerstva vnitra. Dostat se dovnitř znamenalo přelézt jedny a podlézt další mříže, sejít po schodech dolů do temné a vlhké místnosti plná odpadků a výkalů. Toto prostředí bylo domovem pěti bezdromovců, kteří chodili na záchod hned vedle svých matrací. Zde strávili sedm let, než byli vystěhováni díky stavebním pracím na tunelu Blanka. Člověk který navštíví toto prostředí nevěří, že by zde někdo mohl dlouhodobě přežít. Stereotyp a spolubydlící však zabránili

tomu, aby se klienti posunuli dál, mimo toto místo, i když takovouto možnost měli. Jeden z obyvatel tohoto squatu zde zemřel.

Velká koncentrace bezdomovců se objevuje na opuštěných místech, která jsou dál od obytných oblastech. Mohou to být opuštěné tovární komplexy, bývalé zahrádkářské kolonie či prostor českých drah kolem vlakových nádraží či kolejí. V ulicích města můžeme vidět opuštěné bytové domy, které však bývají zajištěny proti vstupu nezvaných osob. Vstup do opuštěného objektu většinou zajišťuje majitel a také na majiteli je zda zde bude tolerovat bezdomovce. Někdy existuje dohoda mezi majitelem nemovitosti a bezdomovci bydlícími v opuštěném objektu, že zde mohou přebývat za nějakou protislužbu. Tou může být ochrana objektu, či nějaké drobné práce na objektu. Často se stává, že o opuštěný objekt nemá majitel zájem nebo nejsou vlastnické vztahy vyjasněny. V případě že vlastnické vztahy opuštěných budov nejsou vyjasněny, o uzavření objektu rozhoduje policie či zastupitelstvo.

Zdá se, že pro bezdomovce štedrým majitelem nemovitostí jsou České dráhy. Bezdomovci obývají často opuštěné objekty kolem nádraží i nádražní domky u vlakových tratí. Sezóně se stěhují také do odstavených vagónů na nákladových nádražích. Nákladní vagón slouží jako jedna bytová jednotka. Některé vagóny zůstávají na místech bez povšimnutí a přístup k nim je volný. Dlouhé řady vagónů přitahují přes léto desítky bezdomovců k přespávání a počet klientů přespávajících na nákladových nádražích může přesáhnout i stovku. Některé vagóny se proměnily ve vybavené byty, v jiných naleznete jen matrace, jiné jsou plné odpadků a slouží jako toalety. Prostředí kolem těchto vagónů bývá velmi špinavé a zanedbané. Skupina lidí, kteří přespávají ve vagónech, se skládá hlavně z cizinců, alkoholiků a mladých narkomanů. I když bezdomovci z vagónů žijí ve strachu, že kdykoliv budou muset své obydlí opustit, vagóny si zařizují, instalují si zde kamna a celkově udělají z málo obyvatelného vagónu slušný byt. Stává se, že tito lidé přijdou o vše během několika minut.

Z jednoho nákladového nádraží v Praze, kde bydlelo hodně lidí, postupně odtahovaly vagóny. Stávalo se, že klienti ztratili během několika minut vše. Byli vzbuzeni, museli opustit vagóny, které byly odtaženy a ze svých věcí si nemohli vzít nic. V několika minutách ztratili vše co shromažďovali dlouhou dobu. Klienti v rozhovorech se mnou mluvili o tom, že jim tato událost připomněla prvou ztrátu domova. Opuštěný vagón uprostřed něčeho, co připomíná skládku, může vyvolat iluzi domova.

Tradičními squaty jsou opuštěné kamenné domy. I zde se může nashromáždit velké množství lidí. Soužití je zde stejné jako ve vagónech, jedna místnost se obývá, druhá slouží jako shromaždiště odpadků či jako toaleta. Jak dlouho squat bude přístupný k přespávání, záleží na několika věcech, o kterých jsem se již zmínil. Na počtu lidí, kteří zde přebývají, na chování bezdomovců vůči okolí, na vzdálenosti od bydliště místních obyvatel a hlavně na majiteli nemovitosti. Pokud se situace v kamenném squatu z některé z uvedených příčin zdramatizuje, policie nebo majitel squat uzavře. V každém takovém domě většinou žije vůdčí osobnost, která dohlíží na to, aby taková situace nenastala. Čím stářejší je obyvatelstvo domu, tím je větší pravděpodobnost, že squat zůstane bezdomovcům i na dále přístupný. U větších squatů je typické, že bezdomovci nemají přehled, kdo s nimi sdílí dům. Řadoví bezdomovci se o tyto informace nezajímají. Tyto informace jsou zajímavé pouze pro vůdčí osobnost, která se často pasuje do role ochránce objektu a komunikuje s majitelem objektu či policií.

V 90. letech Praha zaznamenala úpadek zahrádkářských kolonií. Mnoho z nich zaniklo a vznikla velká prázdná území, o která nikdo neměl zájem, a kde stály opuštěné chatky. Toto území bylo přitažlivé právě pro bezdomovce. Vlastní chatka splňuje základní požadavky na soukromí a zároveň i fyzického zázemí. Mnozí klienti se domluvili s majitelem a platí mu každý měsíc částku 500,- až 1000,- Kč, (poplatky svazu zahrádkářů stojí kolem 500,-Kč), čímž se dostali právně naroveň placeného nájmu. V koloniích sice nebývá elektřina, a ani mnohdy pitná voda, přesto pobyt v těchto případech má legální rysy. Někteří celoroční obyvatelé zahradních chatek jsou lidé, kteří z nějakého důvodu přišli o byt a nemají zatím náhradní bydlení. Tito bezdomovci žijí vedle zahrádkářů bez problémů a také mezi nimi nelze najít na první pohled mnoho rozdílů. V opuštěných koloniích, které často byly vymezeny jako stavební pozemky, je situace trochu jiná a ne tolik kontrolovaná, která se podobá situaci ve velkých kamenných squatech.

Bezdomovci si volí místo k přespávání v dosahu MHD, často ve squatech využívají energii z autobaterií, které pravidelně dobíjejí ve sběrných surovinách, či jinde. Setkal jsem se i s televizí napojenou na baterii. Pro krácení dlouhé chvíle však poslouchají raději rádio, které spotřebuje méně energie. Vaří většinou na otevřeném ohni, nebo na propanbutanové bombě. Významným kritériem jak se klienti dokážou o sebe postarat, jsou před zimními měsíci nainstalovaná kamna. Mít ve squatu kamna však znamená, že část dne je nutné vyhradit hledání dříví. Vlastní topení bývá nutné k přežití, ovšem může být životu nebezpečné. V zimních měsících můžeme slyšet o bezdomovcích, kteří uhořeli ve svých chatkách

díky neopatrné manipulaci s otevřeným ohněm. Nutno říct, že někteří bezdomovci jsou velmi otužilí a volí přespání pod mostem i ve třiceti stupňových mrazech, před noclehárnou. Jako zdroje vody poslouží potok i dešťová voda, případně hospoda či restaurace v okolí. Zdrojem světla jsou svíčky. Některá obydlí jsou zařízená obdobně jako byt. Není tu sice elektřina ani tekoucí voda, a kdykoliv může přijít policie s tím, že pobývání v tomto prostoru je nelegální a bezdomovce vystěhovat.

Mediálně známým se stal bezdomovec Jarda, který na protest proti neustálému obtěžování ze strany policie si postavil vlastní „hrad“. Jarda původně bydlel ve stanu, poblíž jednoho pražského mostu a policie ho pokutovala za zákaz stanování. Jarda se jednou zeptal, zda bude pokutován, když si na místě postaví vlastní hrad. Policista s nadsázkou odpověděl, ať si postaví hrad, hlavně ať nestanuje. Jarda, vyučený truhlář, skutečně do další návštěvy policie postavil boudu, která vzhledem připomínala hrad. Postupně ji vylepšoval až si neobvyklého příbytku všimly noviny i televize a policie přestala pana Jardu obtěžovat.

Viz Např.: (Kdolíček TV nova)

5.2.3. Zdroje obživy

I zdroj obživy je součástí domova a stává se součástí stereotypu a denního rytmu. Bezdomovci bývají vyřazeni z běžného života a často i z pracovního procesu. Jejich zdroje obživy bývají alternativní a často na pomezí zákona. Platí však, že se většinou nedopouštějí závažné kriminality a naopak, jsou zadrženi častěji než osoby provádějící závažnou trestnou činnost.

5.2.3.1. Žebrání, somrování

Jedním z klasických zdrojů obživy bezdomovců bývá žebrání. Zanedbaný vzhled a zjevná chudoba žebráků často asociuje prototyp bezdomovce. Bruntálová (2001) však upozorňuje, že většina žebráků bezdomovci nejsou. Zatímco bezdomovci jsou lidé širokého spektra, co se týče vzdělání, žebráci mívají většinou jen základní vzdělání. Dle Bruntálové veřejná demonstrace chudoby je velký útok na sebeúctu žebrajících, proto bezdomovci volí častěji vybírání popelnic než žebrání. Velká část žebráků nemá bydlení nebo bydlí v nevyhovujících podmínkách a co se týče velkých částek, které žebráci údajně při žebrání získávají, bývají to spíše legendy. Důležitým poznatkem také je, že žebráci svým způsobem života získané peníze utratí za velmi krátkou dobu.

Základní rozlišení žebráků je na žebráky aktivní nebo pasivní. Sami bezdomovci se rozlišují na žebráky a somráky. Žebráci hrají roli pasivní. Dle Růžičkové (2005) pro žebráky je většinou typická pozice s nataženou rukou, nebo před nimi ležící kelímek či čepice na peníze. Asi jedna třetina žebráků stojí, dvě třetiny sedí nebo klečí, polovina žebráků má, nebo předstírá handicap a třetina má u sebe psa. Žebráci bývají často špinaví, demonstrují svou chudobu, často ukazují své neduhy, aby vzbuzovali lítost. Jde o čitelný postoj, který demonstruje, že žebrající potřebuje pomoc. Taková veřejná demonstrace chudoby působí negativně na sebeúctu a jistým obraným reflexem je, že mnoho žebráků si zakrývá tvář. Nejúspěšnějšími žebráky jsou slepci, žebráci se psy a vozíčkáři. Žebráci s ostatními handicapy jsou úspěšní méně. Pěnkava (2002) rozlišuje žebráky na ty, kteří si přivydělávají k důchodů a ty, kterým žádný důchod nebyl vyměřen a mají problémy se uživit. Dále zmiňuje tzv. žebráky - umělce, kteří k žebrání používají hudební nástroje či jinou produkci a svou aktivitou vytváří přidanou hodnotu. Tito žebráci se nesnaží vytvářet pocity lítosti, ale snaží se prodat svou aktivitu. Dalším typem žebráků jsou žebráci uprchlíci. Tito lidé jsou většinou součástí žebrácké mafie, organizované gangy využívají ženy, které chodí po městě a využívají k vytvoření pocitu lítosti děti, které si mezi sebou půjčují. Zde se třísí kulturní rozdíly. Ve východních zemích je běžné využívat k žebrání děti, u nás by takové matce děti okamžitě odebrala sociální péče. Žebráci experimentátoři nemají žádný pevný styl a žebrat spíše zkouší, než aby tuto aktivitu brali jako profesi. Žebráci obvykle obsadí místo, kudy projde hodně lidí. Jedná se hlavně o centrum města, o historické části města, kde je vyšší koncentrace turistů, o přestupy metra či o velmi frekventované stanice MHD. Vyhláška hl. m. Prahy č. 14/2000 Sb., která zakazuje žebrání v centru města, přesně určila místa, dříve žebráky oblíbená, kde žebrání zakázala. Strategie žebráků se změnila, přesunuli se ke kostelům, nebo začali žebrat ve skupinách, aby jejich hlídka upozornila na příchod policie. Žebrání ve skupině má i jiné výhody, střídání na stráží a v žebrání. Často se proto vyžebraná částka dělí mezi několik lidí.

Aktivní formu žebrání klienti nazývají „somrování“. Na rozdíl od pasivní formy žebrání, která je typická spíše pro starší lidi a alkoholiky, somrování je typické pro lidi mladé. Somrováním je obcházení lidí s historkou a s požadavkem o pár drobných. Běžným pracovištěm jsou dopravní uzly, kde lidé čekají na spoj, občas najdeme somráky u automatu na jízdenky, kde žádají drobné, které dotazovaný již má v ruce, chodí po parku a ptají se lidí na lavičkách. Působíště somráků je tedy širší než žebráků. Oslovují okoljdoucí buď historkou o potřebnosti daru nebo jen obvykle prohlásí „hele nemáte nějaký drobnák“. Jedná se o interakci mezi možným dárcem a žebrákem. Tito lidé nemusí vypadat špatně, záleží na

formě historky. V interakci může dojít na dotaz, na co člověk peníze potřebuje. V odpovědích se jednotliví somráci liší. V okolí nádraží jsou lidé, kteří „shání peníze na jízdenku“, u lékáren jsem se setkal s člověkem, který „potřeboval peníze na poplatek, v centru většinou somráci neskrývají své bezdomovectví a tvrdí, že potřebují peníze na jídlo. Někteří mladí během maturit předstírají, že vybírají na maturitní večírek. Někteří somráci po odhalení přiznají, že jsou narkomani a že je lepší žebrať než krást. Většina odpovědí je jen zástěrkou a s penězi je vždy naloženo jinak. Většina je bohužel investována do alkoholu nebo do drog. Jídlo mohou somrující získat v popelnících, vlakem mohou v případě nouze jet načerno, nebo stopem. Většina žebráků a někteří somráci neodmítají jídlo a tvrdí, že volba tohoto způsobu obživy je lepší, než aby se zabývali kriminální činností.

Některé výmluvy jsou vskutku originální. Jeden pán tvrdí, že má cukrovku, potřebuje každý den sníst 18 řízků a vypít litr tvrdého alkoholu a jelikož má malý důchod musí žebrať. Jeden schizofrenní člověk, mi odpověděl, že jeho šéfová mu zakázala brát si jídlo ale jen čisté peníze, protože musí jíst jen určitá jídla, koupená v supermarketu Albert. Je jisté, že některé žádosti jsou méně úspěšné jiné více a některé somrování hraničí s trestným činem podvodu.

Šilhavá (2008) vnímá žebrání z ekonomického hlediska jako službu. Žebrání je svým způsobem profese, žebrák je většinou sám sobě zaměstnavatelem. Srovnává je s newyorskými taxikáři. Zjistila, že v Praze jsou asi dvě třetiny žebráků a jedna třetina somráků. Zkoumala jakým způsobem žebráci a somráci volí svou pracovní dobu. Většina žebráků jsou „satisficer“, tedy pracují do té doby dokud nezískají předem určenou částku. Jak jsem naznačil, mnoho lidí žebrať za účelem koupě určité drogy. Poté co si vydělá určitou částku, koupí si drogu nebo alkohol a poté co ji spotřebuje, pokračuje v žebrání na další dávku. Tento koloběh pokračuje celý den. Odlišná situace je v prostoru Karlova mostu. Tato lokalita, hojně navštěvovaná turisty, je žebráky tak oblíbená, že zde došlo k vytvoření žebráckého monopolu. Existují zde jistá pravidla, přesně určené hodiny, kdy může který žebrák pracovat. Zdržují se zde „maximizer“, tedy žebráci, kteří pracují určitou dobu, po kterou se snaží vydělat, co nejvíce. Žebráci se zde střídají asi po půl až jedné hodině a taková krátká doba jim stačí k získání slušného výdělku. Nově příchozí žebrák má malou šanci, aby tady mohl působit. Stejná situace je i na Staroměstském náměstí. Tuto lokalitu obsadila jedna velká skupina a nové žebráky do svého prostoru nepouští. Šilhavá také zjis-

tila, že výdělek závisí na době a počasí. Nejlepší čas pro žebrání je večer a slunečný den. Obecně platí, že v zimě chodí méně lidí, ale mají větší soucit. Velké výdělky bývají o svátcích jako jsou vánoce nebo Nový rok. Výše výdělku je různá od 200 až po 2000 Kč, odvislá od náhody, počasí a ročního období.

Dle výzkumu, který byl publikován v Lidových novinách (Matyáš 6.7.2009), lidé dávají žebrákům více v době krize než v době prosperity. Jde o vědomí, že chudoba v době krize není jen otázkou lenosti ale i smůly a že může postihnout každého. Výzkumem bylo také zjištěno, že lidé více dávají milodary svému etniku než cizímu. Milodary fungují jako karma, s vírou, že dobrý skutek bude oplacen. Někteří žebráci nechávají pár drobných v kelímku, aby darující byl obdarován alespoň cinkotem padajících mincí.

Somráci a žebráci se navzájem nemají rádi. Somrování je přitažlivé pro mladé, kteří tvrdí, že aktivním somrováním, alespoň něco dělají a nečekají až jim někdo milostivě něco dá. Jejich výdělek tedy záleží spíše na výřečnosti než na tom, že se člověk ukazuje jako chudák. Žebráci nemají rádi, že somráci svým přístupem otravují lidi. Raději nechávají na každém, aby se rozhodl zda žebráka obdaruje nebo ne. Jediné jak může žebrák ovlivnit svůj výdělek, je jeho zjev a volba lokality pracovního místa.

5.2.3.2. Vybírání popelnic a sběr surovin

Bezdomovci se však neživí pouze žebráním. Mnoho lidí neunese, že by měli prosit druhého o pomoc. Jejich sebeúcta je malá. Obranou sebeúcty může být skutečnost, že nikdy na tom nebyli tak zle, aby šli žebrat. Pro mnoho bezdomovců se alternativním zdrojem obživy stává to, co ostatní vyhazují jako nepotřebné. Stejně jako u žebrání, první zkušenosti s vybíráním popelnic bezdomovci získávají od svých zkušenějších kolegů. Jde o překonání hranice, kdy člověk je nucen se snížit k tomu, aby do popelnice sáhnul. Jakmile je počáteční stud překonán, bezdomovec chodí v nočních nebo v ranních hodinách vybírat kontejnery. Má proto dva důvody. V noci je klid a nikdo se jeho počínání nediví a dalším důvodem je, že popelnice bývají vyváženy dopoledne, takže v noci a v ranních hodinách jsou plné. V centru města lidé chodí od koše ke koši a nevšímají si okolí. „Fárání či háčkování v popelnicích“, jak nazývají tento způsob hledání obživy sami bezdomovci, bych přirovnal houbaření. Každý má svůj rajón, ve kterém popelnice obchází. Jde o stereotypní záležitost, bezdomovec obejde několik popelnic a svou pouť zakončí buď u výkupu surovin nebo jinde podle toho, na jaký typ odpadu se zaměřuje. Výsledek hledání v popelnicích většinou

záleží na náhodě. Lidé, kteří chodí po popelnicích, se stávají posledním článkem potravinového řetězce, kdy to, co jiní mají za nepotřebné, dávají zpět do oběhu, zužitkují to.

„Žebrat se stydím a krást se bojím, chodím tedy po popelnicích.“ František 52 let

Pěnkava (2002) upozorňuje, že ne všichni, kdo obchází popelnice kvůli obživě, jsou bezdomovci nebo lidé z chudých poměrů. Životní úroveň obyvatelstva zlepšila obsah popelnic. Životní filozofie, která tvrdí, že současná nadbytečná spotřeba plýtvá a produkuje velké množství odpadků, které by měly být ještě spotřebovány, láká k obcházení popelnic podivíny, intelektuály a umělce, kteří využívají odpadky k různým účelům. Ve Spojených státech v současné době existuje hnutí „freeganů“, ekoaktivistů, kteří protestují proti plýtvání jídlem tím, že vybírají popelnice a živí se věcmi, které najdou. (Pelikán 2009) V České republice obcházení popelnic, jako součást obživy, se z velké části týká chudého obyvatelstva. U popelnic můžeme vidět bezdomovce, kteří hledají jídlo pro svou obživu, důchodce, kteří zde nacházejí stravu pro své miláčky a další využitelný odpad jako přivýdělek k důchodu, nebo ty, kteří co naleznou zpeněží.

Nejzákladnější potřebou je jídlo. Bezdomovci, kteří nemají žádný příjem, brzy musí najít způsob jak sehnat alespoň nejzákladnější stravu. Jídlo se dá sehnat v koších u stánků s občerstvením v centru Prahy, kam zákazníci dávají nedojedené jídlo. Oblíbená místa jsou kontejnery, kam obchodní řetězce vyhadzují potraviny, které prošly záruční lhůtou. Někteří bezdomovci již vědí, kdy a kde se potraviny do kontejnerů vyhadzují a jsou na místě dříve, než konkurence. V českých zemích je oblíbená síť prodejen Albert, která své kontejnery nezamyká. Dalšími zdroji jídla mohou být klasické popelnice v obytných částech. Oblíbená jsou městská sídliště, kde je větší koncentrace lidí a odpadky se soustředí na jedno místo.

Někteří bezdomovci se živí jen popsaným způsobem a odmítají jídlo poskytované charitou nebo od kolemjdoucích. Jiní bezdomovci zase předpokládají, že jim někdo jídlo koupí, budou-li dostatečně vypadat hladově a vybírat koše. Setkal jsem se ale spíše s lidmi, kteří byli hrdí na svou nezávislost i na to, co všechno dokážou v popelnicích nalézt. Jídlo rozdávané na ulici má funkci kontaktní a slouží k navozování důvěry mezi pracovníkem a klientem. Důvěra k organizacím starajícím se o bezdomovce může být narušena, jídlo podávané charitou berou tito klienti jako nepotřebné a nechtějí se přizpůsobit údajným pravidlům, které by museli pro získání jídla podstoupit. Volí raději svobodu a jídlo si obstarávají jinak.

Jeden bezdomovec, který se nějaký čas pohyboval po USA, mi vyprávěl, že se dozvěděl o pizzerii, která vyhazuje pizzy, které si někdo objedná a donáškové službě se je nedaří doručit. Zavolal, vymyslel si adresu na které nikdo nepřebýval, pak už jen počkal před pizzerií než se poslíček vrátí s pizzou a odhodí ji od koše. Liboval si, jak zadarmo získával teplou, netknutou pizzu.

Odmítání jídla od charity může být známkou hrdosti, špatné zkušenosti nebo jistě paranoii duševně nemocné osoby. S jedním, patrně schizofrenním klientem, se nám nedařilo navázat kontakt. Vždy jsme ho našli v centru města u stánků, jak vybírá jídlo z koše. Naše jídlo odmítal a jedl jen to z koše. Dali jsme mu balíček s jídlem do koše o kterém jsme věděli, že vybírá. Při následujícím setkání si již balíček od nás vzal, protože byl zabalen ve stejném obalu jako balíček zanechaný v koši. Kontakt byl navázán a později se mohla rozvinout i sociální práce.

V popelnicích se nemusí najít pouze jídlo a také bezdomovec ke svému životu nepotřebuje jen jídlo. Leckteré věci nalezené v popelnici se dají zpeněžit nebo jinak využít. Nejvíce bezdomovci využívají nalezené oblečení, deky, nádobí a nebo nábytek ke zvelebení svých příbytků. Je až obdivuhodné, co vše lze najít v popelnicích. Občas se s tím bezdomovci pochlubí. Ve čtvrtích, kde bydlí bohatší obyvatelstvo, lze najít značkové, sotva obnošené věci, funkční elektroniku, nádobí a jiné věci, které se dají prodat dál v bazarech, nebo na bleším trhu. Takové popelnice bezdomovci nazývají stylově „klondajk“ (pouze místní označení). Někteří „fárači“ či „háčkaři“ již vědí, kdy a kde jsou přistaveny kontejnery k likvidaci objemnějšího odpadu, většinou jednou týdně a pravidelně k nim docházejí. Některé věci z kontejneru prodají na bleším trhu, ve starožitnictví, do sběrných surovin, jiné věci využijí pro sebe. Mezi bezdomovci lze nalézt specialisty na jistý druh odpadu. Lidé, kteří se živí vybíráním popelnic, většinou mají zjištěno, kde se co dá sehnat a také kde se co dá prodat. Vydělat si obcházením popelnic však je velká námaha a otázka štěstí. Člověk musí obejít někdy několik kilometrů, než najde něco, co se dá využít.

Místem, kam se sjíždí každou sobotu obchodníci všeho druhu jsou bleší trhy, u nás celkem již okrajová záležitost. V Praze se jedná o bleší trh u Kolbenovy ulice. Sem může přijet každý a prodávat skoro cokoli. Někteří bezdomovci, kteří sem chodí, přinesou to co

za celý týden našli a prodávají vskutku zajímavé věci a starožitnosti, často pod cenou. (Viz <http://www.blesitrhy.cz/>)

Zvláštním druhem sběračů jsou lidé, kteří se živí sběrem surovin. Těmito surovinami jsou papír, měď, železo, slitiny, vratné láhve, ale i autobaterie a jiné věci. Velmi oblíbená je měď, která je nejvíce ceněna. Ceny se mění dle aktuální potřeby, ale měď byla vždy nejdražší kov. Měď se hlavně používá jako vodič do kabelů. Sběrny surovin odmítají brát kov, který je znehodnocen gumou či něčím jiným. Na zbavení gumy bezdomovci používají dvě metody. Jednou je „svlíkání“. Je to pracné a pomalé stahování gumy nožem kabel po kabelu. Jiná metoda je „vypalování“, guma kolem drátu se prostě spálí. V městské zeleni můžeme vidět mnoho malých nelegálních ohnišť, kde dochází ke spalování gumy z nasbíraných kabelů. Tato metoda je o mnoho rychlejší, ale sběrné suroviny za takto získaný materiál dávají jen polovinu ceny. I přes tuto nevýhodu se metoda vypalování vyplatí. Bezdomovci nachází kabely v opuštěných stavbách, továrnách a opuštěných domech, ale bohužel se objevují i kabely ukradené ze staveb, a objevují se zprávy o zničených semaforech, z nichž byly vytrhány kabely, ale tyto zprávy jsou mnohdy jen pomluvy, které se o bezdomovcích úmyslně rozšiřují. Železo a jiné slitiny nejsou tak hodnoceny, ale jsou snáze k sehnání, prakticky všude. Papír je nejlevnější. Sběrači, kteří se specializují na papír, obcházejí obchody, kontejnery s papírem a bývalo zvykem, že tito sběrači brávali celá plata volně dostupných novin do té doby, než je začali rozdávat kameloti. Jedním z triků jak zvýšit výdělek je vylít na papír vodu, papír je pak těžší. V opuštěných továrnách a po kontejnerech se můžeme setkat lidmi, kteří hledají nějaké kovy nebo jiné suroviny a se svým vozíčkem se sjíždějí k sběrným surovinám. Sběrné suroviny se stávají místem setkávání bezdomovců sběračů v okrajových částech Prahy.

V rámci změn územního plánu v jedné pražské části byl zrušen komplex továren, který čekal na demoliční výměr. Brzy si bohatství v podobě nevyužitého kovu všimli sběrači surovin. Majitel je nechal továrnu přímo rozebrat. Pro něj by demolice a odvoz sutí znamenalo velkou investici. Bezdomovci i ostatní sběrači rozebírali továrnu, až po několika měsících zbyly jen obvodové zdi. Lidé, kteří zde pracovali, si přišli až na 5000 Kč za den. Tato situace byla skutečně výjimečná, jezdili sem lidé s cirkulárkou a odváželi si železo autem. Během pár měsíců tovární haly zmizely, železo bylo rozprodáno a majitel ušetřil za demolici.

Bruntálová (2001) poukazovala, že jeden čas bylo populární sbírání použitých telefonních karet, které se vykupovali kus za 10 Kč. Vývojem mobilů přestaly být telefonní karty populární. Jeden klient zjistil, kam zloději schovávají doklady, poté co z peněženky vyberou peníze. Podle trvalé adresy zjistil, kde okradený bydlí a za vrácení dokladů dostal odměnu.

V rámci boje proti tomuto sběru surovin, který někdy bývá za hranicí ilegality, je požadováno, aby všechny suroviny, které jsou odevzdány do sběrného dvora měly prokázaný původ. Bylo totiž zjištěno, že sběrné dvory vykupovaly i poklopy na kanály, odmontované koleje apod. Sběrem surovin se dá nelegálně vydělat relativně velké množství peněz, což je přitažlivé pro ty, kteří mají exekuce, pro cizince, pro osoby bez dokladů totožnosti, tedy pro lidi s překážkou pro zařazení do legálního pracovního poměru. Přes relativně velký výdělek tito sběrači neplatí zdravotní ani sociální pojištění. Dlouhodobě žít se tímto způsobem je na druhou stranu náročné a tento způsob obživy volí lidé, kteří jsou ohroženi bezdomovectvím.

Někteří lidé obíhají popelnice nejen pro obživu. Mezi bezdomovci jsou „sběratelé“, kteří v místě svého přespávání hromadí odpadky všeho druhu. Jde o způsob zařizování místa přespávání, které se pomalu mění v skladiště. Tito lidé, i ten nejnesmyslnější odpad, pokládají za někdy v budoucnu za užitečný a využitelný. Jejich sběratelská mánie může být a také bývá projevem psychické nemoci. Potřebují si zařídit své bydliště podle svého. Již neví co všechno jejich skladiště obsahuje, mají však pocit, že jim to patří a často bojují proti tomu, aby se svého „majetku“ vzdali. V problém se tento způsob života mění, když si tito „sběratelé“ své odpadky nosí do nocleháren a tím obtěžují spolubydlící.

5.2.3.3. Uživatelé sociálních služeb

Rozvojem sociálních služeb se rozšířil počet lidí, jenž je začali využívat. Zatímco stát pomoc selektivním způsobem rozdává ve formě státní podpory, charitativní organizace rozdávají jídlo i těm, kteří na sociální dávky nedosáhnou. Nízkoprahovost charitativních organizací často čelí obvinění ze zneužívání těchto služeb. Podávání jídla a přístupnost k hygieně používají charitativní organizace jako základní kontaktní prostředek pro navození důvěry a pak následující práci s klienty. Jedna z prvních zásad Armády spásy byla tři ES soap, soup, salvation (mýdlo, polévka, spasení). Tato misijní organizace si hned zpočátku byla vědoma toho, že chce-li změnit život potřebných a radit jim jak dál, je třeba jim dát

nejdříve jídlo a možnost umýt se. Posilnit je a dodat jim sebedůvěru. (Viz.: www.armadaspasy.cz) Pro navození důvěry je důležité, aby nabízené služby byly co nej-přístupnější a nejlépe zadarmo.

Klienti brzy zjistí, kdy a kde je něco zadarmo. Zjišťují, že IKEA rozdává každý čtvrtek ráno kávu, vědí kdy a kde jsou různé promo akce, které koncerty jsou zadarmo (Staroměstské náměstí, Febiofest), kdy a kde se promítají filmy bez placení vstupného (Filmový klub u Pěnkavy, kinematograf bratří Čadíků), kde je Internet zdarma (letišťe či knihovna) a všechny tyto akce a služby využívají. Také samozřejmě využívají ve všech charitativních organizacích nabídku jídla zdarma. Dlouhodobí klienti využívají služeb, dle denní nabídky center. Například ráno si zajdou do K centra na kávu, v poledne si do denního centra Nadeje na jídlo, pak putují do Armády spásy, kde rozdávají polévku, která jim zbyla a v poslední době si přivykli chodit i na stanoviště Mobilní sociální služby. Často si také vybírají jídlo dle toho, jaké jídlo jednotlivá centra nabízí. Rozdávání jídla je jedna z nejpřímějších a zároveň nejvděčnějších služeb bezdomovcům. Během vánoc ale i během roku se objevuje několik organizací, které rozdávají jídlo bezdomovcům, některé pravidelně. Jsou jimi jednotlivé církve či katolické farnosti, které jednou či vícekrát týdně rozdávají jídlo. Anarchistické hnutí FOOD NOT BOOMS svého času, každou neděli dávalo bezdomovcům na Holešovickém nádraží sendviče. Často se stává, že tyto někdy spontánní akce, jsou spíše propagandou jistých idejí, než systematická pomoc bezdomovcům. Tuto nabízejí denní centra charitativních organizací.

Sociální systém státu má být pojistkou před upadnutím jedince do extrémní chudoby. Žádný sociální systém není dokonalý a má své nedostatky. Regulace v sociálním státu má zaručit, aby sociální dávky se dostaly do rukou potřebným a ochránily veřejné finance před zneužitím. Tato regulace nikdy nebude optimálně účinná. V současné době se spíše mluví o zneužívání sociálních dávek či o závislosti na sociálních dávkách. Nutno říct, že většina bezdomovců na sociální dávky nedosáhne a dosáhnou-li, vypočítaná částka je velmi nízká díky dlouhodobé nezaměstnanosti a nemůže stačit k přežití. Většinou se jedná o životní minimum 2000,- Kč. Řada klientů má vyměřené exekuce, které se jim strhávají z platu či důchodu. Mnoho bezdomovců se dostalo na ulici, protože propadli sociálním sítím, regulace sociální pomoci byla pro ně příliš přísná, nebo se o možnosti pomoci nezajímali. Svou roli hraje i hrdost, jedinec doufá, že situaci zvládne sám bez pomoci úřadů.

Většina bezdomovců ani netuší, na co mají a na co nemají nárok. Jejich krize není jen finanční, ale osobní. Na zajištění nemyslí. Horizont jejich myšlení se přesouvá do přítomnosti, nemyslí na budoucnost, což je typické pro všechny sociálně patologické jedince.

Většina bezdomovců nedomýšlí, že důchod na nějž by ve stáří mohli mít nárok, se bude vypočítávat z výše legálních příjmů, případně ze sociálního pojištění, které během života zaplatí. Mnoho lidí neví, že se svým handicapem by mělo nárok na invalidní důchod, přičemž právě jejich postižení je často důvod, proč nemohou najít práci. I výše invalidního důchodu je odvislá od počtu odpracovaných let do doby, kdy nárok na invalidní důchod vznikl. Mnozí nemyslí na budoucnosti s argumentací, že se důchodu nedožijí. Chyba není jen na straně sociální sítě, ale na samotných bezdomovcích. Úředníci často dělají jen to co musí a klientovi nepomohou se zorientovat. Špatné zkušenosti a neporozumění ze strany úřadů bezdomovce mate a žijí v domnění, že na sociální dávky nemají nárok. Někteří bezdomovci cítí k úřadům velkou antipatii a odmítají jakoukoliv spolupráci, někdy i kontakt s úřady. Nejsou to vždy lidé žijící v rozporu se zákonem, či lidé asociální, kteří mají špatné zkušenosti z jednání na úřadech. Bezdomovci, kteří mají dost času k vysedávání na střežisku pro bezdomovce nebo na lavičce v parku, nejsou ochotni čekat na úřadu práce. Čekání na úřadech nepřináší výsledek v přítomném čase. Bezdomovec, který se dostaví na úřad, přichází s vysokými nároky a myslí, že úřad je tu od toho, aby jeho nároky splnil. Když se to nestane, bezdomovec odchází s tím, že byl okraden o čas i o peníze, které mu úřad mu měl dát.

Pokud je bezdomovci důchod nebo sociální dávka přiznána, často stává se majetkem více osob než oprávněného jedince. Dívky nebo ženy pobírající invalidní důchod, bývají často využívány svými partnery jako zdroj financí. Podobně funguje i vztah mezi dvěma bezdomovci. Pokud bezdomovec, který pobírá důchod, žije ve skupině stává se jeho důchod společným vlastnictvím a často měsíční důchod je utracen během několika dní. Ekonomické chování skupiny bezdomovců přirovnává Steiner (2004) k ekonomickému chování Rómů. Chudé skupiny vyloučené z většinové společnosti mívají převážně společné vlastnictví, což znamená, že jakákoliv částka je ihned rozebrána. Vlastník peněz musí buď své vlastnictví tajit nebo rozdat. Sociální tlak by mu nedovolil si peníze nechávat pro sebe. Pokud jedinec si schová peníze pro sebe, je mu vyčítáno, že se nerozdělil, že mu jeho spolunocležníci taky něco darovali nebo pro něj něco udělali. Altruismus mezi bezdomovci je často chápán jako závazek do té doby, dokud obdarovaný bude něco mít, pak je často dobrovolná pomoc vyžadována zpět.

Jistota je často něco, co je cennější než dobrý výdělek. Jedna bezdomovkyně, pobírající nízký důchod, odmítala relativně dobrou práci z obavy, že by mohla o důchod přijít. Někteří invalidní důchodci odmítají si přivydělat s tím, že musí vypadat nemocně, aby jim

zdravotní komise důchod neodebrala. Jistota důchodu, je více než dobrá pracovní příležitost.

Na druhou stranu úřad a neziskové organizace navštěvují často stále stejní lidé a snaží se vydobýt z úřadů nebo z pomáhajících organizací maximum. Často se v neoficiálních kruzích mluví o těchto o „zneužívačích“. Tento termín používají pravicoví extremisté, ale mnohdy je používán i sociálními pracovníky jako nálepka „problémového“ klienta (Musil 2009). Problémem je, že pojem „zneužívač“ sociálních dávek není definován a někdy funguje k odstrašování před jakoukoliv charitativní pomocí. Někteří klienti zahlcují sociální pracovníky svými návštěvami a znemožňují jim se věnovat klientům, kteří to opravdu potřebují. Před těmito klienty neexistuje řádná obrana a rádi zkouší trpělivost pracovníků charity. Naučí se jméno pracovníka, od kterého by mohli něco získat a všude se na něj odvolávají. Jsou ochotni kdekoliv a na kohokoliv trpělivě čekat. Jejich požadavky jsou vždy akutní, mnohdy vyhrožují sebevraždou nebo jinou nenadálou špatnou událostí. Rádi zkouší uplatnit své požadavky u více pracovníků zároveň a nejdříve si oblíbí ty, kteří je ještě neznají, protože jsou v práci noví. Tito pracovníci mají pocit, že klientovi skutečně pomáhají a klient je spokojen, že se mu někdo věnuje. Pokud pracovník s klientem dojde do fáze, že by se klientova situace mohla někam posunout, klient práci pracovníka bojkotuje. Pro popis takových klientů se dobře hodí pojem „syndrom ústavní závislosti“ (Musil 2000) Tento syndrom je pozorovatelný u lidí, kteří se vrací z dlouhodobější ústavní výchovy, z vězení, nebo ze služby v armádě. Lidé navyklí na určitý režim nejsou schopni se o sebe postarat. Jsou ve svobodném světě bezradní a dělají vše pro to, aby se mohli vrátit do míst, kde se cítili bezpečně. Bezdomovci, kteří tímto syndromem trpí, proto častěji vyhledávají přítomnost pomáhajících pracovníků a úředníků i když vědí, že od nich nezískají to, co požadují a přestože se odmítají vzdát způsobu života, který zapříčiňuje jejich situaci, a tím svou situaci neřeší. Právě přítomnost pomáhajících pracovníků jim zaručuje pocit bezpečí a vědomí, že se o ně někdo stará. Těchto bezdomovců tzv. „problémových klientů“ je menšina, ale pracovníkům v pomáhajících profesích zaberou mnoho času.

Ze stran „problémových“ klientů jsme často svědky manipulace. Ta však je společná pro většinu klientů charitativních organizací. Většina sociálních služeb pro bezdomovce v České republice je orientována na změnu. Klienti, kteří jsou hodnoceni jako motivovaní, mají jisté výhody, pročež jsou nuceni o své motivaci lhát, aby výhody získali. Mají vymyšlené historky, které sociálním pracovníkům předkládají a o nichž se domnívají, že budou

věrohodné a účinné. Několikrát jsem se setkal se smyšlenými historkami o smrti příbuzných, s požadavkem klienta, abychom jej poslali na „fiktivní pohřeb“. Pokaždé, když klient nedorazí na smlouvanou schůzku, vymluví se, že musel pracovat, protože ví, že sociální pracovník rád slyší, že klient do práce chodí. Často si vymýšlejí různá soudní jednání, různé povinnosti na úřadu či dokonce zdravotní diagnózu, aby sociálnímu pracovníkovi mohli zodpovědět na všechny otázky. Například dívky, které jsou těhotné, mají ve středisku jiný režim než ostatní ženy. Dívky tedy předstírají těhotenství, aby získaly jisté výhody. Tato lež má jednu nevýhodu, je dlouhodobě neudržitelná. Dívky po několika měsících přijdou s historkou, že potratily, což je další důvod k poskytnutí dalších výhod..

Jiný způsob manipulace, ale méně účinný je pracovníka přesvědčovat nebo ukřičet. Rómové se často odvolávají na rasismus, někteří se dovolávají svých údajných známostí na radnici, či ve vedení organizace, jiní vyhrožují novináři, tvrdí, že necháváme lidi umřít na ulici. Jeden bývalý soudce, alkoholik vyhrožoval soudem a vězením. Manipulace s úřady a různými organizacemi je ovšem běžný způsob jednání i v běžné populaci. Pro bezdomovce se však manipulace s okolím stává jedním ze způsobů přežití. Pro pracovníka v pomáhající profesi není úkolem klienta přistihnout při lži nebo manipulaci. Bezdomovci je při prvním kontaktu třeba věřit i když historka zní nepravděpodobně. V případě prolomení lži je mu třeba vysvětlit, že je v jeho zájmu mluvit pravdu, že v důsledku lež ubližuje více jemu než pomáhajícímu pracovníku, který je stejně na lži od klientů zvyklý.

5.2.3.4. Práce a brigády

Pro bezdomovce je velmi těžké sehnat práci, pokud nějakou seženou, bývá málo placená a bezdomovec si práci většinou neudrží. Ztráta domova je spojena často se ztrátou práce. Existuje mnoho faktorů, které bezdomovce diskriminuje už při žádosti o práci. Ztracené doklady, rejstřík trestů, nedostatečná kvalifikace, ale celkový status bezdomovce, jeho aspekty, jako vzhled, nestálost bydlení a v neposlední v řadě pověst, kterou bezdomovci jako pracovníci mají. Mnoho zaměstnavatelů má negativní zkušenosti s bezdomovci, nejsou spolehlivými pracovníky, do práce nedochází. Způsob života na ulici nekoresponduje s pravidelným pracovním režimem. Život na ulici se soustředí na přítomnost, musí se adaptovat na měnící se vnější podmínky a nehledí na dlouhodobější horizont. Bezdomovci nemohou na sebe většinou dát zaměstnavateli kontakt. Před pár lety se objevila fotografie žebrajícího bezdomovce s mobilním telefonem u ucha. Považovalo se za paradox, že žebřák si může dovolit mobil. V současné době se mobilní telefon stal samozřejmostí a po-

dobný obraz již tolik udivených reakcí nevyvolá. Pro bezdomovce, který chce pracovat, je mobilní telefon nezbytný pro kontakt na zaměstnavatele. Bezdomovci ovšem často telefony ztrácejí. Hledají také možnost práce na internetu, používají mailovou korespondenci, aby se se zaměstnavatelem domluvili. Jiní bezdomovci chodí od stavby ke stavbě a ptají se na práci osobně. Pracovní agentury jsou většinou určeny pro studenty, ale přijímají také jiné klienty. Mnoho z nich jsou lidé bez domova.

Praha je známá svou malou nezaměstnaností. Mnoho klientů tvrdí, že práce se dá sehnat pokud člověk skutečně chce. Bezdomovci však mívají přehnané nároky na pracovní místo. Často požadavek práce spojují s ubytováním a požadují aby jim byly vypláceny zálohy. Nemohou čekat celý měsíc než dostanou výplatu. Potřebují peníze každý den. Někteří bezdomovci nejsou schopni těžké manuální práce a na jinou práci nemají kvalifikaci. Setkal jsem se s tím, že pro bezdomovce nabízený plat byl malou odměnou. Neustále věří, že takový plat si takový nezaslouží, mají přehnané představy o svých možnostech a schopnostech a neustále čekají na svou práci snů, která nepřichází. Tyto silácké řeči jsou zase jednou z psychologických obran, které bezdomovci a dlouhodobě nezaměstnaní mají. Ve skutečnosti mají obavy ze zklamání a překonání bariér, které by vedly k solidní práci, se jim zdá větší námaha, než setrvat v dosavadním způsobu života.

„Nebudu pracovat za 12 000 Kč měsíčně, když si vyžebraám víc.“ František 52 let

Musím konstatovat, že mnoho bezdomovců chodí skutečně pracovat. Bezdomovci však jsou na trhu práce zneužíváni a zaměstnavatel ví, že jsou zranitelní. Někteří bezdomovci chápou nalezení práce jako příležitost k obratu, jsou ke svému zaměstnavateli loajální, odmítají hledat jinou lepší práci a zaměstnavatel si je dokáže finančně i psychicky připoutat. Některé praktiky zaměstnavatelů jsou vskutku mafiánské. Právě do těchto praktik zapadají bezdomovci, lidé osamělí, lidé bez zázemí. Nejčastější problém vystává hlavně u lidí pracujících tzv. „na černo“. Do míst, kde se schází bezdomovci, často je to v blízkosti středisek pro bezdomovce (Armáda spásy, Naděje, loď Hermes), jezdí každý den lidé, kteří verbují do práce přímo na ulici. S těmito lidmi jsou většinou špatné zkušenosti. Tito „verbíři“ se soustředí na slabší jedince. Práce „na černo“, tj. práce bez pracovní smlouvy, bez placení daní a zdravotního sociálního pojištění, bývá domluvena na čestné slovo, pracovníci pracují, ale často dostávají pouze zálohy a již žádný doplatek. Zaměstnavatelé si od zaměstnanců vezmou doklady a při dotazech na plat oddalují datum výplaty. Čím déle bezdomovec pracuje, tím více je mu zaměstnavatel dlužný. Bezdomovec zůstává na

pracovišti v naději, že svou výplatu uvidí. Má strach, že když zaměstnavatele opustí, neuvidí nejen peníze, ale ani doklady. Mnohdy „verbíří“ verbují lidi bez zázemí právě proto, že se nemohou bránit. Bezdomovci často padají do této pasti, právě proto, že se nabízí spolu s prací také ubytování a vyplácení malých záloh. Práce „na černo“ bývá taky jedinou možností přivýdělků lidí, kteří mají exekuce a nebo popř. Slováků a jiných zahraničních dělníků, kteří nemají potřebné doklady, aby si mohli najít práci na smlouvu. Trh s nelegální prací je rozsáhlý a týká se stavebního průmyslu, výrobního průmyslu, ale i služeb jako je ostraha, nebo třeba práce v cirkusech.

Znám případy, které by se daly nazvat novodobým otrokářstvím. Jeden starý pán pracoval u cirkusu pouze za stravenku denně dva roky. Nakonec mu ani nevadilo, že takto přežívá. Měl teplou postel a nějaké jídlo. Spokojil se s málem.

Jeden Slovák dostal povoleno bydlet v rozpadlém domě s tím, že si nájem odpracuje. Množství práce na objektu, kde bezdomovec bydlel, se postupně nadvyšovala až na 8 hodin denně. Paradox byl v tom, že onen bezdomovec byl přesto majiteli vděčný a neuvědomoval si, že jeho práce na objektu několikanásobně předčí možný nájem.

Na lodi Hermes, v největší pražské noclehárně, se objevila nabídka práce v Plzni. Tato nabídka byla oficiálně nabízena personálem, nakonec se přihlásilo 60 lidí a v novinách se psalo, že se sehnalo pracovní místo pro 60 bezdomovců. Lidé, kteří do Plzně odjeli, se postupně vraceli na loď a do Prahy. Zaměstnavatel neplatil.

Je samozřejmě několik málo bezdomovců, kteří si dokáží sehnat a i udržet práci na trvalý pracovní poměr. Ovšem nikdo z bezdomovců, kteří pracují, si nedokáže ušetřit peníze, aby se posunuli k vlastnímu bydlení nebo k nájmu. Je těžké si vydělat a ušetřit větší množství peněz, pokud člověk žije na ulici. Jedinec na ulici s větší částkou peněz se stává lehkou a lákavou příležitostí pro zloděje. Plat bezdomovců s trvalou prací bývá malý, sotva s ním přežijí. Jejich výdaje jsou velké třeba z důvodu závislosti, nebo dluhů, brzy po výplatě jsou opět bez peněz. Bezdomovectvím jsou ohroženi hlavně lidé z manuálně pracující třídy. Jsou jimi dělníci, kteří se stěhují z místa na místo dle toho, kde je zrovna práce. Neustálý pohyb z místa na místo znemožňuje těmto lidem vytvořit si a udržet si rodinný život. Pokud práci ztratí, není nikdo, kdo by jim poskytl zázemí pro období krize. Stávají se tedy bezdomovci do té doby, než seženou práci další.

Velmi oblíbenou prací mezi bezdomovci je hlídání obchodů, staveb, bank a různých objektů. Agentury, které ostrahu objektů zprostředkují, nemají většinou žádné požadavky

pro vykonávání funkce. Zaměstnávají většinou lidi bez jakékoliv kvalifikace, bez čistého rejstříku trestu a lidi, kteří jsou ochotni pracovat v noci, případně 24 hodin denně. Agentury většinou zaměstnávají tyto pracovníky jen na tři měsíce a propouštějí je před koncem zkušební doby. Některé agentury mají několik náhradníků, kteří jsou ochotni kdykoliv nastoupit. Některí zaměstnanci pracují až několik dní v celku, bývají tak více v práci než doma. Výdělek v hlídacích agenturách je však velmi malý.

Jednou ze snah sociálních služeb je dát bezdomovcům práci. Původní myšlenka při zakládání charitativních organizací byla zaměstnat samotné klienty v chodu organizace na pozici kuchařů, údržbářů, nebo uklízečů a směřovat některé organizace do svépomocného systému. Skutečně někdy bývají zaměstnavatelem bezdomovců samotné charitativní organizace. Klienti organizací, kteří se stávají zaměstnanci, nemají tak přísný režim a často se jim odpouští více, než druhým zaměstnancům. Dle mého názoru charitativní organizace nevědí jak pomoci klientovi, který začne pro ně pracovat, jak ho učinit nezávislým na domovské organizaci. Klient přestane dodržovat základní pravidla pracovního poměru a organizace se bude muset s ním nechtěně rozloučit, nebo zůstává zaměstnancem na dlouhou, několikaletou dobu, bez kariérního postupu, bez toho aby přijal odpovědnost sám za sebe a spokojí se s podřadnou ale jistou pracovní pozicí, kterou vykonává s pečlivostí. Riziko návratu k bezdomovskému způsobu života je velké a návrat by byl bolestný jak pro klienta tak pro organizaci. Toto riziko nechce podstoupit klient a možná ještě méně organizace. Je nepochybné, že jsou lidé a vždy budou, kteří svou pracovní kariéru neřeší a ani není pro ně důležité jaký výdělek mají. Jejich největší hodnotou bývá jistota. Raději zůstávají na místě, které jim nevyhovuje, než aby šli do rizika nové práce, kde to neznají a neví, jak by novou práci zvládali.

Mezi takové zaměstnavatele patří organizace Nový prostor původně časopis Patron. Tato organizace přišla se zajímavou myšlenkou založit časopis, který budou prodávat bezdomovci a lidé v sociální nouzi. A stalo se tak. Klienti si mohli koupit časopis za polovinu prodejní ceny. Polovina z prodeje časopisu zůstávala samotnému prodejci. Prodej časopisu je nízkoprahový projekt. Prakticky každý může přijít, zaregistrovat se, koupit si časopis, jít na určené místo a tam prodávat. Tento systém brzy začali zneužívat tzv. „černí prodejci“, kteří nebyli registrovaní, nerespektovali prodejní řád a tímto způsobem si přivydělávali. Pravidelně jsem potkával mladíka mezi Národním muzeem a Hlavním nádražím, který vždy nosil pouze jeden výtisk časopisu, tvrdil že je prodejce a že potřebuje peníze na koupi dalších výtisků. Nikdy žádný časopis neprodal, přesto historka zabírala. Další pro-

dejce, relativně schopný člověk, vydělával na prodeji velké částky, odmítal jinou práci, kvůli tomu, že měl exekuce a při prodeji časopisu mu nehrozilo obstarání platu. Dle některých zaměstnanců si někteří prodejci jezdili pro časopisy taxíkem. Prodej těchto časopisů se stal tak trochu oficiálním druhem žebroty, pro klienty druhem práce a pro některé životním posláním. Přes změny v křesle šéfredaktora i témat časopisů a vedení organizace, někteří prodejci se stali stálicemi Nového prostoru a dokonce stálicemi některých stanic metra. Prodejci Nového prostoru prodávají časopis již desátým rokem a nikam se ve své finanční situaci neposunuli, oproti jednomu prodejci na jedné stanici metra. Dle mého názoru, je třeba tuto skvělou ideu podložit i péčí o klienty, připravit je opustit Nový prostor. Povolání kamelota není ideální povolání pro všechny, přestože Nový prostor může prodávat každý. Někteří kameloti stojí celé hodiny i dny a neprodají nic a někteří si vydělají za měsíc i dvacet tisíc. Záleží na lokalitě a také na známosti, kterou si prodejce vybuduje. Přes tyto výhrady, prodejci dostávají novou důstojnost, nový směr směřování, dostávají se do kontaktů s běžnými lidmi a učí se mezilidské komunikaci. Program hodnotím jako jeden z nejzajímavějších programů starajících se o bezdomovce.

5.2.3.5. Kriminalita a nelegální činnost

Bezdomovci jsou součástí pouliční kultury. Součástí této kultury jsou také lidé, kteří se živí drobnou kriminální činností. Mezi bezdomovce se dostanou lidé, kteří utíkají před zákonem. Mnozí bezdomovci jsou recidivisté a lidé, kteří vyšli z vězení. Bohužel služby pro propuštěné vězně nejsou dostatečné, vězni se dostávají na ulici a v páchání trestné činnosti pokračují. Mnozí z těchto lidí se setkávají v pouličních gangách, jejichž zájmy sahají od drog, přes krádeže až po prostituci. Bezdomovci se často stávají obětí ale i členy těchto kriminálních skupin. Pouliční kriminální činnost se většinou učí. Bezdomovci bývají ve finanční tísní a vidina rychlého a snadného přivýdělku bývá lákavá. Vidí a slyší, že některým pachatelům drobné kriminality její páchání beztrestně prochází a riskují, protože nemají co ztratit. Nejchudší a osoby v největší krizi nejvíce podléhají zakázkám kriminálních gangů a nejméně přemýšlí o důsledcích svých činů. Tito pěšáci jsou pak často obětováni a končí ve vězení. Slouží jako „volavky“, to je návnady pro policii, aby zakryli závažnější kriminální činnost, nebo provádí její nejriskantnější část.

Typickým případem jsou tzv. „bílé koně“. Různí pachatelé majetkových deliktů chodí mezi bezdomovce a nabízejí jim pár stovek za podpis. Bezdomovci v představě snadného

získání několik stovek podepíše jakoukoliv smlouvu. Peníze pak na jejich jméno získá někdo jiný.

Dalšími pastmi bývají tzv. „rychlé půjčky“, které lákají na okamžité předání peněz bez jakýkoliv podmínek. Problém je ve splácení, úroky jsou několikanásobné a mají podobu lichvy. Někteří bezdomovci si půjčují s vědomím, že nikdy půjčku nesplatí a tím naplňují podstatu trestného činu podvodu.

Bezdomovci na ulici dokáží žít relativně levně a nepotřebují se zaplést s podsvětím, pokud netrpí nějakou závislostí. Drogy jsou často příčinou kriminálního chování. Člověk závislý na návykové látce postupně spotřebu zvyšuje a v souvislosti s tím se zvyšuje i potřeba výdělku. Dalšími vlivy je skupina, se kterou bezdomovec setkává. Základní triky a způsoby výdělku jej naučí právě lidé ze skupiny. Peníze, které si „vydělají“, většinou rychle utratí. Nejoblíbenější činností jsou krádeže v obchodech, zvláště mezi mladými bezdomovci. Jde o relativně málo nebezpečnou činnost a dle mínění pachatelů o činnost, která celku nikomu neškodí. Obchody jsou proti krádežím pojištěny a okrást společnost tíží svědomí méně než okradení konkrétního člověka. Způsoby krádeží jsou různé. Někteří alkoholici zajdou do supermarketu a tam mimo pohled kamer vypijí láhev alkoholu a odejdou. Někdy páchají krádeže ve spolupachatelství s ochrankou, jejíž členové jsou jejich známí. Ukradené věci končí na pouličních stáncích nebo ve vietnamských tržnicích. Někdy se bezdomovci uchylují k násilným činům a k loupežím. Není výjimkou, že se okrádají mezi sebou, morální podvědomí těchto lidí je skutečně pokroucené. Peníze, které kriminalitou získají, nešetří. Koloběh peněz u nich je vysoký. Na jejich obhajobu lze říct, že tyto činy páchají spíše ze zoufalství. Málomocný člen pouliční kultury zbohatne díky nelegálně páchaným skutkům. Minimálně se dopouštějí závažnější trestné činnosti majetkového charakteru a to proto, že k páchání takovýchto skutků nemají příležitost ani schopnosti.

Při rozhovorech s klienty, o kterých jsem věděl, že chodí krást do obchodů, jsem si všiml zvláštního druhu obhajoby. Při jakémkoliv jednání, které bylo morálně napadnutelné, poukazovali na jiné, kteří dle jejich názorů dělají mnohem větší zlo. „Neskončil jsem tak, abych dělal to co ten druhý“ znělo z jejich úst. Podobná racionální obhajoba zněla - „každý v mém okolí krade tak já taky“ nebo „vidíte-li člověka jak spí, tak ho okradete. Protože, když to neuděláte vy, udělá to někdo jiný.“

Vidina blízkého výdělků často některé jedince přivádí do sexuálního průmyslu. Mnoho lidí se k prostituci odhodlalo až při krizové situaci. Mladí bezdomovci bývají často v pokušení nechat si platit za sexuální služby. V Americe se mluví o „survival sex“ (Greene 1999) tento výraz popisuje rizikové chování mladých lidí, kteří sex používají jako prostředek obživy. Toto chování zahrnuje nejen klasickou prostituci, ale i placení nájmu za sexuální služby nebo setrvávání ve vztahu sexuálního zneužívání jako ochrana před vyhazením na ulici. Existuje domněnka, že ve skutečnosti je více skrytých bezdomovkyň než těch zjevných. Tyto ženy žijí raději v nerovnoměrném vztahu, kde jsou sexuálně a fyzicky zneužívány, než aby odešly bezprizorně na ulici. Na ulici se žijí také mladí mužští prostituti. V devadesátých letech byla Praha centrem homosexuální prostituce, kterou ovládaly gangy kuplířů. Prostituti byli velmi mladí chlapci, kteří opustili své domovy. Žili s ostatními na ubytovnách a většinu výdělků odevzdávali kuplířům. Pouliční homosexuální prostituce nabývala nebývalých rozměrů. V současné době je situace lepší. Pouliční prostituci provozují často lidé drogově závislí, za nepřilíš vysoké částky, které v poslední době velmi klesly. Dle zdrojů z terénu jde o 250,- až 500,- Kč za službu. Tento pokles cen pouliční prostituce byl patrně příčinou, že se o tuto oblast přestala zajímat mafie a prostituce se přesunula do klubů nebo na internet.

5.2.4. Denní rytmus a trávení volného času

Ztráta práce často znamená mimo jiné změnu ve vnímání času. Čas není smysluplně naplněn, což může mít devastující účinky pro psychiku. Po příchodu na ulici člověk musí řešit uspokojení potřeb, které dříve považoval za samozřejmé. Kromě potřeby spánku ztrácí osoba bez přístřeší soukromí, pravidelnou možnost hygieny, kdykoliv a kdekoliv se jim může stát, že je někdo vyhodí z místa, kde přebývají. S sebou si mohou brát pouze to nejn nutnější a existuje vyšší riziko, že se stanou obětí kriminálního činu. Člověk pohybující se na ulici trpí nedostatkem spánku, denní rytmus a denní režim, na který byl zvyklý, se zcela obrátí. Na jednu stranu je dominantním pocitem nenaplněnost času a nuda, na stranu druhou uspokojování základních potřeb zabere hodně času. V časech, kdy bydlel se mohl osprchovat během deseti minut, nyní může čekat na sprchu až pár hodin (musíme brát v úvahu cestu do místa, kde má možnost se osprchovat a závislost na pravidlech, které sprchu podmiňují). Na ulici není moc možností, kde si odpočinout, či věnovat se soukromým věcem, některé věci, které mohly zaplnit volný čas nejsou možné (například pokojné sledování televize, čtení knih nebo tvorba čehokoliv je komplikované). Život jako by ztratil

řád a hranice. V zájmu jedince je, aby si strukturu denního rytmu znovu vybudoval, jakýkoliv denní řád pomáhá člověku přežít. Život na ulici je bezcílné potulování a každé zastavení je pouze návštěva místa, ze kterého člověka kdokoliv může vykázat. Je třeba dát putování cíl, ale ještě důležitější je vytvořit si nový denní rytmus.

Denní rytmus se orientuje na den nebo na noc. Některým bezdomovcům se zdá noc rizikovější pro přežití než den. Přes den dohání deficit spánku a noci tráví chozením po městě, nebo jízdou tramvají. Někteří mladí bezdomovci tráví noci v klubech a v Nonstoprech. Není to jen proto, že mají rádi noční život, ale je to jedno z míst kde se dá strávit mrazivá noc. Ráno zajdou do některého obchodního centra, do knihovny a nebo do denního centra pomoci, kde prospí den. Lidé na ulici, kteří se orientují na noc, většinou nemají stálé místo brzo ráno. Jsou mezi nimi lidé, chodící po brigádách, po sběru, většinou mají stálé místo ke spaní a často mohou žít na kraji města. Lidé, kteří chodí po sběru, končí své „fárání“ kolem poledne a zbytek dne tráví ve skupině pitím alkoholu. Jinou skupinou jsou lidé, kteří spí na noclehárnách. Ti často řeší problém zákazu vstupu po požití alkoholu. Lidé závislí na alkoholu proto alkohol konzumují v době po opuštění noclehárny, většinou od sedmé hodiny ranní do třetí hodiny odpoledne, aby stihli před příchodem na noclehárnu vystřízlivět. Každý člověk si volí denní režim, dle místa kde žije, dle stylu života, který zvolil a i podle toho s jakými lidmi žije. Není snadné vstávat do práce, pokud bydlí jedinec na squatu, kde popíjení alkoholu dlouho do noci je denním standardem.

Bruntálová (2001) popisuje denní režim bezdomovců jako režim lidí, kteří jsou v neustálém pohybu. Tradiční kolečko je typické po sběrače a „fárače“, kteří obcházejí popelnice. Obejdou určité, většinou osvědčené lokality a skončí u své pravidelné sběrný. Také lidé, kteří chodí „dělat peníze“ tj.: krást do obchodů mají osvědčené trasy, kam chodí pravidelně. Trasy většinou mění dle směny ostražky, vědí již, která je přísnější nebo liberálnější a také mají svá oblíbená místa, kam chodí prodávat ukradené věci. I ti, kteří obcházejí charity, mívají svá kolečka. Dokonce mění trasu dle toho, jaké je menu v té či oné charitě. Bezdomovci, kteří se schází na místě, kde tráví většinu času, volí místo podle toho zda zde mají možnost dostat něco zadarmo, nebo zda je tu něco, co je zajímavá. Na jednom místě setrvávají většinou žebráci nebo somráci. Někteří starší bezdomovci mívají oblíbenou lavičku na níž tráví celý den. Nemusí zde nutně žebrat, ale mohou zde mít místo setkávání. Často se tito lidé stávají relikvií místa, místní obyvatelé o ně svým způsobem pečují a někdy se na takovém místě schází celá skupina. Na okraji Prahy je takovýmto oblíbeným místem větší supermarket. Jedním z míst setkávání se může stát knihovna, kde klienti mohou zadarmo užívat internet, vypůjčit si prezenčně jakoukoliv knížku a číst si. Nízkoprahová cen-

tra, kde někteří lidé tráví čas po celou otvírací dobu, může v lidech vyvolat pocit bezpečí. Orientace na jedno místo často evokuje uspokojení potřeby stálého domova. Lidé, kteří se neustále stěhují z místa na místo, většinou utíkají a mohou také mít v intervalech přesunů nějaký řád. Jsou však lidé, kteří se pohybují bez jakéhokoliv řádu. U těchto lidí lze pozorovat vyšší psychickou labilitu a jsou jimi lidé, kteří jsou nově na ulici, nebo se nikdy s pobytem na ulici nesmířili.

Lidé tráví čas ve skupině, ve dvou nebo o samotě. Trávení volného času ve skupině bývá spojeno s užíváním návykových látek. Zatímco nadužívání drog aplikovaných injekčně, jmenovitě pervitinu a heroinu, spíše izoluje (už i díky složitější aplikaci) nebo se konzumuje v malé společnosti, marihuana a alkohol vybízí ke konzumaci ve větší skupině. Ruský psycholog Vygotsky (2004) se zabýval teorií myšlenky a jazyka. Předpokládal, že vývoj myšlení silně souvisí s mezilidskou interakcí a komunikací tedy i s jazykem. Jedinec, který přemýšlí, jako by mluvil jazykem v duchu sám k sobě. Myšlení je druh vnitřní řeči, kdy jedinec sám napadá vlastní myšlenku stejnými argumenty jako by mluvil s někým druhým. Nově příchozí na ulici se izolují od společnosti a mnoho lidí se po ulici pohybuje samo. U izolovaných bezdomovců lze vyzorovat jak vnitřní řeč klienta se pomalu dere nahoru a klient začíná trpět samomluvou. Nemusí se jednat přímo o psychiatrickou diagnózu, jde jen o substituční uspokojení potřeby lidského kontaktu. Mezi lidmi, kteří se izolují od společnosti, se můžeme setkat s paranoidními bludy, jedinec obviňuje okolí ze své osobní situace, nebo začne hledat ve svém bezdomovectví vyšší smysl, uzavírá se do svého vlastního světa a směřuje k schizofrenickým bludům.

Samuel, mladý bezdomovec, trpí toxickou psychózou, která se projevovala tím, že se neustále díval do zrcadla a mluvil se svým obrazem. Málokdo se pokoušel jej v jeho rozhovorech se zrcadlem přerušit. Jednou při volnočasových aktivitách jsem Samuela vyzval, aby se posadil doprostřed kruhu a ostatní mu řekli, co si o něm myslí. Pozornost, která byla na něj zaměřena, byla uzdravující. Samuelovi se nastavilo skutečné zrcadlo v podobě názorů ostatních. Samuel provedl reflexi s tím, že „zrcadlo ho požívá“ a že se bude snažit do zrcadla nedívat. Po zbytek aktivit se aktivně zúčastnil a do zrcadla se nedíval. Jakmile se na něj soustředila pozornost společnosti samomluva byla potlačena.

Mnoho bezdomovců má společnou věc. Zabývají se více svým okolím než svými vnitřními problémy. Jejich oblíbenou činností jsou různé soudy o čemkoliv. Zatímco své situaci nerozumí, velmi dobře rozumí politice a celému společenskému dění, jako chování

politiků, ekonomické krizi i příčinám přírodních katastrof a nehod. Jejich názory jsou zasaženy do rámce bludů, domněnek a smyšlenek, který dohromady vytváří dokonalý systém sebeobrany. Tito lidé prochází málokdy sebereflexí, protože své názory netřídí a vytváří si někdy skutečně absurdní teorie o řízení světa. Zabývají se také různými negativními vztahy. Dlouho nemohou zapomenout někomu, že ho okradl, nebo nějak podvedl. Návist vůči jedné osobě, silná orientace na okolí jak blízké tak i vzdálené, je zaměstnává natolik, že jim nezbývá čas zabývat se vlastním zklamáním.

Nejoblíbenější postavou azylových domů je pan Václav. Pan Václav má diagnostikovanou schizofrenii. Trpí bludy, je přesvědčen, že je přímým potomkem ruských Romanovců, otcem jednoho z dětí cara Mikuláše I, které přežilo komunistický puč. Současně tvrdí, že Milada Horáková byla jeho teta a komunisté mu zničili rodinu i život, tím že ho zavírali do ústavu. Neustále se soudí o majetek, který údajně vlastnil jeho rod před tím, než jej zabavili komunisté. Žalob podal již několik a jelikož soud na žádnou nereagoval, rozhodl se, že soudy změní. Podal jako první kandidaturu na prezidenta, opatřil si telefonní čísla na různé politiky a píše jim dopis za dopisem. Dospěl k závěru, že parlamentní demokracie nefunguje, protože se nemůže dovolat svého práva na majetek Romanovců, proto se domáhá návratu na trůn, chce se stát králem. Svému záměru věnuje celý volný čas. Pracuje v uklízací firmě, platí si ubytovnu, zbytek času sepisuje žaloby a zkoumá, jak se domoci navrácení svého údajného majetku.

Bezdomovci se uchylují k ideologiím, které souvisí s jejich životním stylem. Mezi mladými je moderní squatting a anarchismus (viz Milada). Přihlášením se k této ideologii spíše maskují osobní selhání nebo odmítnutí role dospělého. Životní styl mladých bezdomovců může souviset s hudebním stylem. Mezi bezdomovci jsou oblíbené styly Hip Hop, Punk, Techno, House. Některé ideologické skupiny se s jistým druhem bezdomovectví ztotožňují. Valeta (2002) poukazuje na nárůst hnutí Somerpunkerů, hlásící absolutní svobodu a heslo „No future“, jejichž styl života je prakticky bezdomovecký. Členové tohoto hnutí žijí na ulici či v neoprávněně obsazených budovách a vydělávají si somrováním. V létě objíždějí hudební festivaly. Hudba stylu Punk vykazuje a žádá určitý styl oblékání a mnohdy zájem o hudbu je pouze okrajový. Otázkou je, zda tito lidé jen nevolí skupinu, která je přijímá a zda s příslušnictvím k těmto skupinám není jen zástupný problém zakrývající chybějící zázemí či drogovou závislost. Mezi mladými bezdomovci byly oblíbené nelegální Techno Párty nebo hudební klub Cross.

Někteří starší bezdomovci své bezdomovectví vnímají jako hledání cesty „ke svému já“. Často je tato cesta lemována náboženskými vlivy a to nejen křesťanskými. Někteří bezdomovci odmítají termín bezdomovci, sami sebe nazývají poustevníky, poutníky nebo proroky. Některé náboženské ideje mohou souviset se schizoidními bludy. Náboženství se ukazuje jako dimenze, kam jedinec může utéct, kde může nalézt motivaci k pokračování nebo ke změně životního stylu. Ať je náboženské vyznání bezdomovce jakékoliv, v každém z nich lze nalézt motivační zdroje ke změně životního stylu. Své bezdomovectví mohou chápat někteří lidé jako askezi a nebo pokání za hříchy, potom je skutečně těžké vést je ke změně životního stylu.

Terénní pracovníci bývají vtahováni do rozhovorů o náboženství či o politice. Bezdomovci stočí směr rozhovoru k vyšším, obecnějším principům, když se téma hovoru přiblíží k intimním místům, o kterých klient nechce mluvit. Přijmout takové rozhovory je nutné, aby klient byl vůbec ochoten se bavit. Při prvních kontaktech s lidmi, kteří se nechtějí bavit o sobě, je dobré hovořit obecně o bezdomovcích, jací jsou a jak lze jim pomoc a přejít postupně k tomu, jakou pomoc by přijal kontaktovaný. Klient nesmí mít pocit, že ho zpovídáme, že navozujeme vztah klient-expert, ale naopak pocit hovoru o zajímavém tématu s rovnocenným partnerem. Například: jeden klient se zabývá východním náboženstvím a nechce se bavit o ničem jiném než o hinduismu. I v rámci rozhovoru na toto téma, lze klientovi sdělit co nabízí středisko a dozvědět se potřebné o jeho životě. Hovory mnohdy trvají hodiny, přesto jsme se dostali k tomu, jak klientovi pomoc.

5.2.5. Bezdomovecký styl v ročních obdobích

Nejtěžší a zároveň neplodnější období pro sociálního pracovníka je podzim a zima, obzvláště období před vánocemi. Jakmile ze stromů spadne listí, nastává bilanční sezóna. Přespávání na ulici již není tak příjemné a na bezdomovce začíná doléhat, že by měl strávit (další) zimu na ulici. U alkoholiků a narkomanů se objevuje snaha léčit se. Někteří vymýšlí do které nemocnice se ukryjí. Jiní zase obnovují vztahy s rodinou, proto aby měli kde přes zimu být. V dobách dřívějších tuláci a bezdomovci páchali přestupky, za které šli do vězení na dobu tří nejstudenějších měsíců v roce. Cizinci, kteří do Čech přijeli za prací, se vrací domů za rodinou. Vzrůstá zájem o vystavení občanských průkazů, které jsou potřebné k noclehům na ubytovně. Dochází k dvojí migraci. Zatímco ti, kteří mají kam jít, odchází před zimou z Prahy tam, kde mohou přežít zimu. Lidé, kteří přežívali mimo velké město

se vrací do měst, kde je větší možnost ubytování i pracovních příležitostí. Oblíbenou zahraniční destinací se stává Španělsko, kde ani v zimě není tak nepříznivé počasí k přespávání na ulici. Pro ty, pro něž žádná z možností nepřipadá v úvahu, je podzim období deprese. Lidé se zamýšlí nad svým životem a deprese dopadají nejčastěji v období před vánocemi. V poslední době se stává, že nástup zimy bývá náhlý a mnoho lidí na ulici zaskočí. Nejvíce lidí umírá na podchlazení při náhlých teplotních propadech. Pro terénního sociálního pracovníka je úkolem postarat se o ty klienty, u kterých existuje riziko, že nástup zimy nepřezijí. Léčebny dlouhodobě nemocných, psychiatrické léčebny, azylové domy nebo ústavy péče se pomalu plní.

Vánoční období je dobou, která na člověka nejvíce doléhá. Nejen tím, že skutečně nastává zima ale i tím, že vánoce na ulici nejvíce připomínají ztrátu rodiny a osamělost dostává hlubší dimenzi. Zajímavý je přístup lidí bez přístřeší k návštěvám u rodinných příslušníků. Někteří návštěvy rodiny odmítají, bojí se jim ukázat, bojí se výčitek, jiní úplně přerušili vztahy s rodinou. Návštěvy rodin o vánocích mohou zhoršit rodinou situaci i vztahy a tak mnohdy rychle končí. Jsou však lidé, kteří pravidelně navštěvují své rodiny, dokonce koupí dárky pro své blízké, prožijí klidné vánoce s rodinou, ale zamlčí, že žijí na ulici. Rodinu opět opustí, aniž by se nejbližší dozvěděli v jaké situaci se nacházejí. Lidé, kteří nikoho nemají, mají sklony k depresím, nebo vánoce raději nijak neřeší. O vánocích se v charitativních organizacích objevuje mnoho dobrovolníků, kteří nabízejí pomoc, nejraději přímý kontakt s klienty. Na centrech pro bezdomovce se podává štědrovečerní večeře pro bezdomovce a nebývá problém nalézt ty, kteří chtějí o vánocích konat dobré skutky. Mezi svátky bývá také velmi plodné období pro žebráky, se kterými v té době soucítí více lidí.

Po vánocích doba změn několik měsíců zůstává stejná. Všechny azylové domy i léčebny jsou naplněny a sami bezdomovci si zvykli na tvrdší podmínky. Buď naleznou způsob jak přežít nebo na čas seženou ubytování u známých nebo v instituci. Vědí kde se mohou ohřát, jak si zatopit, znatelný nápor je na denní centra, obchodní centra, na tramvaje, na letiště. Lidé přespávají pohromadě většinou v jedné místnosti, kde se topí. Jediní, který se pohybuje sám a nemá stálé místo k přespávání, nastalo nejkrizovější období. Bezdomovci se snaží před zimou všelijak ukrýt. Zdržují se i přes den ve svých squatech a na ulici je vidíte málokdy. Pokud teploty klesnou pod mínus deset stupňů, nastává krizové období, na které reagují také služby pro bezdomovce, v Praze ve spolupráci s Magistrátem hlavního města Praha. V zimě 2005/2006 byly vybudovány stany na Letné, v zimě 2008/2009 byla na týdně otevřena denní centra i přes noc a na obou místech mohli klienti přenoco-

vat. I přes otevření center zůstává mnoho bezdomovců, na které se teplé místo nedostane. Jsou však i lidé, kterým tuhé zimy nevadí, spí pod mosty a mráz berou jako sport. Každoročně si zima vyžádá desítky mrtvých bezdomovců.

Jaro kupodivu také způsobuje hodně úmrtí mezi bezdomovci. Jde o lidi, které zima velmi vyčerpává a při životu je drží pouze vůle přežít. Na jaře tato vůle povolí, protože předpokládají, že to nejhorší mají za sebou. Pokud se ochladí tito jedinci nemají již sílu chladu vzdorovat. Ke konci jara lidé opouštějí azylové domy, léčebny a nemocnice. Pravidla, která musí při hospitalizaci, nebo v ubytovnách dodržovat, se zdají nesnesitelná, zvláště po té, kdy přespávání na ulici není zas tak nepříjemné jako když mrzne. Začínají přijíždět sezónní dělníci, kteří na ubytovnách vystřídají bezdomovce. Čím je tepleji, tím méně se projevuje snaha o změnu způsobu života. Na ulicích se začínají objevovat osoby, které odtud zmizely na počátku zimy a o kterých se tvrdilo, že jsou mrtvé. Zjistí se, že byly v nemocnici nebo trávily zimu jinde. Ideální by bylo, kdyby tito lidé plynule přešli do ubytování azylového typu. Navykli si na lůžko, ať už bylo kdekoliv a návrat na ulici prožívají jako velmi krizovou situaci.

Léto je sezóna, kdy žebráci mají největší žně. Je relativně hodně práce a život na ulici je jednoduchý. Je to období, kdy bezdomovci na ulici bezstarostně popíjejí, mladí objíždějí festivaly a užívají si života. Atmosféra teplého léta svádí k pasivitě a k neřešení situace. Město je zaplaveno sezónními dělníky, kteří přijeli za prací a bydlí na ulici, aby ušetřili za ubytování. Lidé bez přístřeší se nemusí starat o to kde budou spát a čím se zahřejí. Riziko léta spočívá v tom, že někteří klienti zanedbávají vředy a rány na nohách, které se v teplém počasí zhoršují a zvyšují riziko amputace. Léto je přitom nejvhodnější období, kdy klient může řešit svou situaci. V létě je lepší pracovní příležitost a ještě dostatek času vyřídit potřebné záležitosti než přijde opět zima. Přesto právě v létě úřady a sociální služby jsou zatíženy nejméně a mají více času se klientovi věnovat.

6. Bezdomovectví v kontextu vývojové psychologie

Dle Janebové (1999) člověk, který se stal bezdomovcem, musel projít krizí, která jej vykořenila ze zaběhnutých zvyků dosavadního způsobu života. Pokud člověk nemá sociální podpornou síť může se propadnout na potenciální dno. V průběhu života existují období,

kdy člověk musí změnit své chování, společnost od něj očekává jistou změnu a nutí jej přijmout konkrétní roli. Levinston (Eysenck 2009) poukazuje ve svých výzkumech na období stability a období změny. Období stability trvá asi 8 let poté následuje období pětileté změny. Jakoukoliv vývojovou změnu lze nazvat krizí a její nezvládnutí může mít vleklé sociální důsledky. Kromě vývojových krizí, lze prožít krizi ze ztráty, ze změny či z nadměrné nebo nedostatečné stimulace. Krize může být bouřlivá ale i zdlouhavá a tichá. (Kastová 2000) Ne každá krize je zlá, naopak krize během života je přirozená a její zvládnutí posouvá člověka ve vývoji, rozvíjí se. Krize přichází v jednotlivých fázích života a každý jedinec na ni reaguje jinak. Je-li nějaká krize nevyřešena, existuje riziko, že další krize bude mít fatálnější následky. Erikson (1999) předpokládal celkově 8 vývojových krizí v průběhu celého života, kdy bojují proti sobě dvě hodnoty, přičemž jedna z nich má pozitivní dopad na další vývoj člověka a druhá negativní.

Ztráta domova a propad na společenské dno je důsledkem nezvládnutí několika, po sobě jdoucích, krizí. Příčiny bezdomovectví jsou jiné u mladých, jiné u dospělých a jiné u starých bezdomovců. Existují také jiné způsoby vyrovnávání se sociální krizí a to v závislosti na kterém vývojovém stupni se jedinec dostane na ulici. Jeden ze způsobů reakce na současnou sociální a osobní krizi jedince je regrese na nižší vývojový stupeň. Dospělý na ulici začne mít sklon k rizikovému chování podobnému chování v adolescenci. Chování bezdomovce bývá ovlivněno věkem a vývojovými mechanismy osobnosti. Předpokládá se, že normální život jedince se vyvíjí dopředu, osobnost se rozvíjí a je platnou součástí společnosti. Rozvoj osobnosti bezdomovce se zastavil a bezdomovec dokonce postupně ztrácí schopnosti, které získal během své profesní kariéry.

6.1. Mladí bezdomovci do 26 let

Relativně největší rozdíl ve stylu života bezdomovců se objevuje mezi nejmladší generací bezdomovců a ostatními. Na rozdíl od starších bezdomovců se u mladých bezdomovců jedná o skupinu, která má největší uniformitu. Orientují se na svou sociální skupinu, na okolí, na zábavu a na přítomnost, podobně jako jiní mladí lidé. Mnohdy nechtějí řešit svoji budoucnost a nejvyšší hodnotou pro mladé bezdomovce je svoboda. V současné době adolescence i dospívání se obecně rozšiřuje dále do dospělosti a má samostatnou psychickou hodnotu samo o sobě. Již to není most mezi dětstvím a dospělostí, ale samostatné období. Adolescence je prostorem pro identifikaci svého já. Dochází oslabení všeobecného morálního žebříčku hodnot, což vede k posílení vlastní autonomie, k jakési „konzumaci

slasti“ a odmítání dlouhodobých závazků. Dochází k rozpadu tradičních hodnot a společenský tlak na mladé lidi přijmout závazky není. (Macek 2003) Ulice se pro některé mladé lidi, u kterých selhalo rodinné zázemí, stává prostorem pro realizaci adolescenčních potřeb.

Jistým romantickým pohledem na adolescenci je teorie, která vidí adolescenci jako období rebelie a vzdoru. Tento pohled byl prezentován psychologem G. S. Hallem, Srangem, či Eriksonem jako generační konflikt, kdy děti se stávají dospělými a dochází k odcizení mezi rodiči a dětmi. Generační konflikt se projevil hlavně v 60. letech minulého století vznikem hnutí Hipies. Z hlediska vývojové psychologie jde o vzpouru proti rodičovské autoritě a snahu vytvořit samostatnou autonomní osobnost. (Marek 2005) Erikson (1999) viděl krizi adolescence v hledání identity. Tato identita nemůže být nalezena, pokud se dítě dostatečně emočně neoprotí od vlivu rodičů a nenajde si svůj vlastní styl života. Psychosociální moratorium je období, ve kterém jedinec odkládá vstup do dospělého života a vytváří si prostor pro hledání identity. Právě pro mladé bezdomovce je typické, že odmítají vstoupit do dospělého života, nebo toho nejsou schopni. Mladí bezdomovci neztrácejí zázemí, které si sami vybudovali. Pouze opouští to, v němž byli vychováváni a které jim nevyhovovalo. Mezigenerační nedorozumění může být posíleno tím, že zatímco mladý člověk svou identitu hledá, jeho rodič prožívá krizi identity středního věku. Dochází tomu, že mladí chtějí stále více autonomie a rodič se snaží ztracenou výchovu napravit. (Vágnerová 2000) Dle Freuda během dospívání dochází k tzv. druhé oidipovské situaci, ve které logickou reakcí na výchovný tlak rodiče na dítě je vzpoura. (Drapela 1998) Nejčastější roztržkou mezi dětmi a rodiči bývá doplnění neúplné rodiny jiným partnerem, mnohdy poslední kapkou a dítě opouští rodinné zázemí i za cenu, že se stane bezdomovcem. České republice bývá vytýkáno, že máme velké množství dětí v dětských domovech. Tyto děti nemají žádné adekvátní bydlení v době, kdy musí opustit dětský domov a jedna třetina z nich končí na ulici. Přesto se dá říct, že větší množství mladých lidí na ulici své rodiny má, ale jsou buď disfunkční, nebo nejsou pro ně dostatečnou podporou. V USA se mladí bezdomovci dělí na „throwaway“ a „runaway“, na ty, kteří buď byli vyhozeni z domu vlastní rodinou, nebo od své rodiny utekli. U nás jsou bezdomovci mladší 18 let spíše výjimkou. Každé dítě do 18 let by mělo být buď v rodinné, nebo v ústavní výchově. 18 rokem věku získává samostatnost a může dělat se svým životem, co chce. Setkáváme se i s tím, že rodiče nejeví zájem o dítě a jeho zmizení nenahlásí. Tyto ztracené děti se mohou po ulici potulovat.

Sami mladí bezdomovci se nechtějí nazývat bezdomovci, ale volí raději slovo squa-teři. Toto slovo je zavádějící, protože squater obsazuje nezákonně cizí pozemek, ne

z důvodů, že nemá kam jít, ale z důvodů ideologických. Mladí bezdomovci se rádi chlubí tím, že jsou na ulici dobrovolně a že je takový život baví. Často mají rodiče, kteří by se chtěli o ně postarat, jenže pak by museli přijmout pravidla, která přijmout nechtějí. Mladí bezdomovci, pokud vůbec komunikují s rodiči, tak mailem nebo SMS, převážně s nimi nekomunikují vůbec. Ve svých dopisech se snaží vyvolat zdání, že někde fungují a žijí vlastní život. Představy rodičů a dětí se liší, děti možnost zázemí ztrácejí a rodiče je odmítají vzít pod jednu střechu. Narušená rodinná konstelace se odchodem dítěte na ulici rozpadá úplně. Rodiče dají přednost partnerovi před vlastním dítětem.

Problémem mladých bezdomovců bývají drogy, u nás nitrožilně užívaný heroin a pervitin. Mnoho dospívajících se stává bezdomovci, poté, co rodiče nejsou schopni tolerovat jejich drogové excesy. Většina z nich okusí drogu teprve, až se ocitne na ulici. Droga, ať pervitin, nebo heroin je na ulici relativně dobře dostupná. Mnoho mladých lidí bere své bezdomovectví jako „dovolenou“, ve které se dopouští velmi rizikového chování. Droga je nejdostupnější útěk před realitou a stereotypem. Opuštění zázemí je stressová událost, která může být zažehnána drogou. Mezi mladými bezdomovci je relativně málo alkoholiků. Je to z toho důvodu, že závislost na alkoholu se tvoří několik let, kdežto u pervitinu pár měsíců a u heroinu několik týdnů. Často dochází k tomu, že mladí lidé se chtějí pouze omámit a nevědí čím. Mladí bezdomovci zkouší i jiné drogy jako je marihuana, toluen, houbičky, subutex a jiné, co pouliční prodej nabízí. Konzumace drog je u mladých bezdomovců společenská záležitost, ale zároveň v případech velké závislosti je spíše od ostatních izoluje. Životní styl bezdomovce- toxikomana je velmi finančně náročný, proto se mladí bezdomovci živí krádežemi v obchodech a sírováním, u silně drogově závislých prostitutí. Peníze, které takto získají, hned utratí a nejsou schopni je ušetřit. Mladí bezdomovci dbají o svůj zevnějšek, oblékají se do značkového oblečení nebo ve stylu aktuální módy jako je Punk nebo Hip Hop. Často se stylizují do role anarchistů, pankáčů, či hiphoperů. Tato stylizace není ortodoxní, spíše demonstruje jejich pouliční životní styl.

Skupina lidí na ulici mladému bezdomovci nahrazuje rodinu. Setkal jsem se ve skupině s oslovením máma, táta, ségra nebo děda, podle toho do jaké role se její členové pasovali. Skupiny bezdomovců se mění a vztahy jsou velmi povrchní a účelové. Přesto mladí bezdomovci do těchto vztahů investují mnoho emocí, které vyvolávají nostalgii a brání k návratu do společnosti. Mezi mladými bezdomovci vznikají i partnerské vztahy, které mohou být relativně pevné. Dva lidé, kteří se poznali na ulici, díky prožitým zážitkům jsou na sobě závislí a zároveň se bojí z ulice dostat, protože by to mohlo znamenat konec jejich vztahu. Erikson (1999) předpokládal, že pokud se nevytvoří identita, není možné vy-

tvořit v člověku správné předpoklady pro vznik intimity. Páry vznikají často účelově, mimo ulici moc nefungují. Pro mladé těhotné ženy a jejich partnery, je těhotenství silnou motivací ke změně života. Málokterý pár, však své úsilí dotáhne do konce, dítě končí v kojeneckém ústavu a později v adopci. Nepřítomnost řádných sociálních vzorů u mladých vede k tomu, že je hledají na ulici. Nemají vzory chování matky ani otce a tak je hledají v někom starším na ulici, kde se nacházejí. Ale i tento vzor zklame.

Po nějaké době dochází ke ztrátě iluze ze života na ulici. Většina mladých bezdomovců se po nějaké době rozhodne sama, že jim tento život nevyhovuje. Mezitím se mohou dostat do pastí, které jim brání vrátit se. Asi nejvážnější hrozbou je infekce hepatitidy C nebo viru HIV. Zatímco vir HIV je běžný u americké bezdomovecké populace, u nás je hlavně hepatitida C velmi rozšířená zvláště mezi mladými bezdomovci. Je to závažná choroba, která končí většinou smrtí. Další pastí se stává drogová závislost. Zde pomáhá pouze naprostá změna prostředí, což je těžké, nemá-li se kam jedinec vrátit. Každý měsíc nabíhá dluh za pojištění a mnohem rychleji za pokuty za jízdu „na černo“. Za pár let na ulici se dluh rozšíří na pár set tisíc. Mladí bezdomovci většinou nedokončí školu a to ani střední. Nemají pak možnost nalézt lepší práci, nehledě na to, že se často dostávají do konfliktu se zákonem a nesou s sebou stigma bývalého vězně.

Úkol sociálního pracovníka je zajistit dobrý vstup mladého bezdomovce do dospělého života. Pokud se snažíme mladým lidem něco vnutit, většinou udělají opak. Dříve nebo později mladí bezdomovci rádi přehodnotí svůj názor a snaží se z ulice dostat. Výhodou pro ně bývá, že nejsou dostatečně stigmatizováni pobytem na ulici, jsou zde relativně krátký čas. Mladý člověk se může vymanit z bezdomovecké epizody, ta může být chápána jako součást hledání svého já. Během bezdomovecké epizody mladých lidí, by sociální pracovník měl minimalizovat rizika, která by bránila vrátit se mladému jedinci do společnosti.

6.2. Bezdomovci v produktivním věku

Období produktivního je relativně dlouhé. Do pětadvaceti let by člověk měl získat veškeré zkušenosti či vzdělání pro počátek profesní kariéry, která končí kolem 60 roku života. Během těchto 35 let se může udát mnoho negativních událostí a osobnostních selhání, které mnohu vyústí v bezdomovectví. Bezdomovectví v tomto věku bývá chápáno jako extrémně negativní důsledek dlouhodobého osobnostního selhání jedince. (Vágnerová 2004) Ne každá osobní krize v tomto věku vyústí v bezdomovectví, ta většinou bývá pro-

vážena dlouhodobou neschopností osobní krizi vyřešit. Bezdomovectví v tomto věku je velmi stigmatizující. Pokud člověk v tomto věku ztrácí zázemí je většinou posuzován, jako slabý člověk nebo nepřiměřeně riskující osoba, která si zavinila své bezdomovectví sama. Samotný bezdomovec prožívá ztrátu zázemí jako neštěstí, ztrátu a často se ocitá na ulici, aniž by si uvědomoval, že mohl svůj osud ovlivnit. Bezdomovec v tomto věku se také mnohem hůře adaptuje na podmínky ulice než mladší bezdomovci. Bezdomovec ztrácí své dosavadní role i společenské postavení, což vnímá jako velké ponížení.

Bezdomovec, který se dostane na ulici v produktivním věku, většinou prochází několika fázemi svého bezdomovectví. Nejdříve opouští nějaké rodinné zázemí, které si vybudoval, pak se pokouší bydlet po ubytovnách, což se mu daří do té doby, dokud má peníze. Teprve když se dostane na mizinu, nezbyvá mu nic jiného než spát na ulici. Je ještě možné, že nějaký čas bydlí po kamarádech, ale takto žít lze skutečně jen omezený čas. Zatímco mladí bezdomovci opouštějí orientační rodinu, v níž se narodili, starší bezdomovci většinou opouštějí rodinu prokreační, kterou založili. Často bezdomovecké epizodě předchází signály, které mohou varovat, ale jsou spíše brány na lehkou váhu. Rodina alkoholika se bude těžko zbavovat člověka, kterého má ráda, přestože svým chováním jim velmi ubližuje, přestože neustále pokouší jejich trpělivost. Někdy pád na ulici může být rychlý. Muž se vrátí domů, má zabalené kufry a má odejít. O jednotlivých příčinách bezdomovectví jsem hovořil v jiné kapitole. Mohu jen připomenout, že příčiny bezdomovectví mají dvě fáze, ztráta finanční soběstačnosti a ztráta blízkých, kteří mohou podpořit. Často tito lidé mají pocit, že souběh událostí se dostal mimo jejich kontrolu a jsou zmatení chováním druhých i sami sebou. Jejich emoce se pohybují mezi vztekem a lítostí na jedné straně a vinou a studem na straně druhé. Mnozí se snaží udržet si alespoň navenek životní standard, na který si navykli, což mnohdy má za následek nesmyslné zadlužování. Většina lidí, kteří se dostanou na ulici, prochází typickým adaptačním syndromem, o kterém budu mluvit v následující kapitole.

Rozšířeným problémem u bezdomovců v produktivním věku bývá alkohol. Často alkohol bývá problémem klientů dávno před tím, než se stanou bezdomovci, jenže na ulici se problémy s alkoholem ještě umocní. Někteří bezdomovci v tomto věku odmítají splynout se subkulturou ulice, což bývá u mladých bezdomovců obvyklé. To znamená, že žijí mimo centrum, kde je nikdo nenajde, pohybují se sami nebo v páru, vyhýbají se místům, kde se soustředí pouliční život a snaží se nestarat o okolí. Bezdomovci v tomto věku se často stylizují do velmi rozmanitých stylů. Jsou bezdomovci, kteří se stylizují do přestárklých „hipie-sáků“, kteří odmítají kdykoliv pracovat, někteří zase vypadají jako „dělníci“, kteří stále

nemohou najít práci, která by byla vhodná pro ně, další se nazývají „poustevníky“, kteří práci vůbec nepotřebují, protože dělají důležitější věci, jiní jsou „sběrači kovů“ nebo „žebřáci“, kteří si našli jiný zdroj obživy než je práce a to jim stačí, či se identifikují s „nenapravitelným alkoholikem“, který nikdy žádnou práci nezvládne. Tyto bezdomovecké styly chování se stávají zaběhnutou psychologickou obranou, která zastírá neschopnost vyřešit dlouhodobou krizovou situaci. Těchto stylů můžeme najít samozřejmě více a mohou se dotýkat jiných aspektů, než je práce.

Pravdou zůstává, že stigmatu bezdomovce se lidé v tomto věku zbavují obtížněji než mladí bezdomovci. Snad nejhorší možnost k návratu mají lidé kolem 50. let. Je to období, kdy lidé bývají dlouhodobě nezaměstnaní z důvodů věkové diskriminace a na důchod jim ještě nárok nevznikl. Lidé v tomto věku se často hůře adaptují na jakoukoliv novou situaci a je velmi obtížné v tomto věku začínat od začátku. V tomto věku se těžko hledá motivace k návratu do společnosti. 30letý i 40letý člověk se sice lépe umí orientovat a lépe adaptovat, ale v tomto věku je může postihnout „krize středního věku“, kdy jedinec odmítá dosavadní způsob života a snaží se dohonit, co zameškal. (Vágnerová 2000) Tato krize, pokud není zvládnuta, hrozí, že člověk stagnuje a ztrácí smysl života. Jiným aspektem krize středního věku je tendence pouštět se do riskantních podniků. Oboje řešení této krize může v extrémních případech vyústit v bezdomovectví. Člověk, který stagnuje, přestává vidět ve svém počínání smysl života a izoluje se od společnosti, naopak člověk, který hledá změnu, nemusí čekanou změnu ustát finančními nároky. Tato krize může vyústit v rozvod nebo v tendenci k zneužívání alkoholu. Erikson (1999) v tomto vývojovém stádiu vidí rozpor mezi generalivitou a stagnací. Během produktivního věku musí být člověk neustále v pohybu, aby se nedostavila krize. Bezdomovectví v tomto věku je „zastávka na cestě“, ze které se nelze již tak lehce rozeběhnout.

V tomto věkovém období se nachází samozřejmě i bezdomovci, kteří byli bezdomovci již jako dospívající. Těchto však nebývá mnoho, málo jich zůstává na ulici po celou dobu. Často se můžeme setkat s „doživotním skrytým“ bezdomovectvím. Bezdomovci nebo bezdomovkyně, kteří rodinu nezaloží, žijí po ubytovnách a pracují za plat, který jim sotva stačí na jeden měsíc a nic neušetří. Nemohou proto zvýšit svůj standart bydlení. Pokud o práci přijdou, stávají se dočasně bezdomovci, než si najdou jinou. Podobnou skupinou jsou sezónní dělníci, kteří migrují za prací, pokud ji nenajdou, nevrací se domů a stanou se bezdomovci. Smutnými případy jsou lidé s psychiatrickou diagnózou. Stává se, že o takového člověka se nemůže nikdo postarat, protože jeho rodiče, na nichž byl závislý, zemřeli. Uzavírá se do sebe a potuluje se po ulici. Mnohé psychiatrické choroby propukají až

v dospělosti a pokud není nikdo, kdo by se o nemocného postaral, končí na ulici. U některých bezdomovců se setkáváme se „závislostí na sociální službě“ či se „syndromem ústavní závislosti“. Tato závislost se může vytvořit u zdravého člověka, pokud si zvykne na ústavní režim. Týká se lidí, kteří odpykali dlouhodobé tresty odnětí svobody, či dlouhodobě léčených pacientů. V ústavech si zvykli a po jejich opuštění se zdá být jednodušší zůstat na ulici, než se pracně starat sami o sebe. Zůstávají na ulici, protože neví jak se správně chovat a zjišťují, že na ulici vlastně dostanou vše, co potřebují.

Život na ulici sebou nese hlavně zdravotní rizika, která mohou vážně poškodit bezdomovce a natrvalo mu zničit život. Čím je bezdomovec starší, tím jsou rizika větší a u starších bezdomovců nelze počítat s tím, že by si pomohli z ulice sami. Úkolem sociálního pracovníka, u bezdomovce v tomto věku, není pouze poukazovat na tato rizika, ale vrátit mu ztracenou důvěru a víru, že se z bezdomovectví dostane. Často se setkávám se ztrátou motivace u lidí ve středním věku. Život vzdávají a neočekávají, že by se dočkali důchodu. Je třeba jim dodat novou motivaci, že mohou změnit svůj život, že nemusí zůstat na ulici, nebo být pouze pasivními příjemci sociální služby.

6.3. Starší lidé a důchodci

Stát, který se umí postarat o své důchodce, patří mezi dobře fungující. Člověk v důchodovém věku spící na ulici vyvolává soucit a prokazuje chybu sociálního systému. Stejně jako u mladých bezdomovců, kde by se o základní podporu při vstupu do života měla postarat orientační rodina, tak by se v závěru života měla o svého člena postarat rodina prokreační. Za posledních pár let je vidět nárůst počtu bezdomovců na obou pólech věkového spektra. Shodnost s mladými bezdomovci je ta, že mladí se dostávají na ulici proto, že hledají svobodu, kterou podle nich neměli v rodině nebo v ústavu, starý bezdomovec se stává bezdomovcem proto, že se odmítá vzdát jistého druhu autonomie. Sociální systém si ce počítá s pomocí pro seniory a to i v případě bydlení, ale jako protislužbu požaduje omezení autonomie seniora.

Autonomie je jistým druhem svobody a skládá se z několika částí. Zdravotní autonomií je, když zdraví neomezuje fungování jedince a to hlavně jeho mobilitu. Součástí osobní autonomie je soběstačnost. Tím se myslí schopnost se o sebe postarat. Psychická autonomie se týká možnosti rozhodování, nadhledu a orientace. Sociální autonomie bývá omezena ztrátou výběrů sociálních kontaktů. V domovech důchodců se člověk vzdává kusu osobní, psychické i sociální autonomie a jsou lidé, kteří tuto ztrátu nechtějí připustit a

jsou raději na ulici. Pro příklad můžeme zmínit typologii stylů adaptace na ztrátu autonomie. Konstruktivní styl adaptace je pozitivní vyrovnání se ztrátou části autonomie a hledání konstruktivního řešení. Ztratí-li jedinec autonomii, může se stát závislým na několika osobách či na sociálním systému. Opakem tohoto stylu adaptace je zvýšená obranná aktivita, kterou si jedinec dokazuje, že ztracená autonomie je stále přítomná. Dalším způsobem adaptace je chování, nepřátelské vůči okolí, kdy senior obviňuje okolí ze ztráty autonomie, nebo naopak vidí sebe jako nemožného starého. (Matýsková 2004) Se všemi druhy adaptace se setkáváme u seniorů, kteří se nalézají mezi bezdomovci. Pro seniory a pro jejich duševní stav je snaha udržet si svobodu rozhodování velmi důležitá, senioři se obávají závislosti na druhých. (Sýkorová 2004) Senior se hůře adaptuje na neustálé změny, svět se jim vzdaluje a žijí v jiné realitě než okolí. Hubík (2004) odcizení seniorů od okolí nazývá ztrátou reality a přirovnává je k „virtuálním bezdomovcům“. Kognitivní izolace je u mnoho seniorů spojena s izolací sociální a mnoho seniorů trpí osamělostí a emoční izolací. (Matulajová 2004)

Mezi bezdomovce se někdy mylně počítají také staří lidé, kteří prohledávají popelnice, chodí v ošoupaných šatech, nebo žebrají. Tito senioři mohou mít byt, ale když zaplatí nájem, nezbude jim nic na další živobytí. Jsou nuceni hledat alternativní zdroje obživy jako je výběr z popelnic nebo žebrání. Mnohdy tito senioři byly schopni platit nájem do té doby, kdy pracovali, nebo do té doby, kdy žili s manželem či manželkou. Jsou emočně připoutáni k bytu, který si nemohou dovolit a do jiného menšího bytu se stěhovat nechtějí. Žijí uzavřeni ve svých bytech a odmítají jakoukoliv jinou možnost bydlení. Součástí ztráty autonomie mohou chápat sdílení bytu nebo pokoje s někým jiným. Raději volí žití na ulici a tím demonstrují, jak jim bylo ublíženo. Stávají se bezdomovci díky protestu proti nespravedlivosti. Mnohdy se soudí, požadují odškodnění od státu i od rodiny, která jim měla pomoc. Díky rostoucím cenám a snaze zrušit regulované nájemné, málokterý důchodce si může dovolit mít byt v Praze sám pro sebe. Nejnižší důchody se pohybují kolem 3000,-Kč měsíčně, průměrné kolem 6-7000,- Kč, ale setkal jsem se s důchodci, kteří žili na ulici, přestože měli měsíční důchod 12000,-Kč. Jejich odpověď na dotaz, proč si z důchodu nezaplatí ubytovnu, byla, že chtějí ušetřit, že by jim nezbylo na jídlo, nebo že odmítají s někým sdílet pokoj. Často se setkáváme s tím, že důchod je tak malý, že nestačí ani na nejlevnější ubytování a to u těch seniorů, kteří byli několik let mimo jakýkoliv sociální systém, nemají odpracované roky, nebo je na jejich důchod uvalena exekuce. Život s nízkým důchodem se dá vyřešit s podporou od sociálního kurátora. Setkáváme se s nedůvěrou klientů v úřady, nebo s názory, že od nikoho nic nechtějí a že se o vše postara-

jí sami. Skutečně jsou lidé, kteří si důchod nevyřídí, protože mají pocit, že by tím někoho obtěžovali. Pokud senior žije sám, může být také v informační izolaci a dostává se na ulici díky tomu, že neví jak se bránit vystěhování a nemá správné informace.

Mezi seniory jsou bezdomovci, kteří jsou na ulici několik let a dostali se do důchodového věku. Důchod často bývá záchrana, klient dlouho nemůže najít práci a vyřízení důchodu může být jediný možný zdroj financí, které mu může pomoci dostat se z ulice. Na ulici se stárne mnohem rychleji a často bezdomovec vypadá starší, než ve skutečnosti je. Někteří typičtí „dědkové“ nepřekročili ani padesátku. Nejdéle žijí lidé na ulici 20 let, protože před změnou režimu bezdomovectví bylo velmi vzácné. (Viz: kapitola Historie bezdomovectví) Na ulici se člověk dožívá většinou málo přes 60 let, ale potkal jsem i 80.letého bezdomovce. Senioři bezdomovci našli způsob života, který jim pomáhá přežít na ulici. Žijí monotónním životem, živí se sběrem nebo žebrotou, případně se pokouší prodávat Nový prostor. Jejich časový harmonogram je během dne strukturovaný a jakákoliv změna, je pro ně stresující. Etickou otázkou je, zda nutit takto staré bezdomovce odejít na ubytovny, jsou-li na ulici jsou zvyklí. Žádný starý člověk nemá rád změny a často násilné vytrhnutí bezdomovce z jeho přirozeného prostředí mu může uškodit, což je podobné u seniorů, kteří na ulici nežijí. Pokud člověk na ulici nezvládá se postarat o základní potřeby, je vhodné ho ubytovat na ubytovně, nebo v azylovém domě. Sociální pracovník jistě nechce, aby někdo neumíral na ulici. Starost o autonomii klienta je na místě, existuje-li obava o jeho zdraví. Etická otázka zní, zda necháme klienta na ulici zemřít, když tak sám chce. Samozřejmě, když se rozhodne zemřít na ulici, můžeme mu to sice rozmlouvat, ale patrně tomu nezabráníme.

Pokud se rezignace sejde s alkoholismem a se špatnou pohyblivostí, můžeme se setkat s lidmi, kteří sedí na jedné lavičce i několik dní. Postupně jak chátrají, tak přitahují stále více pozornosti. Kolemjdoucí se jich často bojí, ale zároveň je litují. Zavolají policii nebo pomocné organizace. Pomocná organizace se snaží klienta omýt a ubytovat a předat někam, kde by se mohl uzdravit. Když pracovníci zjišťují, ve kterém zdravotnickém zařízení by ho přijali, zjišťují, že ho odtud mnohokrát propustili pro porušování ubytovacího řádu. Najde-li se v nějaké léčebně místo, je tam klient umístěn. Zde zůstává do té doby, než personál s ním ztratí trpělivost a klient opět skončí na ulici, na stejné lavičce, než opět upoutá něčí pozornost. Mnoho bezdomovců mění svůj status skrytého a zjevného bezdomovce. Senioři zůstávají v léčebnách nebo podobných zařízeních, bývají posíláni z místa na místo a nikdy se již nepodívají za zdi léčebny. Mnohým to nevadí, spokojí se s ústavním režimem a adaptují se na prostředí. Tito lidé splňují definici skrytých bezdomovců. Podob-

ně mnoho seniorů balancujících mezi zaplacením nájmu či vyhozením na ulici, splňuje definici potenciálních bezdomovců. Problém bydlení u seniorů je problematický z toho důvodu, že jejich stav se často pohybuje mezi dvěma základními službami. Klient není vhodný pro sociální službu, pro svůj zdravotní stav, zároveň je odmítán zdravotnickými institucemi, protože jeho stav není vážný ani akutní a je hodnocen jako sociální problém. Kriteřiem, které by mělo být rozhodující v tomto sporu je pohyblivost a schopnost samoobsluhy, jako je hygiena, oblékání a počínající inkontinence. Inkontinence může být důvodem přerušení služby v sociálním zařízení a přestěhování klienta do zdravotnického zařízení.

Úkolem sociálního pracovníka u této skupiny bezdomovců je zajistit mu důstojný zbytek života. Samostatnost klienta v tomto věku již v mnoha aspektech není možná. Bezdomovec senior může mít často jinou představu, jak vypadá důstojný zbytek života než sociální pracovník a tyto představy se mohou rozcházet s reálnými možnostmi. Sociální pracovník se může pokusit sehnat mu místo k bydlení, které by vyhovovalo jeho představám, ale důležitější je aby si bezdomovec uvědomil, jaké možnosti má. Naštěstí u nás existuje relativně hustá síť pomoci seniorům, která může být i starým bezdomovcům užitečná. Mnozí bezdomovci však rezignují a odmítají i to na, co mají nárok. Nevidí v tom smysl. Erikson (1999) vidí ve stáří moudrost, která koresponduje Franklově logoterapii a hledání smyslu života. Smysl života se dá najít v hodnotě, která se dá vytvořit, která se dá prožít a také ve schopnosti překonat utrpení. Frankl (2006) Schopnost překonat utrpení můžeme chápat jako apel pro tuto skupinu bezdomovců. I to největší utrpení má smysl vydržet a člověk se nemá vzdávat, ať už je v jakémkoliv věku. (Kliment 2004) Staří bezdomovci tvrdí, že nemá cenu snažit se dostat z ulice, protože stejně brzy umřou. V tomto a v jiných ohledech je práce se starými bezdomovci velmi náročná a obdobně jako u předchozích případů by se mělo postupovat s ohledem na životní perspektivu klienta.

7. Adaptační mechanismy na situaci bezdomovce

Mezi důležité informace o klientovi, které by měl znát sociální pracovník, kromě věku také patří doba strávená na ulici. Každý kdo se dostane na ulici, je v bezprecedentní situaci, která na jedince doléhá různým způsobem. Mladí lidé mohou vidět v bezdomovectví dočasnou „dovolenou“, lidé ve středním věku vnímají své bezdomovectví jako ponížení,

staří lidé zase své bezdomovectví mohou vidět jako nespravedlivost. Jinak se bude dívat na svůj život člověk, když přespává na ulici dva měsíce, nebo dva roky, či deset let. Osoba v situaci bezdomovce je pod permanentním stresem, který postupně mění osobnost. Čím stress déle trvá, tím více se mění osobnost. Člověk se nejdříve snaží stressu zbavit a později, při dlouhodobém stressu, už jen hledá strategii, jak stress zvládnout. Téma zvládání stressu je velmi probádané a přitom málokdy je aplikovatelné na situaci bezdomovectví. Jako příklad můžeme uvést dvě typologie strategií na zvládání stressu. Behaviorální strategie je zaměřená na činnost pro zmírnění negativních emocí. Touto činností může být práce, sport, ale i pití. Kognitivní strategie zahrnuje myšlenkové procesy jako je odsunutí z vědomí, či zmírnění ohrožení změnou významu situace. Jiní badatelé popisují ruminační strategii, kterou je uzavření do sebe, výčitky a sebelítost, dále rozptylující strategii, provádění příjemných činností, které dovolují si odpočinout od negativních emocí a nakonec vyhýbavou strategii, která na rozdíl od rozptylující strategie, se snaží otupit smysly potenciálně negativně rizikovými aktivitami jako je hazard, pití, agresivní chování. (Atkinson 1996)

Nejnámější studie o vlivu stresu na lidský organismus prováděl Hans Selye. Zkoumal adaptaci organismu na dlouhodobý stres, průběh adaptace nazval Obecný adaptační syndrom a adaptaci na stres rozdělil do tří fází. Fáze alarmující, fáze odporu a fáze rezignace. Všechny tři fáze se daly vypořádat během behaviorálních experimentů se zvířaty, kdy stres byl způsobován elektrickými šoky. (Výrost 2001) Tento model převzali také badatelé, kteří zkoumali adaptaci jedince na situaci bezdomovce. Situace bezdomovectví je složitá a existuje mnoho vlivů, které mohou reakci jedince na tuto situaci ovlivnit. Přesto lze obecně adaptaci na stres aplikovat na situaci člověka, který se dostane na ulici. Tento obecný adaptační syndrom je spíše typický pro lidi v produktivním věku, kteří vnímají své bezdomovectví jako ztrátu, nebo ponížení. Tento syndrom bude mít pravděpodobně jiný průběh u lidí, kteří odchází na ulici dobrovolně. Obdobně jako Selye, někteří badatelé typickou adaptaci na stav bezdomovectví dělí na fázi alarmující, fázi odporu a fázi rezignace. (Kuhlman 1994, Velehradská 1997)

Do alarmujícího stádia se dostává osoba, když je nucena spát na ulici nebo v ubytovně pro bezdomovce. Ztráta bydlení splňuje všechny aspekty stresové události číslo jedna. Míra intenzity stresu se dá přirovnat k rozvodu, nástupu do vězení, či vážnému onemocnění. Jedinec vnímá ztrátu zázemí jako traumatickou událost, tato událost většinou je vnímána jako vlastními silami neovlivnitelná a nepředvídatelná. (Atkinson 1996) I když jedinec jistě měl signály své budoucí situace, nepředstavoval si, že by takhle skončil. I

když věděl, že může o bydlení přijít, neustále oddaloval řešení situace, pro kterou pravděpodobně ani řešení neznal. Ztrátu bydlení někteří moji klienti přirovnali ke „společenské popravě, nebo společenské sebevraždě“. Pocity klientů se dají přirovnat pocitům odsouzení na smrt, který do poslední doufá, že dostane milost, nebo se stane něco, co popravu oddálí. Tyto stavy myslí popisuje Frankl (2006) ve své studii z koncentračního tábora. Pro jedince je bezdomovectví vždy šok. První reakcí na tento šok bývá nadměrná aktivita nebo velký útlum, probuzení z dlouhotrvající krize, kterou člověk neřešil a nyní se snaží ji co nejrychleji oddálit. Aktivně vyhledává pomoc u svých známých nebo u charity. Často mnozí noví bezdomovci nemají informace o možnostech pomoci, a proto se propadají stále níž a níž. Typickou reakcí nových bezdomovců je přehnaná vděčnost za jakoukoliv, i malou pomoc. Noví bezdomovci se stydí a snaží se všelijak své bezdomovectví skrýt. Bezdomovectví částečně může skrýt, když opustí místo, kde dosud žil. Přestěhují se do velkého města, kde mají více příležitostí začít nový život a zároveň anonymita velkého města jim dovoluje skrýt jejich selhání. To, že noví bezdomovci odmítají se nazývat bezdomovcem, může být důvodem, proč odmítá využít sociální služby. Nechce být jako bezdomovec vnímán. Tato fáze trvá jeden až dva měsíce. Jde o nejvíce stresové stádium a reakce lidí na tuto situaci je velmi různá. Lidé často několik dní nespí a dostávají se na pokraj zoufalství. Neustále mají pocit, že jejich situace je otázkou pouze několika dní a že by delší pobyt na ulici nepřežili. Jelikož se ztrátou zázemí jsou spojeny i jiné osobní ztráty, jedinec trpí typickými reakcemi na stres, jako je úzkost, vztek, agrese, apatie a deprese. Díky zvýšenému emočnímu prožívání dochází také k oslabení kognitivních funkcí. (Atkinson 1996) Dle některých autorů jakýkoliv pobyt na ulici delší než tři týdny, mění dlouhodobě osobnost jedince. (Hradecký 1996)

Asi po měsíci si jedinec uvědomí, že jeho situace je skutečně vážná. Přestává věřit, že jeho bezdomovectví je otázkou několika dní a dle toho se zařizuje. Začíná hledat příčinu svého neúspěchu a začínají se objevovat obranné mechanismy, které pomáhají člověku zmírnit negativní dopady situace na jeho psychiku. Obranné mechanismy jsou objevem psychoanalýzy, speciálně se jimi zabývala Anna Freudová. (2006) Obranné mechanismy jsou dle ní symptomy jednotlivých neuróz. Mezi bezdomovci je častým jevem bájné lhaní nebo popírání některých informací. (Vágnerová 2004) Lhaní je obranou selhání jak před ostatními, tak před sebou samotným. Velmi důležitým mechanismem pro psychoanalýzu je vytěsnění. Některé vzpomínky mnohou být vytěsněny z vědomí osoby, která fakta zamlčuje nevědomě nejen před okolím, ale také sobě. Potlačení je další obranný mechanismus, který vědomě potlačuje některé informace před ostatními (Atkinson 1996) Racionalizace je

nalezení fiktivní příčiny stavu, které zmírní zklamání, pokud se nepodaří dosáhnout cíle. Jistou variantou racionalizace je exterilizace zla, směřování viny za situaci bezdomovce na okolí, např. na rodinu (Fischer 2000) nebo projekce, která poukazuje na špatné charakteristiky v okolí, k zakrytí vlastních nelichotivých vlastností. Reaktivní výtvar je silný poukaz na opačný motiv, než kam směřují pohnutky klienta. Intelektualizace představuje pokus o získání emočního odstupu od stresové situace za pomoci abstrakce a intelektuálních termínů. Přesunutí je nalezení náhradního cíle, který umožní uspokojit podobné psychické potřeby. (Atkinson 1996) Popření důležitých informací lze směřovat do fantasmie, ale také do chování. (Freud 2006)

Uvádím několik příkladů obranných mechanismů, které jsem zaznamenal během rozhovorů s klienty.

„Já stále vlastním byt, ten byt můžu kdykoliv využívat. Byl jsem tam naposled před deseti lety.“ Jirka 50 let. Vytěsnění faktu, že právo užívat byt mu bylo dávno zrušeno.

„Moje rodina neví, že jsem na ulici. Ti kdyby se to dozvěděli, ti by mi dali.“ Martin 26 let. Potlačení informace před rodinou, že klient je na ulici.

„Kdybych nebyl na ulici, tak bych nepil.“ František 52 let. Svůj alkoholismus svádí na situaci bezdomovce. Racionalizace.

„Za všechno může můj bývalej.“ Mirka 35 let. Svádí vinu svého bezdomovectví na někoho jiného než sebe sama. Exterilizace zla.

„Všichni kradou, nejsem přece blbej, abych nekradl.“ Honza 22 let. Projekce.

„Nevěřte jim, tam nechod'te, tam je jenom špína a feťáci.“ Petr 42 let. Snaha bývalého feťáka bránit ostatním, aby se s drogami setkali. Reaktivní výtvar.

„Jak tady to pozoruji, všichni jsou tu zlenivělí.“ Marie 27 let. Pozorování ostatních a činění závěrů, umožňuje emoční odstup, který může aplikovat sám na sebe.

„Copak si mohu najít práci, když se starám o ní.“ Milan 45 let. Užitečnost nalézá ve starosti o mentálně postiženou ženu. Přesunutí.

„Na perníku není možné si vytvořit závislost.“ Jakub 25 let. Popření možnosti zniku závislosti na pervitinu.

Jedinec na ulici často mění svoje chování. Častá změna chování je důsledkem zklamání, že jeho život se nevyvíjí správným směrem. Bezdomovec zkouší jednotlivé strategie, kterými se zkouší dostat z ulice. Ulici bere jako provizorium. Čím déle se pohybuje na ulici, tím více cítí ponížen a narůstá u něj vnitřní tenze, kterou zmírňuje obrannými mecha-

nismy. Pokud navštěvuje charitativní organizace, bere tuto pomoc jako povinnost a chová se nárokově. Pokud charita nesplní všechny jeho představy, cítí se ublížen. Klient v tomto stádiu nemá rád čekání, pokud něco není podle jejich představ, řešení odmítá. Typické reakce klienta jsou plné výmluv, vyhýbavého chování a neustálého odsouvání řešení své situace na později. Jedinec v tomto stádiu se ocitá na rozhraní, kdy chce změnit svůj život a kdy už změnit život nechce. Je ve složité situaci. Na jednu stranu se bezdomovec pokouší zachovat zbytky sama sebe, jak se znal před tím, než se dostal na ulici. Můžeme se setkat s útekem do fantazie, které staví to co dělal a jaký měl status před tím než se stal bezdomovcem, do velmi pozitivního světla. Bohužel všechny jeho snahy dostat se z ulice ztroskotaly, a jakýkoliv neúspěšný pokus dostat se z ulice je útokem na sebepojetí a sebevědomí jedince, postupně se začíná bát, že další pokus napravit svůj život by mohl mít na jeho sebevědomí fatální následky. V této fázi si odmítá přiznat, že by na ulici měl zůstat věčně, zároveň získává všechny atributy a návyky bezdomovce, kterých se špatně zbavuje.

Každý jedinec je výrazně ovlivňován svým prostředím. Jedinec, který se dostane na ulici, zásadně své životní prostředí mění. Mnoho bezdomovců přerušuje své dosavadní kontakty a po určité době nekomunikuje s jinými osobami, než s těmi, které jsou s ním na ulici. Bezdomovec ať chce, nebo nechce, promítá do ostatních bezdomovců své emoce. Získává na ulici kamarády a známé, kteří jej ovlivňují a učí tomu, čemu se sami oni na ulici naučili. Zde bych rád zmínil dvě teorie, které situaci bezdomovce mohou vysvětlit. Kurt Lewin zdůrazňuje důležitost kontaktu mezi já a psychickým okolím. Psychické okolí působí na prostor já a tento prostor má tendenci udržovat v rovnováze. (Drapela 1998) Mám-li použít příklad, bezdomovec musí omezit své koníčky, jako např. sport. Protože jeho okolí mu není schopno dát prostor pro jeho koníčky, postupně své koníčky odsunuje na okraj zájmů a do popředí vstupují ty, které jeho okolí umožňuje. Albert Bandura je autor teorie sociálního učení, které zdůrazňuje význam učení nápodobou. Pokud někdo vidí na druhém bezdomovci, že umí přežít na ulici jistým způsobem, je pravděpodobné, že bude tento způsob napodobovat. (Weiner 1992) Ač si to neuvědomuje, přejímá různé aspekty chování ostatních bezdomovců a nakonec přijímá celou roli bezdomovce. Fungují různé mechanismy, které mu zabraňují, aby se identifikoval s rolí bezdomovce. Pokud se bezdomovec nedostane z ulice včas, dříve nebo později si uvědomí, že dostat se z ulice je mnohem těžší, než na ulici zůstat.

Jedinec, který je se svými pokusy změnit život neúspěšný, začne rezignovat na jakoukoliv změnu. Tato fáze nastupuje po dvou až pěti letech života na ulici. Rezignace se může projevat opět různým způsobem. Frankl (2006) ve své studii z koncentračního tá-

bora symptom rezignace viděl v zanedbávání hygieny. Ne všichni bezdomovci v této fázi nutně zanedbávají hygienu. Hlavním znakem rezignace u bezdomovců je myšlenka, že ulice přestává být provizoriem a začíná být domovem. Většinou nalezne styl života, který mu vyhovuje a který nechce měnit. Pokud tento styl života nezahrnuje komunikaci s ostatními lidmi, dochází také k rezignaci na udržování hygieny. Pro klienta v této fázi je důležité pouze to, co je součástí jeho životního stylu. Pokud k tomuto stylu nepotřebuje občanský průkaz, nevidí důvod, proč si ho zařizovat. Jde o monotónní život s denním režimem, který se nemění. Dá se říct, že bezdomovec v této fázi si vytvořil návyk a odmítá jej měnit. Pokud se pokusil několikrát a neúspěšně změnit svůj život, dochází k přesvědčení, že jej změnit nelze. Psychologickou obranou sebepojetí může být tvrzení, že si sám vybral život na ulici. Tím skrývá své selhání. Takovýto bezdomovec vykazuje syndrom „naučené bezmocnosti“, který objevil Seligman. Zjistil, že pokud zvíře po několika pokusech pozná, že nemůže ovlivnit, jestli dostane elektrický šok, odmítá se pokoušet něco na svém stavu měnit, i když se možnost změny objeví. (Výrost 2001) Ve fázi rezignace je možnost změny života vnímána jako negativní a stresující faktor. K tomuto vnímání dojde bezdomovec až po několika pokusech a letech strávených na ulici. I když z počátku nemůže najít nic pozitivního, co by přinášel život na ulici, dlouhodobě bezdomovec postupně jistá pozitiva v životě na ulici nachází. Ve fázi rezignace nachází více pozitiv v setrvávání na ulici, než v tom, aby se z ulice dostal.

Občas jsme našli člověka, kterého jsme se pokusili ubytovat. Takový člověk několik let spal na ulici, nebo v lese. Jakmile si lehl do postele, nemohl usnout. Nemohl usnout, když byli na pokoji lidé, ani když byl na pokoji sám. Do dvou dnů tito, většinou nevyspalí lidé, opouští ubytování a jdou spát na ulici, kde to znají a kde usnout mohou.

8. Kasuistiky

Následující kasuistiky jsou průřezem lidských osudů, které jsem potkal na ulici a nějakým způsobem se úspěšně či neúspěšně pokusil zasáhnout do jejich života. Průřez lidskými osudy má za úkol na příkladu ukázat některé psychické i sociální bariéry, které brání reintegraci v různém věku a v různých situacích. Dovolte mi tedy představit několik mých klientů. Pro každého z těchto klientů je typická jedna z bariér, se kterými se setkávám ve

výkonu svého povolání terénního pracovníka. Jedná se především o naplnění, nebo o nenaplnění potřeb.

U Dědka z Hradu jde o naplňování potřeby autonomie, ztráta autonomie je pro mnohé lidi takovou antihodnotou, že raději spí na ulici. Pan Smíšek přináší smutný příběh rezignace, když se vytratí ze života smysl života. Havran zase hledá a identifikuje se se skupinou, která mu promíjí jeho pítí, Petr si navykl na život na ulici a obtížně se adaptoval na změnu života za branami ústavu. Černá ovce již z rodinné anamnézy měla problém se vztahy a proto se vrhá do problematických vztahů i na ulici. Šachista nechce ustoupit z některých svých požadavků a hrdost mu nedovolí žádat rodiče o pomoc a nakonec Petra, která byla neustále odmítána díky svému chování, naopak svým chováním chtěla připoutat co nejvíce pozornosti. Každá z kasuistik se snaží na příkladu ukázat některé aspekty života na ulici, které si mnoho lidí, ani ti, kteří s bezdomovci pracují, neuvědomuje.

8.1. Let Havrana Muž 54 let- identifikace

S Havranem jsem se setkal již na počátku své praxe. Pobýval poblíž rušné stanice metra v centru Prahy, jeho akční rádius se pohyboval maximálně sto metrů od východu z metra. Byl součástí komunity, která se kolem zmíněné stanice metra scházela. Komunita se skládala z bezdomovců a lidí, kteří sem jezdili „setkat se s lidmi“. Zatímco ostatní lidé, kteří byli součástí této komunity, odcházeli do svých příbytků, či míst přespávání. Havran přespával na lavičce, či v zimě u ventilátoru, kde proudil teplý vzduch, vždy pouze v blízkosti stanice metra. Jeho domovem byla právě tato stanice metra. Ač jeho přezdívka je názvem stěhovavého ptáka, Havran byl na svém místě již několik let. Jeho černé vlasy a knír spíše evokovaly starého havrana, kterému většina peří vypelichala.

Havran se narodil v Rumunsku v r.1956 a když mu byly tři roky, celá rodina se přestěhovala do Čech. Havran byl vychováván jako Čech. O své minulosti či rodině moc nemluvil. Často vzpomínal na svou profesionální kariéru boxera. Jeho vzdělání bylo odborné s maturitou. Po maturitě 8 let boxoval, rány, které dostával vydržel i když ho velmi bolely, ale musel později přestat, pro opakované otřesy mozku. Po dráze boxera absolvoval svářečský kurz a pracoval jako svářeč či jako zámečník. Oženil se, o dětech se však nezmiňoval. Když jsem se ptal, proč přes sportovní i profesní kariéru skončil na ulici, odpověděl „všechno chlast“. Pil dle svých slov od malička většinou sám, tajně a postupně alkohol získával nadvládu nad jakýmikoliv jinými zájmy. Ač si byl vědom své závislosti nikdy se ne-

léčil a první abstinenční příznaky zažil před pěti lety. Trvalé bydliště měl vždy v Praze, naposledy na městském úřadu.

Dle informací získaných od kolegů se Havran pohyboval na ulici dlouho, odhadem tak deset let. Sám na odpověď, jak dlouho je na ulici, odpovídal, že „jsou to už časy“ a ani není jisté, zda si čas plně uvědomoval. Na otázku jaký je den, správně odpovídal jen někdy. Informace o svém životě podával kusé a nerad se vracel ke svému životu mimo ulici. Z výpovědí jeho kamarádů občas místo kde se Havran pohyboval, navštěvovala jeho manželka. Havran jakmile ji uviděl, utíkal a snažil se, aby ho neviděla. Zdá se, že veškeré vztahy, které měl před životem na ulici, spíše bořil on než jeho příbuzenstvo. Havran jako by utíkal před výčitky těch, kteří o něj měli zájem. Havran se skutečně identifikoval a přijal roli alkoholika a kontakt s rodinou mu připomínal slib, který si několikrát dal, ale nikdy nechtěl dodržet. Pil vždy, ale pití mu znepríjemňovalo rodinné klima, které jakékoliv uklouznutí do alkoholu trestalo výčitky a snahou o jeho nápravu. Havran se pohyboval mezi ulicí a domovem, do té doby než zjistil, že na ulici mu nikdo jeho pití nevyčítá. Naopak našel zde lidi, kteří mají stejné problémy i myšlení. Havran o manželce, u níž mohl bydlet a o bratrovi, který mu zemřel v náručí, když byli oba na ulici, nemluvil. Skutečný stav jeho rodinné anamnézy neznáme.

Havran se vždy prezentoval jako bojovník s bolestí, jako boxer dostával mnoho ran, které musel snášet. Se závislostí na alkoholu však boj vzdal. Zážitky z boxu se zdáli být jeho pevným místem, kam se uchýloval ve svých opileckých stavech. Pro alkohol nikam nemusel chodit. Tesco, kde se dají koupit dva litry vína za dvacet korun, je za rohem a těch dvacet korun mu vždycky někdo dal. Žebral od kolemjdoucích a pokaždé když si vydělal dvacet korun, poslal nějakého známého do obchodu pro víno. Často nic jiného nepotřeboval. Stal se živoucí relikvií stanice metra a pobýval tam 24 hodin denně, sedm dní v týdnu.

Havran se pohyboval v místech, kam jsme pravidelně docházeli jak pěší tak i později mobilní sociální službou. Bylo to místo hojně navštěvované i jinými bezdomovci. Havran si od nás bral jídlo a když s námi začal docházet zdravotník, ukazoval nám neustále nějaké bolístky. Jednou to bylo ošklivě pokousané ucho od potkana, jindy poraněná noha, často si stěžoval na bolest zad a oteklé nohy, jindy zas vyléval ze svých bot kaluže krve. Jakýkoliv krok pro něj byl náročný. Často byl pokálený a nikdy u sebe neměl více věcí než jednu igelitovou tašku. Často zmiňoval své bolesti a nikdo z pracovníků neměl důvod mu nevěřit. Lékaře z počátku odmítal. Až jednou ho odvezla záchranka a lékaři zjistili cirhózu jater v těžkém stádiu. Dlouho v nemocnici nevydržel. Díky dlouhodobé práci a postupnému získávání důvěry se nám podařilo, že Havran se naučil jednou za čas zajít do střediska, aby

se omyl a získal nové oblečení. Také své zdraví hojně diskutoval se zdravotníkem, ovšem jeho rady nebral v úvahu. Jakákoliv myšlenka, že by měl něco začít řešit, byla zahánána krabicí vína. Dokud bylo nad nulou dokázal na ulici žít, ale jakmile přišla zima, začal mít problém se i zvednout z podlahy.

Po jedné návštěvě jsme se rozhodli ho odvézt do nemocnice. Vzali jsme ho do nejbližší nemocnice, kde jsme narazili na první problémy. Lékaři jej odmítali jako pacienta, který jim spádově nenáleží. Díky naší intervenci nemocnice nemocného Havrana přijala a následně převezla do nemocnice spádové. Když jsem ho přišel navštívit, viděl jsem, že Havran nabírá síly, ale stále nemohl chodit. Svěřil se mi, že má abstinenční příznaky a že se těší až půjde ven. Mluvil jsem s lékařem, který mi řekl, že hospitalizace Havrana bude muset být delší, než on si představuje. Havran se zmiňoval o lidech, kteří se scházeli kolem jeho místa přebývání jako o „partě, kde jsou bezdomovci jako on sám, lidé kteří spí na holém betonu“ a stěžoval si, že v nemocnici mu nikdo nerozumí. Havrana přede mnou nikdo nenavštívil. Havran v nemocnici pobyl dva týdny, během nichž se nám, ve spolupráci se sociální pracovníci, podařilo pro něj zajistit LDN v Českém Brodě. Před odjezdem do LDN, Havran z nemocnice utekl. Impulsem odchodu se stala návštěva kamarádů z „party z okolí metra“. Nalezli jsme ho na stejném místě, v horším zdravotním stavu, než v jakém byl odvezen do nemocnice. Chtěl se ještě naposledy napít. Objevil jsem ho, jak úplně sám „spí na holém betonu“. Mluvil jsem s ním o tom, zda si myslí, že takto vypadá přátelství, když mrzne sám u metra. Klient po rozhovoru souhlasil, že do LDN nakonec pojede.

Sanitka pro Havrana byla objednána přes naši ordinaci. Jeho „přátelé“ mu slibovali, že ho navštíví, přestože LDN nebyla daleko od Prahy, nikdy za ním nepřijeli. Havran v LDN vydržel dva měsíce a přečkal zde nejtěžší období zimy. Naučil se, jak se zde nelegálně dostane k alkoholu. Po propuštění se do centra Prahy nevrátil. Přemýšlel, že se vrátí k rodině, ale nechtěl řešit svou závislost. Nastěhoval se ke známému do boudy v lese na okraji Prahy. Zde měl množství alkoholu omezené, pil i když ne tolik. Nohy ho přestaly zlobit a jeho zdravotní stav se celkově zlepšil. Do centra města se vrátil na podzim, zde nějakou dobu pobýval i když jsme ho upozorňovali, že pokud zde zůstane nadále, nemusí to přežít. Byl několikrát zbit policií a jeho zdravotní stav se horšil. Kolem místa, kde se pohyboval, se začalo stavět a naše mobilní sociální služba tam přestala jezdit. Před dokončením této kasuistiky jsem se dozvěděl, že Havran umrl, nedaleko místa, kde přebýval celý čas. Díky tomu, že se přerušil náš pravidelný kontakt, nepodařilo se Havrana v čas ubytovat v nějakém zařízení, které by ho přijalo i přes jeho závislost. Havran byl v minulosti několikrát ubytován v sociálním zařízení, nebo hospitalizován v nemocnici, vždy utekl,

protože tam nemohl pít. Neexistence hospiců nebo léčebny se zvláštním režimem mu zkrátila život.

8.2. Pan Smíšek Muž 60 let- rezignace

Pan Pavel se vždy pohyboval sám a nikdy se nebavil s ostatními bezdomovci. Nikdy nepatřil mezi ty, kteří měli velké problémy s alkoholem. Přes den vypil maximálně tři piva a pohyboval se po celé Praze. Někdy jsme ho objevili v centru, jindy na Praze 5 i jinde. Pan Pavel si od nás bral jídlo a jinak nic od nás nepotřeboval. Neustále nás s úsměvem odmítal a jakýkoliv hlubší rozhovor, co se týče jeho života, se nám nepodařilo navázat. Nechtěl ani slyšet o pomoci sociálního pracovníka či někoho jiného. Pan Pavel, téměř vždy s úsměvem, odmítal pomoc a jediné, co přijal, byla jednorázová pomoc střediska, jako hygieny, ošacení, nebo stravu. Jakmile mu bylo nabídnuto, aby se dostavil k sociálnímu pracovníkovi, nabízenou službu odmítl. Usmál se, sklonil hlavu a s hůlkou odkráčel.

Pan Pavel měl zraněnou nohu a neustálým chozením se mu rána zhoršovala. Když se k ráně přidaly omrzliny zašel k našemu lékaři, který ho poslal do nemocnice. Tam zjistili, že nohu budou muset amputovat, k čemuž došlo. Teprve až zde, v nemocnici jsme se začínali dozvídat o jeho životě i pocitech. Ztráta nohy jaksi otevřela jeho ústa a pán, který na žádnou otázku neodpovídal, s úsměvem začal vyprávět svůj příběh. Pan Pavel se narodil v Praze v roce 1949 jako jedináček. Matka celý život pracovala, otec byl komunistický funkcionář, brzy zemřel a pan Pavel byl vychováván pouze matkou. Oženil se a celý život pracoval jako malíř a lakýrník. Měl tři syny. Když mladším, dvojčatům, bylo pět let se ženou se rozešel a ta vychovávala jeho děti a když nejmladším bylo dvanáct let, zemřela. Děti byly svěřeny do jeho péče a pan Pavel se o ně začal starat. Dle vlastních slov to dělal s láskou, ze všech svých sil se snažil syny vychovat a zajistit jim budoucnost. Synové se relativně brzy se osamostatnili. Jeden z nich se stal policistou, druhý podnikatelem, o třetím neměl žádné zprávy, žil na místě panu Pavlovi neznámém. V době kdy se synové osamostatnili, jeho matka onemocněla rakovinou, na kterou umírala dlouhých pět let. Péče o nemocnou matku byla dlouhodobá, psychicky náročná a měla za následek, že se pan Pavel odcizil svým synům, kteří si začali budovat samostatný život bez otce. Čím déle trvala péče o matku, tím více se pan Pavel izoloval i od společnosti. Dokud mohl, pracoval v továrně. Po matčině smrti nadále nemohl platit byt. Přišel o příjem, který dostával za péči o matku, v továrně přestal pracovat, když začal pečovat o matku. Dostal se do finanční krize a již nebyl nikdo, kvůli komu by měl svou situaci řešit. Opustil byt, šel bydlet na

ubytovnu, živil se brigádami a postupně padal dolů. Dlouhých deset let se o někoho staral, což byl důvod, aby si udržel práci. Nyní, sám pro sebe, již nemusel pracovat a odmítal požádat syny o pomoc. Nakonec skončil na ulici, kde se pohyboval asi pět let.

Jeho charakteristickým rysem byl neustálý úsměv i když jeho situace byla téměř zoufalá. V nemocnici se mně začal otevírat, komunikoval vesele s okolím, s ostatními pacienty, s personálem. Bylo reálné riziko, že nemocnice se bude snažit pana Pavla co nejrychleji zbavit a on by skončil zpátky na ulici. Kontaktoval jsem sociální pracovníci v nemocnici, která ho měla na starosti a sociálního kurátora. Pan Pavel však moc nespolupracoval. Sděлил mi jména svých synů a jejich bydliště. Přes internet se mi podařilo zjistit telefonní číslo nejstaršího syna a spojil jsem se s ním. Syn slíbil, že otce navštíví a skutečně to udělal. Pan Pavel se po návštěvě rozzářil a poprvé pod jeho úsměvem byl vidět náznak upřímné radosti a začal spolupracovat. Nejstarší syn zkontaktoval mladšího bratra, který bydlel kousek od Prahy, společně pomohli panu Pavlovi zaplatit všechny dluhy za regulační poplatky, vyřídit občanský průkaz a nakonec ve spolupráci synů, sociální pracovníce i kurátora se podařilo vyřídit pravidelné dávky, ze kterých si hradil pobyt v nemocnici a další výdaje. Přes optimistický začátek však synové přestali za panem Pavlem docházet. Co se stalo, proč přestali otce v nemocnici navštěvovat, nevím. Když jsem s nimi mluvil, hovořili o tom, že mají svůj vlastní život a jejich časové možnosti jsou omezené. Z pražské nemocnice se pan Pavel přestěhoval do LDN, kde pobýval skoro půl roku. Jeden z jeho synů žije deset minut jízdy autem od této léčebny, přesto se i nadále vymlouval na své omezené časové možnosti. V jednom rozhovoru mi naznačil, že vztahy s tátou nebyly vždy dokonalé, předpokládám, že k odcizení přispěl otcův vztah k matce. I přesto, synové měli informace o zdravotním stavu otce a určitě i nějaký čas, aby mohli otce navštěvovat a povzbudit. Pan Pavel z počátku syny obhajoval, říkal, že je nechce zatěžovat, že mají hodně práce, že jejich manželky nejsou nakloněny jejich setkáním. Postupem času si začal uvědomovat, že jeho synové o něj zájem nemají.

Zlomovou událostí se stalo propuštění z nemocnice. Dostal protézu a naučil se chodit s berlemi. Potkal jsem ho v blízkosti střediska, když už dva dny spal venku. Nechal jsem mu zavolat z mého mobilu synovi a zjistil, že synové mu s ničím nepomohou. Souhlasil, že půjde za sociálním pracovníkem a ten ho ubytoval na našem azylovém domě. Sociální pracovníce v nemocnici mu zařídila mnoho věcí a bylo by škoda, kdyby pan Pavel vše vzdal. S ubytováním souhlasil a sociální pracovníce v azylovém domě začala s ním soustavně pracovat. Pan Smíšek si začal vyřizovat důchod a i když se stále snažil uchovat svou autonomii, začal s námi spolupracovat. Jak se jeho finanční situace a zázemí začalo stabilizo-

vat, tím více se mu stýskalo po synech. Zjistil, že se mu nechce žít, pokud nemá pro koho žít. Z počátku chodil ven, sedával na Kampě, vyřizoval si důchod, nakonec začal být stále více pasivnější a své aktivity omezoval. Byl umístěn do domova důchodců a když mu byl přiznán důchod, přestal vycházet z domova vůbec. Stěžoval si na syny a mluvil o tom, že se mu už se nechce žít.

Během času, celkově rok, jsem pana Pavla neviděl a i když mě po jiných pozdravoval, dlouho jsem ho neviděl. Začal chátat a pít alkohol. Problém nastal, když se začal pomochovat. Kapacity azylového domu nejsou uzpůsobeny pro takto handicapovaného člověka a tak byl předán do Léčebny dlouhodobě nemocných. Pan Smíšek se od amputace nohy neustále stěhoval. Z nemocnice do nemocnice, azylového domu do domova důchodců až do LDN. Zdravotní stav pana Smíška se zlepšil, ale nikdo se nestaral o jeho psychický stav, který nakonec vedl k rezignaci. Chybou bylo, že nikdo s ním nepracoval na zlepšení psychického stavu a nepokusil se zlepšit jeho rodinnou situaci. Z pohledu terénního pracovníka mohu říci, že se ukázalo, jak návštěvy v nemocnici mohou mít zásadní vliv na zlepšení situace klienta.

8.4. Dědek z Hradu Muž 64 let- autonomie

Pan Dědeček byl vždy centru pozornosti kolemjdoucích i cestujících tramvají. Byl vždy velmi jiný než většina lidí, kteří chodili kolem něho. Jeho zanedbaný zjev a zdánlivě bezmocný stav vždy vzbuzoval lítost u kolemjdoucích a ti mu dávali jídlo nebo drobné peníze. Pan Dědeček nikdy nebyl sám i když žil svým stylem života, sám pro sebe se svými představami o světě. Několik let bydlel s kamarádem, oba důchodci nad šedesát let, pod jedním stromem na Hradčanech, kde se o ně starali kapucíni z nedalekého kláštera. Oba měli doklady v pořádku a pravidelně si vybírali důchod. Nepropadly alkoholu a žili tak několik let. Kolega pana Dědečka chodil vždy upravený a vedle něj vypadal jako elegán a tak trochu se o něj staral. Pan Dědeček téměř se železnou pravidelností se pohyboval mezi Pražským hradem a Senovážným náměstím. Zde sedával celý den a počítal neustále na kalkulačce kombinaci čísel, která mu zaručí výhru v Sazce, lze však pochybovat o smyslu jeho výpočtů. Svět ve kterém žil, byl hodně jiný než svět ostatních. Zásadně zanedbával hygienu, ne proto, že by rezignoval, ale byl přesvědčen, že to nepotřebuje, stejně jako střechu nad hlavou. Pan Dědeček se narodil v roce 1946 na Vysočině a celý život pracoval v zemědělství, na konci produktivního života na Masarykově nádraží jako uklízeč. Pocházel z úplné rodiny a měl dvě sestry. Na ulici se dostal poté co přestal pracovat a pobíral dů-

chod. Do té doby bydlel na komerční ubytovně. Nechtěl platit ubytovnu, měl malý důchod, cca 7000,- Kč.

S panem Dědečkem jsme se setkali poté co nám zavolal jeden z kapucínů místního kláštera, který se o oba bezdomovce staral. Naše první návštěva byla informační, oba klienti nenavštěvovali středisko ani nevyužívali jinou sociální pomoc. Oba odmítali odejít někam do tepla či do domova důchodců. „Do domova důchodců nechci, tam se chodí umírat“ odpovídali. Komerční ubytovny byly pro ně příliš drahé a byli odhodláni, dokud to půjde, bydlet na ulici. Blížila se zima a běžné argumenty pro návštěvu střediska nezabraly. Asi za měsíc přivedl do střediska pana Dědečka mnich s tím, že jeho spolunoclezník zemřel a on sám na tom se zdravím není dobře. Zjistili jsme, že kamarád pana Dědečka nezemřel, byl pouze převezen do nemocnice. Pan Dědeček se ukázal jako vhodný tip klienta pro ubytování a jeho zdravotní stav to vyžadoval. Klient měl pravidelný příjem a neměl problémy s alkoholem. Souhlasil s ubytováním na noclehárně, pobyt si řádně zaplatil, avšak vydržel zde pouze měsíc a pak ubytování ukončil na vlastní žádost. Byl leden a pracovníci se ho snažili přesvědčit, aby na noclehárně zůstal. Pan Dědeček argumentoval, že byl okraden, nemá peníze na noclehárnu a lidem z Čech už nevěří. Byl přestěhován na azylový dům, s čímž souhlasil a sdělil, že bude na azylu pouze do té doby, než bude zase teplo a on bude moci spát venku. Tento přístup klienta znemožňoval pro něj vymyslet individuální plán.

Na jaře se opět přestěhoval na Pražský hrad. Ukázalo se, že jeho kolega po dlouhodobé hospitalizaci v nemocnici, kde se ocitl na prahu života, se na ulici nevrátil, využil služeb Naděje, nechal si vystavit občanský průkaz a ubytoval se v azylovém domě, který pan Dědeček opustil. Pan Dědeček se s ním setkával buď na Senovážném náměstí, nebo na Poohořelci. I my jsme s panem Dědečkem udržovali kontakt. Přes léto bylo dobré nechat jej a občas navštívit. Pan Dědeček byl spokojen se svým počítáním jen občas si povzdechl, že by potřeboval nějakou mladou ženu, která by se o něj starala, nebo sháněl chleba, aby mohl krmit holuby. Svou prostou bezprostředností si získával okolí a dostával jídlo, nebo nějaký obnos. Pan Dědeček tyto dary odmítal, pokud je nepotřeboval. Během roku se však o mnoho zhoršily jeho nohy a svou pajdavou chůzí chodil stále pomaleji a pomaleji. Bylo vidět, že pomalu chátrá. Když nastala zima, souhlasil s ubytováním na našem azylovém domě. Pan Dědeček, pokud měl pocit, že by mohl pracovníkům střediska způsobit nějaký problém, stáhl se. Z azylu odešel, protože spolubydlící, který spal nad ním se pomočil a on na něj nechtěl žalovat. Byl znovu nalezen na Pražském hradě a ubytován na noclehárně. Zde po několika týdnech došlo k nedorozumění s prodloužením pobytu a pan Dědeček se jal opustit noclehárnu a spát pod širákem u Pražského hradu. Bylo mu vysvětleno, že ubyto-

vání na noclehárně není problém ale musí si jej chodit prodlužovat ve stanovený čas. Poté co klientovi byl řádně vysvětlen řád ubytování, pan Dědeček plnil vše, na čem se s pracovníky domluvil a na jaře opět noclehárnu opustil na vlastní žádost. Během pobytu na noclehárně se u něj objevil problém s pomočováním, který dokázal vyřešit plenami na noc.

Bydlel na stejném místě a opět se setkával se svým kamarádem. V polovině léta byl hospitalizován v nemocnici kvůli špatné pohyblivosti. Vrátil se po měsíci s berlemi. V rámci mobilní sociální služby jsme byli kontaktováni jeho kolegou, ten nás informoval o stavu pana Dědečka. Našli jsme ho na Pražském hradě a zjistili jsme, že on svou situaci nevidí tak zle jako jeho kamarád. Opět jsme mluvili o tom, že je třeba myslet na zajištění ubytování přes zimu. Klient souhlasil s převozem na komerční ubytovnu, kde bydlel jeho kolega. Zaplatil si zde týden bydlení, ale nevydržel ani dva dny. Když jsme se ptali, proč odešel, vypověděl, že spolubydlícím vadilo, že močil do láhve v pokoji. Na toaletu dle svých slov nestihl dojít díky své pomalé chůzi. Byl opět ubytován v našem azylovém domě a jen otázkou času, jak dlouho zde vydrží. Faktem zůstává, že pan Dědeček díky své omezené pohybovosti přestává zvládat život na ulici. Pro pana Dědečka je spaní na ulici součástí jeho stereotypu, na který si zvykl. Na ulici nemusí dodržovat řád a nevádí nikomu, že močí do láhve. Pan Dědeček má možnosti bydlet v chráněném bydlení, či v azylovém domě. Pobyt v tomto zařízení znamená omezení autonomie, kterou si chce zachovat. Příběh pana Dědečka zatím nekončí. Jeho bezprostřední komunikace a zároveň zjev bezmocného hloupoučkého dědečka vyvolává v lidech lítost. Je tedy pravděpodobné, že se mu budou snažit kdykoliv pomoci. Otázkou zůstává, zda on bude takovou pomoc přijímat.

8.4. Černá ovce, žena 35 let – problém se vztahy

Se slečnou Mirkou jsem se setkal ještě před tím, než začala přespávat na ulici. Sedávala na Václavském náměstí s bezdomovci a popíjela s nimi. V tu dobu asi rok pracovala v Motolské nemocnici jako zdravotní sestra. Její rodina byla na Slovensku, kde se ona také narodila. Měla za sebou již několik životních karambolů a vybudovala si kariéru „černé ovce“ rodiny. Otec je úspěšný podnikatel a matka konvertovala ke Svědkům Jehovovým. Mirka se svými sourozenci se dostali do péče matky, která je vychovávala v duchu ideologie jehovistů. Mirka dělala své matce radost do té doby, než nezačala dospívat. Bouřlivé dospívání mělo za následek rozkol mezi matkou a dcerou. Matka dceru, v souladu s pravidly jehovistů, přerušila s dcerou veškeré styky. Mirka byla inteligentní, odmaturova-

la, stala se zdravotní sestrou. Vdala se a porodila dceru. Její manžel byl drogově závislý, stahoval jí k drogám a k alkoholu. Dítě nakonec skončilo v péči Mirčiny matky. Pevná výchova ve stylu Svědků Jehovových určovala hranice, kde se mohla Mirka pohybovat. Když se vymanila z této výchovy, chtěla žít ve světě bez hranic. S manželem se rozešla a odjela do Prahy, kde by se mohla ukrýt před rodinnými problémy a před stigmatem černé ovce.

Zde začala svůj nový život relativně úspěšně. Bylo jí málo přes třicet, chtěla začít znovu. Práci v Motolské nemocnici získala a byla s ní spokojená. Jenže stále jí něco chybělo. Již před tím měla problémy s alkoholem, ale dokud chodila do práce její pití mělo své meze. Seznámila se skupinou bezdomovců na Václavském náměstí. Zaskočila nás svou znalostí bible a když jsme se zeptali co na místě dělá, řekla že soucítí s těmi lidmi a chce jim pomoc. Přestala chodit do práce a stále více času trávila se skupinou bezdomovců, kde se seznámila s o deset let starším Radkem, se kterým začala chodit. Když ji vyhodili z bytu, přestěhovala se k Radkovi do bytu. Jejich vztah na první pohled vypadal romanticky, ale spíše se navzájem stahovali a předháněli se v tom, kdo vypije více alkoholu. Radek začal trpět epilepsií a Mirka abstinenciími příznaky. Téměř nevycházel ze svého squatu. Ten jsme pravidelně navštěvovali. Mirka nám kladla vždy mnoho otázek týkajících se bible a závislosti na alkoholu. Oba před sebou měli nejistou perspektivu. Oba si uvědomovali, že prohloubení současného stavu se jim může stát osudným. Mirka měla možnost vrátit se na Slovensko k otci a Radkovi nabízel zaměstnání v Mladé Boleslavy jeho známý. Ač by to znamenalo konec jejich vztahu, tuto variantu jsme doporučovali. Apelovali jsme na mateřský pud Mirky, u níž byla patrná ambivalence. Neustále opakovala, že potřebuje změnit svůj životní styl, ale neudělala nakonec nic, co by změně životního stylu napomohlo. Při jedné návštěvě slíbila, že na Slovensko odjede a když jsme ji opět v Praze potkali, lekla se nás, jakoby potkala své svědomí. Jejím hlavním problémem již nebyl rozpad rodiny ale alkohol.

Mirka nakonec na Slovensko odjela a Radek se na chvíli uchytil v práci. Mirka se však brzy vrátila, s jiným přítelem, o deset let mladším Mirkem. Ten měl díky drogovým deliktům zákaz Prahy. Často se hádali a Mirek jí několikrát zbil. Jednou odjeli do Rakovníka, kde se opili, pohádali, Mirek si podřezal ruku a byl odvezen policií do věznice Pankrác. Zde zůstal několik měsíců. Jejich vztah se rozpadl, patrně i proto, že Mirka si našla dalšího mladšího partnera, Martina. Zjistila, že je těhotná. Celé těhotenství nezměnila své chování. Buď se pohybovala v centru nebo na squatu, kterým byl polorozbořený barák, v němž spadl strop a zabil dalšího, zde žijícího muže. Až poslední dva měsíce před porodem se začala zajímat o svoje zázemí, o to kde by si dítě mohla ponechat. Snažili jsme se

jí pomáhat a narazili jsme její slovenské občanství. V České republice Mirka nebyla ani pojištěná a mateřské dávky by jí zde nikdo nepřiznal. Mirka návrat na Slovensko odmítá, je tam patrně stíhaná za neplacení výživného. Objevila se možnost, že by mohla bydlet u otce, nebo svěřit i toto dítě do péče její matky, což Mirka odmítá. Porodila v Čechách.

Po porodu hrozilo, že za otce dítě bude automaticky prohlášen manžel, i když se za otce dítěte prohlásil její současný přítel. Sociální pracovníci se podařilo zajistit jim chatu, kde mohli žít za úhradu tepla a elektřiny ve výši 5000,- Kč měsíčně a kde eventuálně by mohli být i s dítětem a Mirčin přítel začal pracovat. Díky přihlášení se k otcovství, i když Martin není pravým otcem, dítě získalo české občanství a je naděje, že může zůstat u matky. Pro Mirku by byla katastrofa, kdyby se dítě dostalo do péče její matky. Mirka pití omezila, ale riziko relapsu trvá. Mirka i ve vysokém stupni těhotenství konzumovala alkohol ve značném množství a bydlela po různých squatech. Je stále otázkou zda dítě bude pro ni impulsem k opuštění návykového chování. Poslední zprávy o ní sdělují, že pravidelně navštěvuje své dítě v ústavu a má před sebou perspektivu fungující rodiny se svým současným přítelem. Už jedno své dítě opustila. Mirka v minulosti často mluvila o změně svého chování, což znamenalo také omezení pití, ale nikdy nic pro tuto změnu neudělala. V současné době neznáme její stav.

Při našich diskusích o změně života se opakovaně dovolávala bible a chtěla ve svém rozhodnutí mít naprostou jistotu. Život svědků Jehovových je veden pravidly vylučujícími prakticky jakékoliv rozhodnutí. Mirka se zatím nerozhodla pro dospělý život, její rozhodnutí, pokud šlo jen o její osud, bylo špatné, nyní její rozhodnutí ovlivní i život jejího dítěte.

8.5. Etické dilema Muž 42 let - návyk

Petr se pohyboval po ulici asi pět let. Místa, kde se pohyboval, byla omezená. Petr byl lehký rozpoznatelný. Špatně chodil, jeho pohyby byly trhané a špatně mluvil. Nebylo třeba odborného vzdělání, aby člověk rozpoznal chorobu útočící na jeho pohybové ústrojí. Poprvé jsem ho poznal, když se ubytoval na lodi. Přišel s dvacetikorunou v ruce a u sebe měl pár časopisů Nový prostor. Prodával je ve Vodičkově ulici, kde jsem ho viděl jak žmoulá dva časopisy ve snaze je prodat a divil jsem se, že se mu to může podařit. Díky svému handicapu vypadal jako opilý nebo zdrogovaný. Byl námi kontaktován a bylo jim připomenuto středisko Naděje. Tenkrát fungovalo středisko Naděje omezeně a nebylo mnoho času se zabývat jednotlivými případy. Petr byl nesmělý a vyžadoval kartičku, aby

ho neposlali pryč. Stávalo se, že když dorazil do střediska, poslali ho pryč, protože mysleli, že je opilý. Petr si nakonec středisko oblíbil. Oblíbil si také Armádu spásy. Když se podařila rozbít bariéra vstupu do střediska a zaměstnanci věděli, že nejde o opilost ale o postižení klienta, stal se oblíbeným.

Dokud prodával Nový prostor, udržoval si povědomí, že pracuje a že je občanem společnosti. Jenže Petrovo postižení již nabylo takového charakteru, že prodávat časopis přestal. Pár čísel ztratil, zbytek mu ukradli a na další neměl peníze. Tehdy zašel poprvé k sociální pracovníci. Zjistilo se, že pobírá dost vysoký invalidní důchod 11 000,- Kč, nebylo zjištěno pro jaké postižení. Petr odmítal, že by byl nějak nemocný. Bylo mu vysvětleno, že pokud bude mít občanský průkaz, bude moct hledat práci, že však s tak vysokým důchodem pracovat nemusí. Jenže on důchod odmítal. Důchod mu připomínal, že je nemocný a on se cítil schopný normálně fungovat. Jeho očekávání bylo nereálné vzhledem jeho postupující nemoci. Petr přijal, že momentálně bude muset změnit své bydlení a naučil se jezdit tramvaji, konkrétně jednou trasou.

Petr pochází z Blanska, kde žil jeho otec a matka. Měl sestru, je svobodný, bezdětný. Jeho matka a jeho sestra zemřely na generativní chorobu zvaná Huntingtonova nemoc. Petrovi s padesátiprocentní jistotou hrozilo, že u něj nemoc také propukne. Vystudoval střední školu dopravní, obor železnice a skutečně na železnici nějaký čas pracoval. Jenže se u něj začaly objevovat stejné příznaky, jakými trpěla sestra. Petr ve fázi, kdy jsme ho vídávali, nikdy nepřipustil, že by mohl být nemocný, jakýkoliv kontakt s nemocnicí či s psychologem odmítal. Později se zjistilo, že mu byl přiznán důchod právě kvůli této nemoci a bydlel nějaký čas v domově důchodců, ze kterého utekl. Petr nebyl prohlášen za nesvéprávného, přičemž průběh této nemoci spočívá v celkovém úpadku osobnosti, jak po pohybové stránce, tak později i kognitivní a psychické. Nemoc končí demencí. Petr patrně věděl, že dříve nebo později bude za nesvéprávného prohlášen, čemuž zabránil tím, že opustil své trvalé bydliště a odjel do Prahy. Zde z počátku bydlel na ubytovnách a vydělával si brigádami. Zdravotní stav se zhoršoval, až mu nezbylo než pracovat pro Nový prostor.

Když skončil i tento způsob výdělků, začal žít jako bezdomovec. U Armády spásy i v Naději dostal tolik jídla, že mu vystačilo na celý den. Noc trávil na lavičce v parku a v zimě jezdil tramvaji. Tímto způsobem života přežil léto a nastal podzim. Nakonec stále zůstával na jednom místě a jediné co ho zajímalo, byly odhozené vajgly. Nešlo se s ním domluvit, protože na domluvené srazy nedorazil. Bylo nesnadné posoudit, zda objektivně vnímal svou situaci, prostor i čas. Když jednou přišel bez boty, rozhodli jsme se něco dělat. Ubytovali jsme ho na noclehárně, bez občanského průkazu a na dluh, z hledem k jeho

postižení. Podali jsme žádost o vystavení občanského průkazu. Na noclehárně se mu líbilo. Začali jsme uvažovat o jeho hospitalizaci. Jelikož Petr by se s hospitalizací těžko smířil, vyvstal etický problém. Petr bez léků a bezdomoveckým způsobem života hodně strádal a bylo otázkou, zda by přežil následující zimu. Rozhodli jsme se pro následující strategii : kontaktovali jsme psychiatrickou léčebnu v Bohnicích, jemu jsme na noclehárně řekli, že podmínkou dalšího ubytování je návštěva lékaře. Lékař na Všeobecné fakultní nemocnici potvrdil, že se jedná o Huntingtonovu chorobu ve velmi pokročilém stádiu. Petr nechtěl slyšet co mu lékař říká a oponoval mu, že se mílí. Na další vyšetření odmítl jít. Chybou bylo, že mu kolega řekl, že vyšetření proběhne v Bohnicích. Nabízelo se, že bychom Petra odvezli do Bohnic autem, kde bylo domluvené, že pokud jej přivedeme, bude hospitalizován na uzavřeném oddělení. Etický problém byl v tom, že Petr by asi do auta nastoupil, kdyby věděl že se bude jednat pouze o vyšetření a nenastoupil, kdyby věděl, že bude nedobrovolně hospitalizován. Musela by se mu tato skutečnost zatajit. V kolektivu jsme řešili, zda takto nemocní lidé, u nichž není naděje na vyléčení, má cenu na zbytek života uzavírat do nemocnice, kde budou nešťastní. Vzhledem k Petrově situaci bylo jediné, co jsme mohli udělat, nechat ho jeho osudu, nebo přes jeho nesouhlas ho hospitalizovat.

Nakonec jsme Petra odvezli do Bohnic. On myslím, řádně nevěděl, kde je. V klidu si sedl s lékařem a my jsme odjeli. Poté jsem ho chodil pravidelně navštěvovat. Petr žil v domnění, že je zavřený, kvůli tomu že nemá občanský průkaz a až mu z úřadu průkaz přijde, bude moci toto místo opustit. Na otázku, co bude dělat, nerealisticky odpověděl : „Najdu si práci a zaplatím si ubytovnu“. Byl prosinec a teploty dosahovaly několik stupňů pod nulou. Zjistil jsem, že ho nejvíce trápí, že nemůže kouřit. Na příští setkání jsem mu přinesl cigarety. Petr byl stále nervóznější a začal se rozčilovat. Zlom nastal, kdy konečně přišel očekávaný průkaz a Petrovi začal chodit důchod, za který si mohl cigarety koupit. U Huntingtonovy choroby je typické, že pacienti hodně kouří, protože kouření odlehčuje příznakům nemoci. Zatímco na ulici si tabák musel hledat v popelnících a na zemi, nyní mohl kouřit kupované cigarety v množství v jakém chtěl, díky vysokému důchodu. I když stále žil v domnění, že si najde práci a bude si platit ubytovnu, zvykl si tady. Dle posledních zpráv čeká na přemístění do domova důchodců, který se specializuje na tuto chorobu. Otázkou je, zda tato změna nebude stejně bolestivá, jako byla zpočátku hospitalizace v PL Bohnicích.

8.6. Šachista Šaggy Muž 25 let - hrdost

Mladý pohublý muž, slušně oblečený, spíše tichý než hlučný a vždy uctivý k zaměstnancům, se vyjímal mezi všemi ostatními klienty, kteří na středisku neustále něco chtějí. On sedí nad partičkou šachů a nedere se po věcech, které nepotřebuje. Je spíše zamýšlený a rád hraje šachy. Všechny v partiích poráží a velmi dobře maluje. Na první pohled je patrné, že se nechce nějak vymezovat, že nemá problém s alkoholem nebo s drogami. Je tedy zvláštní proč tento mladý muž skončil jako bezdomovec.

Z jeho rodinné anamnézy víme, že vyrůstal v rodině úplné a relativně stabilní. Byl nejstarší syn v rodině, kde otec byl relativně vysoce postavený manažer v nejmenované firmě. Vystudoval střední školu, obor pekařství, s maturitou. Při poskytování informací o své rodině mnoho nepoví. Sám pokládá svou rodinu za dobře založenou a relativně bohatou. Když mu bylo osmnáct, dozvěděl se, není synem toho, kterého považoval za svého otce a jeho biologický otec žije neznámo kde. Jeho nevlastní otec měl s jeho matkou další dvě děti. Šaggy od té doby začal zjišťovat rozdíly v chování otce k němu a jeho sourozencům. Postupně si vybavil, že jeho nevlastní otec měl k němu jiný vztah, než k jeho sourozencům a cítil se v rodině nechtěný. Mírné konflikty nabíraly obrátky a on se snažil co nejrychleji osamostatnit. Osamostatnil se, začal pracovat jako pekař a bydlel v komerčních ubytovnách či v podnájmech.

Šaggy byl relativně důvěřivý, co se týče práce a kamarádů. Svěřil se mi, že s kamarádem požádali o celkem vysoký úvěr za účelem podnikání. On se stal věřitelem u nebankovní organizace na částku 300 000,- Kč, ale peníze ani neviděl. Kamarád ho zradil a s penězi se vytratil. Šaggy tento čin chápe jako svou osudovou chybu. Jako pekař si vydělával tolik, že mohl platit ubytovnu a něco málo ušetřit. To, že byl měl splatit dluh 300 000,- Kč, který se s nabíhajícími úroky zvedá, nevidí reálně. Z platu je mu strháváno 5000,- Kč měsíčně. Změnil trvalé bydliště z bytu rodičů na úřad a odjel z místa bydliště kvůli práci a potuloval se různě po brigádách. Nakonec odjel do Rakovníka na chmelovou brigádu, odtud se přesunul do Prahy, kde měl slíbenou práci s ubytováním. Práce však nebyla a on neměl kde přespát. V tomto okamžiku navštívil naše středisko, požádal o ubytování a byla mu nabídnuta naše noclehárna. Jelikož nemá práci, je mu umožněno bydlet na noclehárně na dluh. Většina pohovorů s ním se týká hledání práce. Práci si hledá aktivně, stačí přijde-li jednou pozdě, odmítnou jej, jindy zase nedostane zapláceno. Nakonec našel práci, relativně dobře placenou v pekárně a byl ubytován v azylovém domě. Vše vypadalo v pořádku, pak se v pekárně nepohodl a Šaggy práci ztratil. Dle jeho slov si bral nějaké

pečivo, aby se mohl podělit s ostatními na azylu. V rámci systému Naděje nelze využívat služeb střediska a nízkoprahového centra. V celkem logickém systému, pokud někdo pracuje a má na zaplacení azylového domu, neměl by navštěvovat nízkoprahové centrum a využívat zde potravinové pomoci. Jelikož Šaggy neměl již práci, rozhodl se opustit azyl a začal spát ve squatu u lidí, se kterými se seznámil na středisku. Pro něj byla důležitější potravinová pomoc než ubytování, které si mohl sehnat jinde u svých nových známých. Na ulici ztratil telefon, což je další překážkou pro hledání práce, protože potenciální zaměstnavatel se nemůže Šaggimu dovolat.

Šaggy začal přespávat ve squatu a neustával hledat práci, což je u těch, kteří bydlí ve squatu méně obvyklé. Šaggy se snaží vybírat pouze krátkodobé brigády, které nejsou zavazující. Se svým vzděláním, stigmatem bezdomovce a hrozící exekucí nechce nastoupit do dlouhodobějšího pracovního poměru a pomalu rezignuje, že se někdy dluhu zbaví. Dluh mezitím, dle jeho slov, narůstá do ohromných rozměrů a on nikdy nebude mít takovou práci, aby ji mohl splatit. Protože u výdělků z brigád nelze peníze strhávat, vyhledává pouze brigády. Ačkoliv by mohl vykonávat jinou práci, nechává se zaměstnávat na úklid ulic, který poskytujeme pro mimořádné případy. Tato práce se nedá dělat věčně. Šaggy nevidí svou budoucnost růžově a začíná se orientovat na přítomnost. Zdá se, že občas upadá do depresí a beznaděje. Šaggy přiznává své chyby, což není u bezdomovců běžné. Díky tomu, že se cítí za svou situaci vinen, odmítá informovat rodinu o své situaci, přestože rodina by mu s největší pravděpodobností pomohla. Při rozhovoru se mnou řekl, že musí v Praze něco vydělat, aby mohl ukázat matce a otčím, že se dokáže o sebe postarat. Sociálním pracovníkům tvrdí, že kontaktuje rodinu několikrát měsíčně, ale mně se zmínil, že nemluvil s matkou již několik měsíců. Zásadně odmítá a nechce připustit, že by se jeho rodina dozvěděla o tom, jak na tom ve skutečnosti je.

Z squatu se přesunul na loď. Ač se pohybuje ve skupině mladých bezdomovců, vždy tak trochu ze skupiny vyčnívá. Nezastává antisociální názory, má relativní zájem o práci, liší se svým zjevem i zájmem o šachy. Je to relativně hrdý mladý muž a rozhodně se nepovažuje za bezdomovce. Svými nároky a tužbami se dostal spíše do vyčkávající pozice. Čekání je pro bezdomovce typické. Šaggy čeká na dobrou práci, nebo na zázrak, který nepřichází. Zároveň odmítá pomoc své rodiny, protože již je dospělý a měl by si poradit sám. Šaggyho příběh nevypadá beznadějně a jak se bude dál vyvíjet, bude záležet jen na něm.

8.7. Křik Petry Žena 22 let - odmítnutí

Petru jsem poznal již ze začátku své kariéry, když jsem pracoval na lodi. Přišla se svým přítelem, bylo jí devatenáct let, že se chce u nás vyspat. V ruce držela papír potvrzující diagnózu zvanou Tourettův syndrom, zajišťující právo na jisté soukromí a toleranci při jejích spontánních výkřicích, které jsou součástí diagnózy. Vymohli si možnost spát spolu v jídelně, protože v kajutách jsme zásadně oddělovali muže a ženy. Během noci jsme slyšeli výkřiky, které byly vysvětlovány její psychiatrickou poruchou. Petra vypadala rozumně a spolu s přítelem popisovala potíže, které měla, když putovala od domova k jinému domovu a nikde se nedočkala přijetí. Její srdceryvný příběh dojal všechny personál a tak jsme se domluvili, že jí dovolíme spát v jídelně. Několik nocí tento systém fungoval dobře. Petra byla velmi labilní a jakýkoliv nepříjemný pohled vnímala jako osobní útok na ni. Pro Tourettův syndrom jsou specifické v nekontrolovatelné křeče, které doprovází výkřiky, kterými v jejím případě byly sprosté nadávky. Její chování evokovalo, že je pod vlivem nějaké látky. Všichni si na ní zvykli a jelikož věděli o jejich problémech, její chování tolerovali. Jenže její negativní chování se stupňovalo a k napjaté atmosféře na lodi přispěli také věčné hádky s přítelem, které vyvrcholily v rvačku, při níž se Petřin přítel svlékl do naha a vyšel z lodi, kde byl odchycen rychlou záchranou službou.

Po tomto incidentu měli oba zakázán vstup na loď. Petřin přítel byl za incident na lodi potrestán dvěma roky vězení. Petra se vždy pohybovala v páru a s tímto přítelem žila již dva roky. Narodila se v Náchodě, pro svou chorobu byla problémovým dítětem. Pocházela z rozsáhlé romské rodiny a pro nemožnost ji zvládnout pobývala v diagnostických ústavech, v psychiatrických léčebnách, s občasným pokusem o rodinnou výchovu příbuznými. Petřina matka se odmítla o ní starat. Petra nějaký čas bydlela v Ostravě u své tety, zde nakonec měla trvalé bydliště. Byl jí přiznán invalidní důchod, ale díky tomu, že nebyla schopná si peníze udržet pro zajištění základních potřeb, příjemcem jejího důchodu se stala teta. Petra měla vždy problém s autoritami, sama se nemohla kontrolovat a ani nechtěla aby někdo kontroloval jí. Většinou se stýkala a žila s problémovými chlapci. Patrně již v Náchodě začala zneužívat pervitin, který spíše zhorčoval její tiky a nekontrolované pohyby. Rodinná výchova její chování nezvládala, Petra v ústavech a léčebnách trpěla. Zlom nastal, když dosáhla 18tého roku věku. Opustila svou tetu a začala žít na ulici s přítelem, se kterým přišla na loď.

Petra se stala součástí skupiny bezdomovců, která se pohybovala mezi Hlavním nádražím a nádražím v Holešovicích, ale spíše se pohybovala sama nebo v doprovodu něja-

kého chlapce. Nebylo pochyb, že Petra začala pravidelně užívat pervitin. Její stav byl závislý na tom, zda měla, většinou krátkodobý či střednědobý, vztah s někým ze svých přátel. Petra byla zcela bez příjmu. Její invalidní důchod byl posílán k zvláštnímu příjemci a ona sama se o výběr důchodu nezajímala. Měla jiné zájmy a na drogy si vydělávala prostitucí. Petra byla hezká a pro muže zajímavá. Často dávala na obdiv svůj labilní psychický stav a případně i diagnózu, která měla sloužit jako důvod k manipulaci s ostatními, či důvod k soucitu. Partnery, většinou romské národnosti, často střídala. Stávalo se, že zatímco ona seděla ve středisku pro mladé bezdomovce, oni trpělivě čekali v zimě či v dešti, protože sami do střediska nemohli. Díky emoční labilitě se s partnery často rozcházela a zase navazovala nové vztahy. Pokaždé, když se rozešla s nějakým s přítelem, přišla na středisko a žádala nadstandardní pomoc.

Jednou přišla v silně labilním stavu a tvrdila, že 9 dní nespala. Byla jí domluveno ubytování v charitativním zařízení, poskytli jsme jí doprovod, avšak vydržela zde jednu noc. Následující den byla poslána zpátky v doprovodu na středisko. Její psychický stav se zhoršoval, až začala v záchvatu ničit majetek střediska, byla zavolána záchranka a Petra byla odvezena do Bohnic. Zde pobyla týden. Byl jsem jí v léčebně navštívit a našel jsem zde, místo utahané feťáčky normální holku, která své tiky v klidu ovládala. Vystala naděje, že pokud opustí svůj dosavadní styl života, mohlo by z ní být normální inteligentní děvče. Petra slíbila, že po propuštění bude pravidelně docházet k psychiatrovi. To se však nestalo, Petra odjela do Ostravy, aby si zde mohla vyzvedávat důchod, vyřídit si občanský průkaz a další věci. Klientce již po několikáté byla přerušena pomoc z důvodu nečinnosti. Chodila po charitativních institucích a svěřovala se, že několik dní nebrala drogy a že má strach, aby nezačala znovu, což působilo na zaměstnance jako apel k pomoci. Brzy se však zjistilo, že Petra si často vymýšlí. Lhala o důvodech přerušení služby v té či jiné organizaci, nebo o svých drogových aktivitách. Nakonec všechny možnosti pomoci v Praze vyčerpala a svým chováním si všude uzavřela dveře.

Na pár měsíců odjela do Ostravy, kde bydlela u tety. Zde se jí ale nelíbilo, neustále nám telefonovala, aby nás ujistila, že se má dobře, zároveň bylo cítit, že jí život v Praze chybí, že postrádá zvláště přítele, se kterým naposledy byla. Když se po několika měsících objevila v Praze tvrdila, že je to jen na chvíli, ale již se do Ostravy, dle našich informací, nevrátila. Začala se obávat o své zdraví, ale neudělala nic, aby je ochránila. Jednou se na ulici zhroutila a byla odvezena do nemocnice, kde byla na poslední chvíli operována pro prasklý žaludeční vřed. S jizvou po operaci se vyrovnávala těžko. Tělo pro ní bylo něco posvátného, ale na druhou stranu drogy brala ve velkém nitrožilně. Často se stávalo, že

Petra stávala před zrcadlem a česala se několik hodin. Vždy potřebovala být ve středu pozornosti a právě vynucená pozornost byl důvod, proč nikdy nezapadla do nějaké skupiny. Svou inteligentní manipulací často k sobě připoutala pozornost nějakého ze svých partnerů, nebo na čas pozornost sociálního pracovníka. Pozornost sociálního pracovníka, který ji chtěl pomoci, měl své meze, stejně jako trpělivost jejich mnoha partnerů. Podstata Tourettova syndromu je přilákání pozornosti okolí nekontrolovatelnými výkřiky a tiky. Otázkou zůstává, nakolik chování Petry je ovlivněno jejím psychickým stavem a kdy je schopna své chování ovládat, na to jsem doposud nepřišel.

Naposledy jsem Petru potkal na Praze 3, kdy se chlubila svým staronovým přítelem. „Pamatujete, jak se tam na lodi svlíkl.“ Jejího přítele, který s ní vydržel již několik let, pustili z vězení a opět byli spolu. Chlubila se mi, že již týden nebere drogy, za což jsem jí pochválil. Nyní mi zmizela z dohledu, jelikož jí byla přerušena nabídka pomoci pro nečinnost. Pohybuje se na Praze 3, tedy mimo drogovou komunitu. Co s ní je nadále nevíme. Aby se její situace změnila, bude třeba její vůle, velké trpělivosti sociálního pracovníka a přítele, který na ní bude mít dostatečný a kladný vliv.

9. Závěr a možné návrhy řešení

Za posledních dvacet let jsme svědky několika vln zájmu o bezdomoveckou komunitu. Naši společnost většinou problematika bezdomovectví nezajímá, v případě konkrétních událostí naopak vlna zájmu kumuluje. O případu Miroslava Szamszeliho, který našel živé dítě v popelnici, psaly skoro všechny noviny. Tento případ ukázal, že lidem osud jednotlivých bezdomovců není lhostejný a že jednoduché řešení jejich situace neexistuje. Pan Miroslav, který trpěl dlouho neléčenou schizofrenií, nevydržel mediální kolotoč, který se kolem něj roztočil, pokusil se o sebevraždu na ubytovně a po převozu do léčebny se zde udusil jídlem. (ČTK 8.12. 2008) Zájem médií o bezdomovce je vyšší hlavně v období zimy nebo v případě nějaké události jako byl případ Szamszeliho. Zprávy spíše poukazují na smrt bezdomovců, jako je umrznutí, či upálení, případně na vraždy bezdomovců. Často je pohled médií zkreslen, málokdo této subkultuře rozumí a zdá se, že málokdo bezdomovcům rozumět chce. Většina lidí nechce bezdomovce vidět na ulicích, aby je neobtěžovali svým vzhledem. Krizový stav během zimy 2009 a 2010 ukázal, že v Praze není dostatek lůžek, ale zároveň mnoho bezdomovců odmítá ubytovnu v obavě ze ztráty autonomie nebo z obavy ze spolubydlících. Není jednoduché hledat bezdomovcům ubytování, ale i práci.

Na závěr práce každé práce by měl autor předložit návrhy řešení představeného problému. Ambicí této práce není přinášet odpovědi, ale spíše upozornit na otázky týkající se bezdomovectví, které zůstávají na pokraji zájmů. Dosavadní výzkumy se orientují pouze na příčiny bezdomovectví, ale již nezkoumají bariéry, které brání bezdomovcům v návratu do společnosti. Tyto bariéry jsem se pokoušel popsat ve své práci. Musel jsem však vycházet pouze ze svých vlastních zkušeností, než z odborné literatury. Ta většinou zkoumá primární příčinu bezdomovectví a spatřuje ji ve ztrátě bydlení nebo zázemí. Málokdy se zabývá otázkou, proč lidé v této situaci zůstávají. Jak jsem popsal v této práci, důvod proč se bezdomovec na ulici dostal, může být jiný než důvod, proč na ulici zůstává. Pokud se budou ignorovat vlivy, které udržují bezdomovce na ulici, bude snaha sociálního pracovníka pomoci klientovi marná. Sociální pracovník má mnohdy sklon ke zjednodušenému pohledu na problém klienta, na který se snaží aplikovat zjednodušené řešení. Problém klienta je však komplikovaný a klientovi mohou připadat jednoduchá řešení urážlivá. Na jednoduchá řešení se nabalují drobné bariéry, které si klient ani sociální pracovník neuvědomují a které společně vytváří zeď, která zabraňuje na navrhovaná řešení přistoupit. Subkultura bezdomovců, do které se málokdo dostane jen tím, že chce, se značně liší od většinové společnosti, a čím déle člověk zůstává v této subkultuře tím, je pro něj těžší ji opustit.

Jak jsem se již zmiňoval, mezi jednotlivými pracovníky s bezdomovci existuje rozpor v přístupu ke službě bezdomovcům. Zatímco jedni upřednostňují spíše represivní způsob práce a předpokládají, že bezdomovci hlavně zlenivěli a pokud by chtěli pomoci, musí nejdříve něco dokázat, druzí spíše zastávají hledisko, že nelze bezdomovce motivovat represí, lze jen eliminovat rizika, která bezdomovectví přináší, čekat, až bezdomovec sám nalezne motivaci ke změně života a pak mu nabídnout pomoc.

Otázka zní, zda lze na bezdomovce působit motivací vnější, když bezdomovec plní své povinnosti, nebo vyčkat kdy sám uzná za vhodné změnit svůj život. Z hlediska metod sociální práce je možné působit pouze na vnější motivaci bezdomovců a na tento druh motivace se soustředí i pozornost badatelů. Dle mého názoru je třeba se více zabývat vnitřní motivací, která má větší sílu a působí i v době, kdy bezdomovec není pod kontrolou sociálního pracovníka. Kde klient bere vnitřní motivaci ke změně svého chování i stavu není stále zkoumáno. Za podstatnou a prospěšnou považují prevenci bezdomovectví, než řešení bezdomovectví samého. Bezdomovci samotní jsou nesnáze uchopitelní, hůře se zkoumají, špatně se od nich získávají informace. Vzájemná nedůvěra mezi bezdomovci a těmi, kteří se jim snaží pomoci, je neodstranitelná.

Dle mého názoru je těžké pomoci bezdomovcům, pokud neznáme jejich život. Pokusil jsem se jej popsat v této práci. Rád bych vyvolal diskusi nad tím, zda vůbec známe psychické procesy bezdomovců. Otázek, na které neznáme odpověď, je mnoho. Na začátku práce jsem zmínil, že podoba bezdomovectví je velmi závislá na lokálních podmínkách státu, společnosti a mění se dle aktuální situace. Některé aspekty by měly být však obecné, nezávislé na daných podmínkách. Všechny tyto hypotézy však zůstávají teorií a nejsou potvrzeny výzkumem. Není potvrzena hypotéza adaptace jedince na situaci bezdomovectví, ani není řádně popsáno, jakým způsobem se člověk adaptuje. Nejsou také zkoumána, ani popsána, specifika prožívání bezdomovectví v jednotlivých obdobích lidského života, stejně tak změna sociálních kontaktů v průběhu bezdomovectví. Relativně diskutovanou otázkou je dobrovolnost bezdomovectví, podobným i politickým tématem je zneužívání pomoci a sociálních služeb. Dle mého názoru nelze objektivně posuzovat, zda se někdo ocitl na ulici dobrovolně a za zbytečnou otázku považují, zda někdo nezneužívá sociální pomoc. Pokud někdo volí zneužívání sociální pomoci jako způsob obživy, jistě nějakou pomoc potřebuje, byť tato forma je nestandardní. Volba, stav bezdomovce, sama o sobě, není standardní, je třeba mít na mysli, že ten kdo volí takovýto způsob života dobrovolně, obvykle tím řeší nějaký problém, který mu brání, aby žil život většinové společnosti.

Bezdomovectví dle mého názoru by mělo být předmětem terapie a nejenom sociální pomoci. Osud každého bezdomovce je originální, z čehož vyplývá nutnost aplikovat různé typy terapie podle typu klienta. Zmíním v krátkosti několik nejdůležitějších terapeutických proudů a jak by mohly být přínosné pro terapii bezdomovců. Behaviorální terapie stojí na teoretickém základu, že veškeré poruchy chování jsou naučenými reakcemi. Pokud klient se naučí podmíněně chovat, může mu tento zažitý způsob chování ztrpčovat život. Bezdomovci často ztrácejí pracovní návyky a zvykají si na nečinnost, pro bezdomovce typickou. Toto chování lze napravit postupnou desenzibilizací, to je postupnými nácviky požadovaného chování. (Praško 2007) Zjednodušeně řečeno, jedná se o metodu cukru a biče. Stoupenci této terapie zastávají systém podmíněných služeb. Požadované chování, kupř. nástup do práce, je odměněno pobytem v azylovém domě. Kognitivní terapie se orientuje na negativní myšlení, na zveličování některých skutečností a účelem terapie je tento typ myšlení změnit. (Beck 2005) Bezdomovci často mají nízké sebevědomí, cítí, že jejich život je mimo jejich kontrolu. Způsoby kognitivní terapie spočívají v motivačních rozhovorech a v přesvědčování, že mohou způsob život dostat zpátky pod kontrolu. Rogersova terapie zaměřená na osobu je založena na předpokladu, že nemocný žije jiným způsobem, než jeho skutečné já chce. Tato terapie vychází z předpokladu, že každý člověk sám dobře ví, co má

dělat správně. (Tolan 2006) Zástupci této terapie předpokládají, že dříve nebo později bezdomovec se sám rozhodne ke změně života a jejich úkolem je eliminovat rizika, které bezdomovecký styl přináší. Logoterapie hledá smysl života za pomoci existenciální analýzy, která pomůže najít smysl v tom, co se stalo i v tom, co se stane. (Frankl 2006) Bezdomovci často nevidí smysl života jak při pohledu do minulosti tak i při náhledu do budoucnosti. Jejich oblíbený slogan zní „No future“. Poskytnutí perspektivy, nějakého horizontu bezdomovcům, pro který jim bude stát za to změnit své dosavadní směřování, je jeden z nejtěžších úkolů lidí, kteří pomáhají.

Jak lze tedy bezdomovcům, co nejlépe pomoci? Mnoho z nich odpoví, že nejlepší pomoc je práce. Souhlasím, práce může klientovi dodat ztracenou sebedůvěru, vrátit řád do života a mimo jiné zlepšit jeho sociální situaci. Pokud však klient nevidí nějaký vyšší smysl svého života, práce se pro něj stává pouze prostředkem momentálního přežití. Nevytvoří-li si materiální rezervy a o práci opět přijdou, vrací se k životu bezdomovce. Podle mých zkušeností, práce řeší pouze jeden symptom bezdomovectví, ale nevyléčí jej úplně. Za podstatné považuji, aby klient, bezdomovec, našel vztah k někomu, nebo k něčemu. Tento vztah je nutné posilovat, aby se stal motivační silou ke změně života. Pokud si takovýto vztah nenajde, nevidí důvod svůj život měnit. Vztah může hledat v partnerství, v rodičovství, k Bohu nebo třeba k nějaké aktivitě. Aby tento vztah mohl vzniknout, je třeba dlouhé cesty a individuálního přístupu zahrnujícího kombinaci jednotlivých přístupů terapií.

Moje zkušenosti nelze měřit s těmi, kteří s bezdomovci pracují desítky let. Nemohu, ani nechci zpochybňovat jiné názory na tuto problematiku, než je můj. Pouze se snažím vyplnit místo v odborné literatuře, které dle mého názoru chybí. Budu rád, když se díky mým poznatkům a názorům rozvine diskuse, která pomůže vytvořit prostor pro tuzemský výzkum této subkultury.

LITERATURA

1. ATKINSON, R.L. et al. Psychologie, Praha: Portál 1996
2. BARTÁK M.; Zdravotní stav populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty I; Institut zdravotní politiky a ekonomiky; 2004
3. BECK A. T.: Kognitivní terapie a emoční poruchy, Praha: Portál 2005
4. BIBLE.: ekumenický překlad. Genesis.
5. BRUNTÁLOVÁ MIRIAM, Bezdomovectví v Praze se zaměřením na sociální svět lidí bez domova, Fakulta sociálních věd UK, Praha, 2001
6. BUDKA A., NOVOTNÁ A.: Udej svého bezdomovce zn: akčně. In Nový prostor v prodeji od 24.6. dostupný na <http://www.novyprostor.cz/pdf/309.pdf>
7. ČTK.: Zachránce malého Čtvrťka se udusil v bohnické léčebně; článek dostupný na <http://www.novinky.cz/krimi/156175-zachrance-maleho-ctvrtka-se-udusil-v-bohnicke-lecebne.html>, 8.12. 2008
8. DRAPELA VICTOR J.: Přehled teorií osobnosti; Portál; překlad Balcar Karel: A Review of personality theories; Praha 1998;
9. ERIKSON H. E.: Životní cyklus rozšířený a dokončený; Doplněné vydání o devátém stupni vývoje od Joan M. Eriksonové; překlad Šimek Jiří: The Life Cycle Completed; Praha; Nakladatelství Lidové noviny 1999;
10. EYSENCK W. M.: Psychology for Level A2, Psychology Press 2007
11. FISCHER, S. Prizonizace a transformace osobnosti. Praha: FF UK, doktorská práce, 2000.
12. FITZPATRICK S.: Bezdomovectví - přehled výsledků z Velké Británie, Institut zdravotní politiky a ekonomiky, Kostelec nad černými lesy, 2000
13. FOREJT J.: in Příklady nejlepší praxe v boji proti bezdomovectví. Praha: Naděje 2003
14. FOUCAULT M.; DĚJINY ŠÍLENSTVÍ, Gallimard, 1993
15. FRANKL V.E.: A přesto říci životu ano : psycholog prožívá koncentrační tábor; z něm. orig. přel. Josef Hermach, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006
16. FREUD A.: Já a obranné mechanismy z angl. orig. přel. Petr Babka, Praha: Portál, 2006
17. GIDDENS A.: Sociologie; z angl. orig. přel. Jan Jařab Vyd. 1. - Praha: Argo, 1999
18. GREENE M. J., ENNETT S.T., RINGWALT L. CH.: Prevalence and Correlates of Survival Sex Among Runaway and Homeless Youth, Vol. 89, No. 9 American Journal of Public Health, in September 1999
19. HARTL P., HARTLOVÁ H.: Psychologický slovník Praha: Portál, 2000

20. HAYCOCK, K.: Shelter, Hove: Wayland, 1993
21. HIML PAVEL; Zrození vagabunda; Praha: Argo; 2007
22. HINKOVÁ O. : Poradenské intervence v rozvodových a porozvodových situacích /sdělení z praxe/; Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis 1996; Dostupné na http://www.phil.muni.cz/~mackova/DAN_SPFFBU_word_starsi%20verze_TIMES_sborniky%20cca%201999-1994/P1%201996/HINKOVA.DOC
23. HOLPUCH P.: Sociální politika města Prahy ve světle dlouhodobého bezdomovectví Seminární práce k předmětu „Etnometodologická a konverzační analýza,,22. 9. 2008 Dostupné na: <http://www.sociologickevecery.fsv.cuni.cz/prace/2009/Holpuch.pdf>
24. HRADECKÝ I.: Definice a typologie bezdomovství *Praha: Naděje 2007*,
25. HRADECKÝ I.: Terénní práce s osobami bez přístřeší, in *Profesní dovednosti terénních pracovníků* str.: 365-374, Ostrava, Ostravská univerzita, 2008
26. HRADECKÝ I.; Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2006 - statistická část; Praha : Naděje; 2006
27. HRADECKÝ I.; Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2006 - politická část; Praha : Naděje; 2006
28. HRADECKÝ, I. – KOSOVÁ, P. – MYŠÁKOVÁ, M. – OMELKOVÁ, L. – SEDLÁČEK, P.: Sčítání bezdomovců Praha 2004, zpráva o projektu. Praha: Arcidiecézní charita, Armáda spásy, MCSSP, Naděje 2004.
29. HRADESKÝ I. - HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje 1996.
30. HUBIK, S. 2004. „Zrychlující se změny a izolace seniorů.“ Pp. 29-38 in SYKOROVA, D.,CHYTIL, O. (ed.) *Autonomie ve stáří: Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity.
31. JANEBOVÁ R.: Proces vzniku a stadia bezdomovství. *Sociální práce*. 1999, 2, 4, 27-28
32. JANEBOVÁ, R. *Bezdomovci: Oběti nebo asociálové? K polemice Čapek vs. Le Rouzic*. Praha: Britské listy 17. 12. 1999a. Dostupné na: <http://www.blisty.internet.cz/9912/19991217i.html>
33. JIŘIČKA J.: Hledání ztracených squatů, MF PLUS, 16. března 2007, dostupné na <http://czechtek.bloguje.cz/505100-ceske-squaty-aktivni-a-tvurci-lidi-se-v-cesku-presunuli-spise-k-freeteknu-mf-plus.php>
34. KASTOVÁ V.: *Krize a tvořivý přístup k ní : typy životních krizí, jejich dynamika a možnosti krizové intervence*, z něm. orig. přel. Jana Vašková, Praha: Portál, 2000

35. KDOLÍČEK J.: Bezdomec si postavil luxusní hrad pod mostem. Reportáž dostupná na http://zpravy.idnes.cz/bezdomovci-vadi-cestujicim-mhd-vic-a-vic-f0e-/praha.asp?c=A010917_081431_praha_lin
36. KLIMENT, P. Specifika vývojových úkolů v seniorském věku. In. Sýkorová, Dana, Chytil, Oldřich (eds.) Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2004, s. 238-243.
37. KOUKOLÍK F., DRTILOVÁ J.: Život s deprivanty, Zlo na každý den Praha: Galén, 2001
38. KOZÁKOVÁ JANA; „Bezdomovectví“ – Specifická forma bydlení a životního stylu; Geografické rozhledy; 3/1997-98;
39. KUBA FRANTIŠEK; Bezdomovectví mužů a jeho řešení; Disertační práce; Ostravská univerzita v Ostravě – filozofická fakulta; Ostrava 2008
40. KUHLMAN T.: Psychosy on the Street, A Wiley Interscience Publication, New York, 1994
41. KUTÁLKOVÁ, P.: Některé aspekty bezdomovství Rómů; ved. dipl. práce Kazimír Večerka Praha, Diplomová práce (Mgr.)--Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra sociální práce, 2002
42. LE ROUZIC, I.: Z nejisté situace k antipatiím: Dnešní bezdomovci v Praze, Praha, Britské listy 19.11. 1999. Dostupné na: <http://www.britskelisty.cz/9911/19991119d.html>
43. MACEK P.: Adolescence psychologické a sociální charakteristiky dospívající; Praha Portál;1999;
44. MAGISTRÁT.: Zápis z mimořádného zasedání sociálního výboru ZHMP, ze dne 26.5. 2008 Dostupné na: <http://byty.prahamesto.cz/main.aspx?id=76758&ido=7850&sh=1684962392>
45. MAREK J.: Hledání identity u adolescentů vymezením vůči společnosti, Univerzita Karlova HTF magisterská práce, Praha 2005
46. MAREŠ P.: Nezaměstnanost jako sociální problém, Praha, Sociologické nakladatelství 2002
47. MATĚJČEK Z., DYTRYCH Z., SCHÜLLER V., PROKOPEC J.: Porozvodová adaptace a možnosti jejího ovlivňování, Praha, MPSV ČSR, 1986
48. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství. 1993

49. MATULAJOVÁ : Osamělost v sociální práci; In. Sýkorová, Dana, Chytil, Oldřich (eds.) Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2004
50. MATYÁŠ J.: Žebráky čekají zlaté časy, in Lidové noviny 6.6. 2009, dostupné na http://www.lidovky.cz/zebraky-cekaji-zlate-casy-0ye-/ln_noviny.asp?c=A090606_000098_ln_noviny_sko&klic=231909&mes=090606_0
51. MATYSKOVA,D. 2004. „Nedobrovolná ztráta autonomie u seniorů“ Pp. 46-52 in SYKOROVA, D., CHYTIL, O. (ed.) Autonomie ve stáří: Strategie jejího zachování. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity.
52. MUSIL L.,KUBALČÍKOVÁ K., HAVLÍKOVÁ J.: Přístup pracovníků vybraného zařízení sociálních služeb ke klientům v kontextu implementace Standardů kvality; VÚPSV, Praha 2009; dostupné na http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_295.pdf
53. MUSIL, L.: „Osoby se syndromem ústavní závislosti“ a řešení jejich problému v Brně, Brno, Fakulta sociálních studií Masarykovy university 2000
54. NEŠPOR K.: Návykové chování a závislost. Třetí aktualizované vydání. Praha: Portál 2007
55. NIELSEN L.C. TROST I.K., WEDA I.: The Aftermath of Divorce - Coping with Family Change, In: Szombathy Akademiai m Kiadó, Budapest, 1985, str. 9 - 49.
56. Oficiální stránky ARMÁDY SPÁSY: www.armadaspasy.cz
57. Oficiální stránky SANANIMU.: www.sananim.cz
58. Oficiální stránky squatu MILADA: www.milada.org
59. PELIKÁN V.: Jak se žije z českého odpadu, In Sedmá generace 2/2009 dostupné na <http://www.sedmagenerace.cz/index.php?art=clanek&id=435>
60. PĚNKAVA PAVEL, KOČMÁNKOVÁ DAGMAR; Expertíza o situaci osob bez přístřeší a ostatních zranitelných skupin v hl. m. Praze; Praha 2007, dostupné na: <http://www.neziskovky.cz/Files/Soubory/projekty/STOP/expertizaPraha.pdf>
61. PĚNKAVA, P. (2002): Sociální práce s osobami bez přístřeší : Bezdomovectví jako sociální problematika. Éthum.
62. PLAŇAVA I.:Rozvodové poradenství a terapie: možná východiska, cíle a strategie, Psychológia a patopsychológia dieťaťa, 29, 1994a, č.1
63. PRAŠKO J., MOŽNÝ P., ŠLEPECKÝ M a kol.: Kognitivně Behaviorální terapie psychických poruch, Praha: Triton 2007

64. PROCHASKA, J.O., DICLEMENET, C.C.: SELF change and therapy change of smoking behavior: A comparison of processes of change in cessation and maintenance. *Addictive Behavior*. &: 133-142. 1982.
65. PRŮDKOVÁ T. - NOVOTNÝ P.: *Bezdomovectví*, Triton, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008
66. RHEINHEIMER MARTIN; *Chudáci, žebráci a vaganti- Lidé na okraji společnosti 1450-1850*; Praha: Vyšehrad; 2003
67. ROLLNICK, S., MILLER, W.: *Motivační rozhovory*. Praha: Sdružení SCAN. 2002
68. ROSENHECK R., FRISMAN L., CHUNG A.: The Proportion of Veterans among Homeless Men, *American Journal of Public Health*, March 1994, Vol. 84, No. 3. Dostupné na <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1614849/pdf/amjph00454-0132.pdf>
69. RŮŽIČKOVÁ, L.: *Fenomény bezdomovectví a žebráctví v Praze : postoj mladých lidí k této problematice; vedoucí práce Marina Vančatová Bakalářská práce (Bc.)--Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií*, 2005
70. SIROVÁTKA T.: *Rodinná politika v měnícím se kontextu*, Sborník z česko-německo-rakouské konference, „Končí éra rodiny, nebo je rodina budoucností společnosti?“, Dostupné na http://www.rodiny.cz/ncpr/rod_stat/tis/sbornik_1999/text_06.doc
71. SOVINOVÁ H, CSÉMY L.: The Czech AUDIT: Internal consistency, latent structure and identification of risky alcohol consumption. *Central European Journal of Public Health* (in press). 2010
72. SPINNEWIJN F.: *Sborník účastnických příspěvků z První mezinárodní konference o bezdomovectví v Praze 2008*
73. STEINER J.: *Ekonomie sociálního vyloučení*; in „Romové: Kulturologické etudy“ ed.: Marek Jakoubek, Tomáš Hirt Plzeň, 2004, Vydavatelství Aleš Čeněk, s.r.o.; dostupný na http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_7_1.pdf
74. SYKOROVA, D.: *Autonomie očima seniorů* In. Sýkorová, Dana, Chytil, Oldřich (eds.) *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2004
75. SYROVÁ V.: *Bezdomovci vadí cestujícím MHD víc a víc*, článek dostupný na http://zpravy.idnes.cz/bezdomovci-vadi-cestujicim-mhd-vic-a-vic-f0e-/praha.asp?c=A010917_081431_praha_lin
76. ŠAFAŘÍKOVÁ MARIE; *Lidé bez domova*; in *Sociologický časopis* XXX. 3/1994; str. 373-38

77. ŠILHAVÁ D.: Are Prague Beggars like New York Cabbies?, Faculty of Economics and public administration- Economics Univeristity of economics in Prague, 2008
78. ŠUPKOVÁ D. A KOLEKTIV.: Zdravotní péče o bezdomovce, Praha, Grada, 2007
79. TAUEROVÁ D.: článek: Soud opět řeší smrt bezdomovce u nemocnice; 16.6. 2009; Dostupný na <http://olomoucky.denik.cz/zlociny-a-soudy/soud-opet-resi-smrt-bezdomovce-u-nemocnice20090616.html>
80. TOLAN J.: Na osobu zaměřený přístup v poradenství a v psychoterapii, Praha Portál 2006
81. VÁGNEROVÁ M.: Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha, Portál 2004
82. VÁGNEROVÁ M.: Vývojová psychologie Dětství, dospělost, stáří; Portál; Praha 2000
83. VALETA R.: Otázka svobody in Ethum 35/2002
84. VEJBĚROVÁ A.: Příspěvek na konferenci:Postpenitenciární péče o recidivisty Z POHLEDU TRESTNÍHO PRÁVA, Postpenitenciární péče o recidivisty, Praha 12. 11. 2009
85. VELEHRADSKÁ L.: Psychologické aspekty bezdomovectví, Filozofická Fakulta- psychologie UK, Praha 1997
86. VYGOTSKIJ L. S.: Psychologie myšlení a řeči; Praha: Portál 2004
87. VÝROST J., SLAMĚNÍK I.: Aplikovaná sociální psychologie: člověk a sociální instituce, Praha: Portál, 1998
88. VÝROST J., SLAMĚNÍK I.: Aplikovaná sociální psychologie; Praha: Grada Publishing, 2001
89. VÝROST J.: Sociální psychologie, Praha: Grada Publishing, 2008
90. WALLERSTEIN, J. "Children of divorce: the dilemma of a decade" in F.W. Nunnally, C.S.Chilman,F.M.Cox (eds.), Troubled Relationships. Newbury Park, CA,London, 1988
91. WEINER, B.: Human motivation: Metaphors, theories, and research. Newbury Park, CA: SAGE Publications. 1992
92. WIRNITZER J.: Proti ruzyňským bezdomovcům přitvrzuje letiště i oni sami;17.11.2001 článek dostupný na http://zpravy.idnes.cz/bezdomovci-vadi-cestujicim-mhd-vic-a-vic-f0e-/praha.asp?c=A010917_081431_praha_lin
93. ZAPLETALOVA, K.: Příčiny bezdomovectví. In Socialni prace/Socialna praca. – 2006, č.1, s.119-124.
94. ZATLOUKAL, L. Bezdomovci a poskytovatelé sociálních služeb v moderní společnosti – trochu jiný pohled. Sociální práce 2006, č. 4, s. 87 - 95.